

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER DERS
KİTAPLARINDA İSTANBUL**

**RIFAT ACAR
18701009**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MUSTAFA SAĞDIÇ**

**İSTANBUL
2022**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER DERS
KİTAPLARINDA İSTANBUL**

**RIFAT ACAR
18701009
ORCID: 0000-0002-5516-2985**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. MUSTAFA SAĞDIÇ**

**İSTANBUL
2022**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANA BİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ TEZLİ YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER DERS
KİTAPLARINDA İSTANBUL**

**RIFAT ACAR
18701009**

Tezin Savunulduğu Tarih: 24.06.2022

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan	Ad Soyad	İmza
Tez Danışman		: Prof. Dr. Mustafa Sağdıç	
Jüri Üyeleri		: Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan	
		: Dr. Öğr. Üyesi Ziya İnce	

**İSTANBUL
HAZİRAN 2022**

ÖZ

TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA İSTANBUL

Rıfat ACAR

Haziran, 2022

Geçmişten günümüze İstanbul, yerel ve küresel ölçekte jeopolitik, politik, ekonomik, kültürel ve sosyal tartışmaların önemli bir bölümünde yer almıştır. Bu çalışmada da İstanbul'la ilgili konuların 1935'ten 2020 yılına kadar geçen sürede ilköğretim Sosyal Bilgiler ders kitaplarında geçme sıklıkları, önemi ve diğer bileşenler temelinde bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır. İstanbul eşsiz bir coğrafi konuma sahip olup Türkiye'nin birçok açıdan en gelişmiş şehridir. Sosyal Bilgiler dersleri ise Türkiye'de hükümetlerin politik yaklaşımlarından doğrudan etkilenmektedir. Bu etkinin en önemli yansımalarından biri de ders kitapları üzerinden ortaya çıkmaktadır. İstanbul da sürekli olarak Türkiye'deki birçok politik tartışmanın odağında yer almıştır. Bu kapsamda çalışmanın temel araştırma sorusunu; "Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'a ilişkin konulara gereken düzeyde yer verilmiş midir?" oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda Cumhuriyetten günümüze kadar geçen sürede yayınlanmış, farklı sınıf düzeylerinde okutulmuş ve farklı tarihsel dönemleri temsil eden 21 adet Sosyal Bilgiler ders kitabı incelenmiştir. Elde edilen bulgular ilgili literatür ile tartışılarak gelecek perspektifinde sonuçlar ortaya konulmuştur. İstanbul'un yerel, bölgesel ve de küresel ölçekte artan öneminin eğitim-öğretim programlarına ve ders kitaplarına yansıtılması kapsamında çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Bilgiler, İstanbul, Ders kitapları, Cumhuriyet Dönemi

ABSTRACT

İSTANBUL IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS IN TURKEY

Rifat Acar
June, 2022

From past to present, İstanbul has taken part in an important part of geopolitical, political, economic, cultural and social debates on a local and global scale. In this study, it is aimed to make an evaluation on the basis of the frequency, importance and other components of the subjects related to İstanbul in the primary school Social Studies textbooks from 1935 to 2020. İstanbul has a unique geographical location and is Turkey's most developed city in many respects. Social Studies courses are directly affected by the political approaches of governments in Türkiye. One of the most important reflections of this effect emerges through textbooks. İstanbul has also consistently been at the center of many political debates in Türkiye. In this context, the main research question of the study is; “Are the subjects related to İstanbul included in the Social Studies textbooks at the required level?” forms. In the study, the document analysis method, one of the qualitative research designs, was used. In this context, 21 Social Studies textbooks published from the Republic to the present, taught at different grade levels and representing different historical periods were examined. The findings were discussed with the relevant literature and the results were presented in the perspective of the future. Various suggestions have been made within the scope of reflecting the increasing importance of İstanbul on a local, regional and global scale to education programs and textbooks.

Key Words: Social Studies, İstanbul, Textbooks, Republican Period.

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Erken Cumhuriyet döneminde 1935'ten başlayarak 2020 yılına kadar geçen dönemde Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanan ilk ve ortaokullarda Sosyal Bilgiler dersleri kapsamında okutulan ders kitaplarındaki İstanbul teması incelenmiştir. İlk olarak tarih sahnesinde Byzantion ismiyle yer aldığı düşünülen ve Roma, Bizans, Osmanlı'ya başkentlik yapmış, Türkiye'nin en büyük ve en önemli şehri olan İstanbul incelenmiştir. İstanbul ülkemiz açısından her dönemde sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan hep önemli bir konumda yer almıştır. Günümüzde ise İstanbul çeşitli açılardan daha da önemli bir hale gelmiştir. Bu çalışmada İstanbul'un önemini Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ve eğitim-öğretim süreçlerine yansımaları inceledik. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi politikalarındaki değişimi yansıtan ders kitapları, devletin İstanbul'a ilişkin politikalarındaki değişimin ortaya konulmasında önemli bir kaynak olarak düşünülmüştür. İstanbul'a yönelik yaklaşımlardaki tarihsel değişimin ortaya konulması, İstanbul üzerinden yapılan büyük ölçekli planlamaların eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmada anlayış, hoşgörü ve desteğini esirgemeyen ve çalışmanın planlanması ile yürütülmesinde hep yanımda olan tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mustafa Sağdıç'a ve çalışmaya ilişkin görüşlerini eksik etmeyen değerli hocam Doç. Dr. Serdar Nerse'ye teşekkür ederim.

İstanbul; Haziran, 2022

Rıfat Acar

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. İstanbul'un Tarihi	1
1.2. İstanbul'un Doğal Özellikleri.....	11
1.3. İstanbul'un Beşeri ve Ekonomik Özellikleri.....	16
1.4. Çalışma Açısından Sosyal Bilgiler Dersinin Önemi	29
1.5. Çalışmanın Önemi ve Amacı	30
1.6. Araştırma Modeli.....	32
1.7. Verilerin Toplanması	33
1.8. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	33
2. BULGULAR VE YORUMLAR	49
2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Tarihi	49
2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Coğrafi Konumu	58
2.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Nüfusu	61
2.4. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'da Eğitim ve Kültür	63
2.5. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'da Kentleşme ve Mimari	67
2.6. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'da Ulaşım	69

2.7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Ekonomik Yapısı	72
2.8. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki İstanbul'a İlişkin Görseller	77
3. TARTIŞMA VE SONUÇ	82
4. ÖNERİLER.....	91
KAYNAKÇA.....	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Cumhuriyetin İlanından Sonra Yapılan Nüfus Sayımlarına Göre İstanbul'da Nüfus Değişimi25

Tablo 2: İstanbul İle İlgili Geçen Kelime Frekansları ve Sayfa Numaraları..... 51

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** İstanbul'un Konumu20
Şekil 2: Araştırmada Kullanılan Ders Kitapları43
Şekil 3: Ders Kitaplarında Kullanılan Seçilmiş İstanbul Fotoğrafları.....85

KISALTMALAR

AKBİL	: Akıllı Bilet
AVM	: Alışveriş Merkezi
DHMİ	: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü
FSM	: Fatih Sultan Mehmet
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İETT	: İstanbul Elektrik Tünel Tramvay
İDO	: İstanbul Deniz Otobüsleri A.Ş.
İKA	: İstanbul Kalkınma Ajansı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
YHT	: Yüksek Hızlı Tren
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı

1. GİRİŞ

Ders kitapları eğitim ve öğretimin en önemli unsurları arasında yer almaktadır. Günümüz teknoloji çağında akıllı tahta, uzaktan eğitim gibi eğitim alanında meydana gelen birçok teknolojik gelişmeğe rağmen ders kitapları önemini hala koruyabilmektedir (Sağdıç, İnce, 2019, 134). Ülkenin siyasi politikalarını da yansıtan ders kitaplarında Türkiye ve dünya için önemli olan İstanbul şehrini Sosyal Bilgiler ders kitaplarında incelemek ülke eğitimi için önemli bir çalışmayı oluşturmaktadır.

1.1. İstanbul'un Tarihi

İstanbul; coğrafi konumu, doğal özellikleri, ekonomik potansiyeli, tarihi ve kültürel zenginlikleri nedeniyle sürekli ilgi odağı olmuştur (Karakuyu, Tezer, Balık,2010,35). En eski isimlerinden biri olan *Byzantion* kelimesinin kökeni hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu konudaki en önemli iddia, *Bizans* isminin de kökenini oluşturan *Byzantion* adının *Byzas* isimli bir kral ya da komutandan geldiği yönündeki iddiadır (Mantran, 2020,22-23). Rumların deyimiyle Konstantinopolis, Müslümanların deyimiyle Dersaadet, Balkan milletlerince ise Çarigrad olarak tabir edilen İstanbul hakkında farklı adlandırmalar kullanılmıştır (Keyder, 2018,1). İstanbul'da ilk yerleşmenin Kadıköy'de (Khalkedone) meydana geldiği bilinmektedir (Kuban, 2017,26). Bununla beraber İstanbul'da ilk yaşam izlerine ise Küçükçekmece yakınlarındaki Yarımburgaz mağarasında rastlanılmıştır (Yılmaz,2015,17). Yarımburgaz mağarası, Başakşehir ilçesi, Altınşehir mevkiinde yer almaktadır. İstanbul adı ise Haliç ile Marmara Denizi arasında kalan karasal alan ve bu alanın surlarla çevrili hali olarak bilinmekteydi (Çan, 2009,7).

İstanbul'da bilinen ilk devlet yapısı *Byzantion*'a aittir. Byzantion M.Ö. 5. Yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştır (Gregory,2020,17). Tarihi öncesi dönemlerde bilhassa Yakındoğu ve Avrupa'dan gelen halkların istilasına maruz kalan Byzantion, bu dönemde bağımsızlığını korumayı başarmıştır. M.Ö.522-486 yılları arasında geçici olarak Pers İmparatoru I. Büyük Dara'nın egemenliğine giren Byzantion, M.Ö. 478-475 yıllarında ise Sparta Krallığının egemenliğine geçmiştir. M.Ö. 439 yılında ise

Atina koruyuculuğuna girmiştir. M.Ö. 279 yılında Galyalıların saldırılarına maruz kalmıştır. Nihayet M.S. 196 yılında Trajanus döneminde Roma imparatorluğuna katılmıştır. Dolayısıyla Byzantion 'da artık Roma dönemi başlamıştır (Mantran, 2020,22-23). Bu dönemde kentin nüfusu çoğunlukla Rumlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle şehirde Atina'ya benzer tapınaklar ve dini ritüeller etkindir. 2. Yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık yayılmaya başlayınca tapınaklar kiliselere dönüştürülmeye başlandı (Kaya,2019,522). 250-260 yıllarında Gotların saldırılarından korumak için yeni surlar inşa edilmiştir. 284 yılında, Diocletianus döneminde, oldukça büyük bir alana sahip olan Roma İmparatorluğu, daha kolay yönetilebilmek adına, Doğu ve Batı olarak ikiye ayırdı (Çapan, Güvenç, 2017, 634). Bu ikili yönetim zamanla Roma İmparatorluğunun Doğu-Batı olarak iki ayrı yönetime geçmesine neden olmuştur. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla *Doğu Roma* kavramı ortaya çıkmıştır. Doğu Roma'ya eski Byzantion isminden dolayı Bizans denilmiştir. *Bizans İmparatorluğu* adı esasen bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bizans İmparatorluğu, Roma İmparatorluğunun doğu topraklarında hüküm sürmüştür. Constantinus Roma İmparatorluğunun başına 306 yılında geçti. Constantinus, Bizans'ı ele geçirdi. Bizans stratejik açıdan çok daha önemli bir konumda yer almaktaydı. Bu dönemde yiyecek ambarı olarak bilinen Mısır'a egemen olması Bizans'ı daha avantajlı hale getirmişti. Dolayısıyla Constantinus, 324 yılında Bizans'ı Roma İmparatorluğunun yeni başkenti olarak ilan etti (Kaya, 2019, 524). 476 yılında Roma İmparatorluğunun yıkılmasıyla, Bizans kendisini Roma İmparatorluğunun varisi olarak görmeye başlamıştır. Bizans, esasında ortadan kalkan eski Roma İmparatorluğunun bin yıl boyunca devamını sağlayan devlettir (Gregory, 2020, 18). Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis (İstanbul) "Nova Roma" olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde İstanbul'daki halk ve devlet, kendisini Bizans halkı ve Bizans Devleti olarak kabul etmeyip, Romalı olarak ve Roma İmparatorluğunun devamı olarak görmüşlerdir (Kaya, 2019,477-519). Modern tarihçilerin Bizanslıları erken dönem Romalılarından ayırt etmek için Bizans terimi kullandığı bilinmektedir (Gregory,2020,18). I. Anastasios (491-518) zamanında dış saldırılardan korunmak amacıyla Marmara Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan uzun surları inşa edilmiştir İstanbul bu dönemde sık bir şekilde doğal afetlere ve yangınlara maruz kalmıştır. Özellikle 462, 465, 469, 476, 491, 498 yıllarında yangınlara ve 478 ile 483 yıllarında yaşanan depremler önemlidir (Mantran, 2020, 48,49). İstanbul sürekli farklı devletlerin istilalarına uğramıştır (Yılmaz, 2015,17). Bu dönemde İstanbul tarihindeki

en önemli olaylardan birisi de 626 yılında Avar Türklerinin İstanbul'u ele geçirmek için yaptığı saldırılardır. Bu saldırılar sonuç vermemiştir (Erdelyi, 2013,343).

Avrupalı devletler 1101 yılından itibaren Kudüs'ü Müslümanlardan almak ve Doğunun zenginliklerini ele geçirmek için haçlı seferleri adına birden çok sefer düzenlediler. Bu seferlerden Dördüncü Haçlı Seferi İstanbul tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bizans İmparatoru İsaakios; Bizans tahtını darbe yaparak ele geçiren amcasına karşı Haçlılardan yardım istemiş ve yardım etmelerine karşılık olarak haçlılara büyük vaatlerde bulunmuştur. Haçlılar, İsaakios'u esaretten kurtararak onun Bizans tahtına geçmesini sağladılar. Haçlılar da İsaakios'un kendilerine verdiği vaatleri yerine getiremediği gerekçesiyle Bizans'ın başkenti olan Konstantinopolis'i yağmalamaya başlamışlardır (Kaleli, 2019, 582-592). Kente giren Latin askerleri kenti önemli ölçüde yağmalamışlardır (Mantran, 2020,150). 13 Nisan 1204 yılında Konstantinopolis'te Latin Devleti'ni kurmuşlardır (Kaleli, 2019,592-593). Ancak Latin devleti uzun sürmemiş, Bizanslılar 25 Temmuz 1261 yılında İstanbul'u kurtarmayı başarmışlardır. Bu kısa süre içinde İstanbul neredeyse tamamen harabeye dönmüştü (Mantran, 2020,153).

Konstantinopolis, Müslümanlar tarafından da sürekli olarak alınmak istenen bir şehir olmuştur. Bu konuda esas motivasyon kaynağı Hz. Muhammed'in Konstantinopolis hakkındaki meşhur sözüdür (Yılmaz, 2015,18). Muaviye Halifeliği döneminde, Muaviye'nin oğlu Yezid b. Muaviye komutasında İslam ordusu ilk İstanbul seferini düzenledi. Ordunun içinde Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zubeyr, Ebu Eyyûb el Ensâri gibi sahabeler de (661-680) yer almıştır (Apak,2009,105). Bizans Devletinin taht kavgaları içerisinde olmasından dolayı İslam donanması Çanakkale Boğazı'nı rahatça geçmiş fakat Bizans'ın meşhur ateşi olan Rum Ateşi karşısında Müslüman birlikleri zayıf kalmıştır. Mevsimin kış da olması sebebiyle Muaviye, Bizans'la anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bizans ile Müslümanların yapmış olduğu anlaşma 30 yıl geçerli olacak ve Müslümanlar yıllık olarak 30.000 dinar 50 savaş esiri, 50 Arap atı vermeyi kabul ettiler (İnan, 2002, 282). Emevilerden sonra Abbasîlerin de İstanbul için Bizans'la mücadelesi olmuştur. Fakat Abbasiler dönemindeki mücadele Emeviler dönemindeki kadar büyük olmamıştır (Apak,2009,108).

Selçuklu Türkleri Bizans ile ilk olarak 1045 yılında karşılaşmışlar ve bu tarihten itibaren Türklerin Anadolu'ya hâkim olma girişimleri hız kazanmıştır. 1048 yılında Pasinler Savaşında da Bizans ordusu bir kez daha yenilmiş, özellikle 1071 yılında

Malazgirt Ovası'nda yapılan savaş ile Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'ın, 1176'da Miryokefalon Savaşında Bizanslıları mağlup etmesi ile Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir. Selçuklular zamanında Anadolu'da Bizans İmparatorluğuna karşı önemli ilerlemeler yaşanmış olmakla beraber İstanbul'un fethine ilişkin girişimler daha çok Türklerin Kayı boyundan olan Osmanlı Devleti döneminde yaşanmıştır (Emecan, 2016,1). Kuruluşundan itibaren Rumeli'de hızla ilerleyen Osmanlılar, Boğazlara hâkim olmakla Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli toprak bütünlüğünün oluşabileceğini iyi bilmekteydiler (Yılmaz, 2015,19). Osmanlı padişahları; Marmara Denizi ve Adalar Denizi'nin iki yakasında, Avrupa ile Asya kıyılarında başkenti Konstantinopolis olan bir imparatorluğa sahip olmak için İstanbul'un fethine çok büyük önem verdiler (Mantran, 2020,189). Osmanlı padişahlarının bu mücadelesinde; Hz. Peygamber'in İstanbul'un fethini müjdeleyen meşhur hadisi de çok önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Osmanlıların İstanbul'un fethine ilişkin ilk girişimleri Orhan Bey zamanında başlamıştır. 1329 yılında Bizanslılar ile yapılan Maltepe Savaşında Bizans ordusu mağlup edilmiştir. Bu zaferden sonra İznik teslim olmuş ve İzmit alınmıştır. Bu dönemde İstanbul Boğaz'ı ve Karadeniz'e kadar olan toprakların bir kısmı ele geçirilmiştir.

İstanbul'un fethi için I. Beyazıt zamanındaki girişimler ise önemlidir. I. Beyazıt'ın amacı İstanbul'u almak ve Anadolu'da birlik sağlamaktı (İnalçık, 2003,22). Bu amaçla İstanbul Boğazı'ndaki deniz ulaşımını denetim altında tutmak ve deniz yoluyla özellikle Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan gelebilecek yardımı engelleyebilmek amacıyla Anadolu Hisarını (Güzelce Hisar) Asya kıyısında yaptırmıştır. I. Bayezid Avrupa devletlerinden İstanbul'a gelecek olan yardımı önlemek için Bulgar Krallığına son vermiştir. Macarlar ise Türklerin Balkanlarda hızla ilerlemesinden büyük bir korkuya ve telaşa düşmüşlerdi. Osmanlıları tek başına yenemeyeceklerini anlayan Macar Kralı; Papa ve Avrupa devletlerinden yardım istedi. Böylece bir Haçlı birliği daha kuruldu. Bu Haçlı ordusunun amacı İstanbul'u korumak ve Türkleri kesin olarak Avrupa'dan atmaktı. 1396 yılında Haçlı ordusu Macar Kralının komutasında ilerleyerek Niğbolu Kalesini kuşattı. Bu sırada I. Bayezid haçlı tehlikesine karşın İstanbul kuşatmasını kaldırarak Niğbolu'ya hareket etti. Haçlılar kısa sürede Osmanlı ordusuna yenildiler. Haçlı tehlikesi geçince I. Bayezid İstanbul'u almak için tekrar kuşatma girişimlerinde bulundu. Fakat ardından gerçekleşen Timur saldırıları bu

girişimlerin başarısız olmasına sebep olmuştur. 1402 yılında Ankara'nın Çubuk Ovası'nda Timur ile Yıldırım Beyazıt arasındaki savaşı Timur kesin olarak kazanmıştır (Erhan, 2019,2533). Yıldırım Bayezid'in, Timur'a esir düşmesi ve ardından Osmanlı Devletinde şehzadeler arasında taht kavgaları Bizans'ı rahatlatan bir gelişme olmuştur (İnalçık, 2003,22-24). Bu süreçte İstanbul'da II. Manuel Müslümanlara karşı önlemler almış; bu kapsamda camilerin bir kısmını kapatılmış ya da yıktırılmış, Müslümanların Kadı Mahkemesi kaldırılmış, Osmanlı Devleti ile daha önce yapılmış olan ticaret anlaşmalarından vazgeçilmiştir (Gregory,2020,18).

Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Musa Çelebi, kardeşler arasında yaşanan kavgadan yararlanarak Edirne'yi almış ve Konstantinopolis'e başarısızlıkla sonuçlanan iki önemli saldırı gerçekleştirmiştir. Şehzadeler arasındaki mücadeleyi kazanan Mehmet Çelebi devletin başına geçmeyi başararak fetret devrine son verdi. Şehzade Mehmet Çelebi devleti yeniden toparlayıp devleti dağılma tehlikesinden kurtarmıştır. Şehzade Mehmet Çelebi'nin vefatından sonra yerine oğlu II. Murat tahta geçmiştir. II. Murat 1422 yılında Konstantinopolis'i kuşatmış, fakat şehzade Mustafa'nın isyan etmesi üzerine kent düşmek üzereyken kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır (Mantran,2020, 192-195). Sultan II. Murat'tan sonra tahta geçen II. Mehmet bütün gücünü ve imkânlarını İstanbul'un fethine harcamıştır (Yılmaz, 2018,460; Erhan, 2019,530).

II. Mehmet'in padişah olduğu sırada Osmanlı Devleti Anadolu ve Balkanlarda geniş topraklara sahipti. Bizans İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul Osmanlı toprakları arasında kalmıştı (Sancaktar, 2011,28). Bizans'ın ise başına 1449 yılında Konstantinos XI Paleologos geçerek Bizans'ın son imparatoru olmuştur (Kaya, 2019,552). Bu dönemde Bizans ekonomik sıkıntılar içerisindeydi. Bizans'ın devlet hazinesi çökmüş, devlet gelirlerinde ciddi azalma yaşanmaya başlamıştı. Bizans sürekli toprak kaybederek, Osmanlı Devleti'nin kendisine karşı koyduğu zorunlu vergiler Bizans'ı çok güçsüz duruma düşürmüştür. Bizans'ın dış borçları daha da artmıştı. Bizans'ın parası da çok değer kaybetmişti. Yaşanan bu durumlardan dolayı İstanbul'dan dışarıya doğru göçler artarak kentin nüfusu önemli ölçüde azalmıştır. Kent nüfusunun 1437 yıllarında 30.000 ile 40.000 arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Ayrıca kentte yaşanan depremler ve yangınlar devleti daha da güçsüz duruma düşürmüştü (Mantran,2020, 200,201).

II. Mehmet, İstanbul'un fethi için Öncelikle Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli Hisarı'nı yaptırdı. Macar asıllı Urban'a toplar döktürdü (Kaya, 2019,552). On iki bin yeniçeriye yeni bir sınıf olan Sekban Sınıfını ekledi. Bizans'a yardım gelmesini önlemek için Mora ve Arnavutluk'a seferler düzenledi. 1451 yılında Venediklerle anlaşma imzaladı. Karadeniz üzerinden Bizans'a buğday getiren gemiler batırıldı (Mantran,2019,205). İstanbul yakınlarındaki Silivri ve Vize kalelerini ele geçirdi. Surlara tırmanmayı kolaylaştırmak için tekerlekli kuleler yaptırdı (İnalçık, 2003,31). Bizans ise buna karşı kendi önlemlerini almaya başlamıştı. Batı devletlerinden yardım istedi fakat beklediği yardımı alamadı (Mantran, 2019,205). Ayrıca bu dönemde Hristiyan'lar arasında mezhep çatışması (Katolik-Ortodoks) vardı. Avrupa genel olarak Hristiyanlığın Katolik mezhebine mensup iken Bizans İmparatorluğu ise Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensup olup, İstanbul Ortodoks mezhebinin merkezi konumundaydı. Avrupalı devletler mezhepsel rekabetten ötürü Bizans'a yeteri kadar yardımda bulunmamıştı. Hatta Roma'daki papa Katolik ve Ortodoks mezheplerinin birleştirildiğini duyurmasına rağmen Ortodoks Bizans halkı tepki göstermiştir. "İstanbul'da kardinal şapkası görmek yerine sultan sarığını görmek daha iyidir" diyerek mezhep birleşmesine karşı çıkmışlardır. Bizans beklediği yardımı alamayınca kendi imkânlarınca kenti korumak için hazırlıklara koyuldu. Eski surları tamir etti. Grejuva denilen suda yanan ateşi yaptı. Haliç'in ağzını kalın zincirlerle kapattı (İnalçık, 2003,34).

II. Mehmet gerekli tüm hazırlıkları tamamladıktan sonra büyük bir ordu ile Edirne'den İstanbul önlerine geldi. Şehri, karadan ve denizden kuşattı. Birliklerini ve toplarını Kharisios (Edirnekapı), Romanos (Topkapı), Pege Kapısı (Silivrikapı) arasına yerleştirdi (Mantran, 2020,206). İstanbul'a ilk hücum 6 Nisan 1453'te Osmanlı topçuların atışlarıyla başladı. Büyük hücum ise 18 Nisan'da başladı (Kaya, 2019,552). Yapılan top atışları sonucunda yıkılan ya da hasar gören suların yerlerini Bizanslılar hemen onarıyordu. Bizans, Osmanlı askerlerinin surlardan içeri girmesine *Rum Ateşi* (Grejuva) denilen kızgın ateşten oluşan silahlarıyla engel olmaya çalışıyordu. İlk Türk saldırısı geri püskürtüldü. Bizanslılar, Osmanlı donanmasını yakmak istedi fakat başarılı olamadılar. Bizanslılar iki Türk saldırısını daha geri püskürtmeyi başardı. Haliç'in ağzı, Bizans tarafından kalın zincirlerle kapatılmıştı. Bizanslılar, Haliç'in önündeki zinciri açıp, gemileri iç kısma aldılar. Bunun üzerine Fatih, Osmanlı gemilerini karadan Haliç'e indirmeye karar verdi. Kasımpaşa'dan (Pera) Haliç'e kadar

olan yola tahta kızaklar, üzerleri yağlanarak döşendi (Mantran, 2020,206). Bir gece içinde yaklaşık 67 gemi, bu kızaklar üzerinden kaydırılarak Haliç'e indirildi. İstanbul, denizden de kuşatıldı (Kaya, 2019,552). İstanbul'un kuşatılması tam 53 gün sürdü. II. Mehmet'in emriyle 29 Mayıs günü hücum başladı. Osmanlı ordusu karadan ve denizden bütün güçleriyle büyük bir saldırıya geçti. İstanbul, bu saldırılara artık daha fazla dayanamadı. Topların surlarda açtığı gediklerden Türk askerleri şehre girdi. Aynı gün öğleden sonra İstanbul tamamen Türklerin eline geçti. Surları zarar görmüş yeniden tamir edilmişti. Osmanlı Devleti döneminde bu surlar yeniden onarılmıştır (Göncüoğlu, Güldal,2013,16).

II. Mehmet artık Fatih adıyla anılmaya başlandı. İstanbul fethedildiği vakitte kentin 40.000-60.000 olarak bilinen nüfusu neredeyse yarı yarıya düşmüştü. Fatih İstanbul'u başkent yapmak için hazırlıklara başladı. Sarayının yerini Beyazıt'a yakın bir yer olan Topkapı Sarayı'nın günümüzdeki yerini seçtikten sonra 1457-58 yıllarına kadar başkent Edirne'ye geri döndü. Kenti yeniden toparlamak amacıyla Bizanslı soylulardan, Rum ileri gelenlerinden fikirler aldı. Rumların İstanbul'da kalmalarına izin verilerek Rumlar evlerine serbestçe dönebileceklerdir. Fakat Türkler tarafından evleri alınmışsa Rumlar boş herhangi bir eve yerleşebilirler. Rumlar ibadetlerinde serbest bırakıldı. Kentin yeniden onarımı için padişah, Karıştıran Süleyman Bey'i görevlendirerek hamamlar, surlar, su kemerleri, hisarların onarımını yaptırdı. Süleyman Bey İstanbul'un nüfusunu artırmak amacıyla İstanbul'a dışardan gönüllüce göçleri teşvik etti. İstanbul'un nüfusu artsın diye İstanbul'a taşınanlara bedava ev ve arsa verilmeye başlandı. Fakat yapılan bu çalışmalar İstanbul'un nüfusunu artırmada yeterli olamadı. Bunun üzerine her ilden zanaatkâr, tüccar gibi meslek gruplarında yer alanların İstanbul'a sürgün edilmesi emri verildi. Diğer bir yandan Hristiyan kenti olan İstanbul'un İslamlaşması için de çalışmalar yapıldı. Ayasofya Kilisesi ile birçok kilise camiye çevrildi (Mantran, 2020,214-218). Arap saldırılarında (670-672) Konstantinopolis şehrinin yakınlarında şehit düşen Hz. Muhammed'i kendi evinde misafir eden Medineli Ebu Eyyubi Ensari Sultan'ın mezarının yeri tespit edildi. Akşemseddin tarafından belirlenen (Kahraman, Dağlı,2017,42). Mezarın bulunduğu yere türbesi yapıldı. Türbenin yanına Eyüp Sultan Camisi adında bir cami yapıldı (Yılmaz, 2015,18).

Topkapı Sarayının yapımı bitince 1458 yılında Fatih, İstanbul'a gelerek buraya yerleşti. 1459 yılında Edirne'deki devlet yönetimi İstanbul'a taşındı. 1471 yılında II.

Mehmet Fatih Camisi'ni yaptırarak caminin etrafına da dördü büyük, diğer dördü küçük sekiz tane medrese ile imarethane, han, okul, kütüphane, medrese öğrencileri için lojman, imarethane, darüşşifa, pazar yeri, atölyeler yaptırarak burayı büyük bir külliye haline getirtti. İstanbul'un fethi yalnız Türk tarihinin değil dünya tarihinin de önemli olaylarından biridir (İnalçık, 2003,31). Fetihden sonra telaşlanan Venedikler, II. Mehmet ile görüşmek için büyükelçilerini yolladı. Papa V. Nicolaus Bizans'ı Osmanlı'dan kurtarmak için Hristiyan hükümdarlara ferman gönderdi fakat bir sonuç elde edemedi (Mantran, 2020,212).

Bu dönemde İstanbul'da Rumlar, Yahudiler, Müslümanlar, Ermeniler gibi birçok millet yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti İstanbul'u fethettikten sonra bu millet çeşitliliğinden dolayı Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar (Gayrimüslim) olarak Millet Sistemi olarak bilinen bir sistem uygulandı (Keyder, 2018,11). Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan milliyetçilik ve ulus-devlet düşüncesinin Osmanlı coğrafyasında da etkili olması ile birlikte bu Millet Sistemi zarar görmüş ve bu çoklu birliktelik özelliğini yitirmiştir (Şahingöz,1997,32). İstanbul, Türklerin eline geçince, Avrupalıların Doğu ile ticaret yollarının bir bölümü kapandı. Bunun sonucunda Avrupalılar; Doğu ülkeleri ile ticaret yapabilmek için yeni yollar aramaya başladılar. Bu arayış, daha sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak olumsuz etkileneceği Coğrafi Keşiflerin başlamasında etkili oldu (Topdemir, 2013,92).

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra II. Bayezid döneminden itibaren İstanbul'u İslam kenti olarak vurgulamak maksadıyla özellikle başkent in en yüksek yerlerine sultanlar adıyla camiler yapıldı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul'da birçok mimari eser yapılmıştır. Özellikle Mimara Sinan'a yaptırdığı eserler daha çok ön plana çıkmaktadır. Kanuni'nin bizzat kendi adına inşa ettirdiği Süleymaniye Camisi ve Külliyesi, kızı Mihrimah sultan adına Edirnekapı ve Üsküdar'da inşa edilen camiler, eşi Hürrem Sultan adına Haseki Sultan Camii ve Külliyesini imparatorluğun dikkat çekici eserleri arasındadır. Kanuni döneminde bilhassa İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için yapılan Kırkçeşme suyunu başta olmak üzere şehrin altyapısını geliştirmek adına yapılan çalışmalar önemlidir (TDV,2021).

Dünyada sömürgecilik, silahlanma yarışı, bloklaşmaların olduğu çekişmeden kaynaklı bir dünya savaşı tehlikesi görülmeye başlandı. Savaş öncesinde güç birleştirmeleri ve çıkar amaçlı gruplaşmalar meydana geldi (Akşin, 2014, 27). 1914 yılında Rusya, hükümetini İstanbul ve Boğazları ele geçirmek için gerekli hazırlıkları yapmak üzere

görevlendirdi (Rogan, 2017,59). İstanbul'un işgali tehlikesi ortaya çıktı. Çanakkale cephesindeki savaşlar itilaf devletlerinin Çanakkale Boğazından zorla geçmek istemeleri üzerine başladı. İtilaf devletlerinin amacı, Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek, savaş ortakları olan Rusya'ya kolayca yardım ulaştırmaktır (Akbiyık, 2004,66).

İtilaf devletleri savaşta yenilen devletlerle barış anlaşmasının esaslarını görüşmek amacıyla Fransa'da Paris Barış Konferansı düzenlediler. Osmanlı Devleti ile bu konferansta bir anlaşma yapılmadı. Daha sonra İtalya'nın San Remo kentinde Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri barış anlaşması imzalamak üzere toplandı. Bu konferansta Osmanlı Devleti ile Sevr Anlaşması (24 Nisan 1920) imzalandı. Bu anlaşmanın maddeleri çok ağır olup Osmanlı Devleti'ni parçalayan bir anlaşmadır. Osmanlı Devleti, İstanbul da elden çıkmasın ve işgaller daha da artmasın diye İtilaf devletlerinin işgallerine karşı sessiz durmuştur (Akşin, 2007,152).

Bir Osmanlı subayı olan Mustafa Kemal; 19 Mayıs 1919 yılında Samsun'a, İstanbul Hükümeti tarafından 9. Ordu Müfettişliği görevi verilerek gönderildi Mustafa Kemal bölgeye geldiğinde İstanbul Hükümetinin emirlerine uymadı. İstanbul Hükümetinin işgallere karşı sessiz duruşuna karşı çıkarak Anadolu'ya gelerek halkı bilinçlendirmiş ve örgütlemiştir (Rogan, 2017,429). Mustafa Kemal, işgallere karşı kurtuluş çareleri aramak için kongreler düzenlemiştir (Erzurum Kongresi 23 Temmuz- 7 Ağustos 1919, Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919), genelgeler (Havza Genelgesi 25 Mayıs 1919, Amasya Genelgesi 22 Haziran 1919) yayınlamıştır. Millî Mücadelenin başlamasında büyük katkılar sağlamıştır. Anadolu'nun işgaline İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar, Ermeniler başlamıştır. Kurtuluş Savaşında en büyük çarpışma İngiliz destekli Yunanlılar ile yaşanmıştır. Osmanlı Devleti işgaller karşısında sessiz kaldığı için halk önce bölgesel kurtuluş arayışlarına girdi ve bunun sonucunda Kuvayı millîye birlikleri kuruldu. Kurtuluş Savaşında (1919-1922) Millî Mücadelenin merkezi olarak Ankara seçilmiştir (Korkmaz, 1989,4). 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf devletlerince resmen işgaliyle dağıtılan Mebusan Meclisi'nin yerine Ankara'da yeni bir meclis olan Büyük Millet Meclisi açılmıştır (Akbiyık, 2004,116). Yunanlılar, Ege bölgesinden saldırıya geçmişti. Yunan ordu, I. İnönü (9-11 Ocak 1921), II İnönü (23 Mart- 1 Nisan 1921), Sakarya Meydan Savaşı (23 Ağustos- 13 Eylül 1921) ile Başkomutanlık Meydan Savaşında (30 Ağustos 1922) Türk ordusuna yenilerek İzmir ve çevresinden çıkarıldı (Akçakayalıoğlu,1992,50). 3 Ekim 1922'de Türkiye Büyük

Millet Meclisi temsilcisi İsmet İnönü ile Yunan Devleti adına İngiliz temsilci Lloyd George ile Mudanya’da ateşkes görüşmeleri yapıldı. Görüşmeler sonucunda (11 Ekim 1922) Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Anlaşma gereği Yunanlılar işgal ettikleri yerleri TBMM Hükümetine teslim edecektir. Trakya, İstanbul işgalci güçler tarafından boşaltılıp TBMM’ye teslim edilecektir. Bu antlaşma ile Millî Mücadele’nin silahlı dönemi sona erdi (Akşin,2014,172). İstanbul Hükümeti ve saltanat makamı Millî Mücadele Döneminde işgallere karşı sessiz durmuş hatta işgallere karşı gelmeleri engelleyecek tutum takınmıştı. Millî Mücadele sonucunda barış görüşmelerine (Londra Konferansı, Lozan Barış Konferansı) TBMM’nin temsilcisinin yanında İstanbul Hükümetinden de temsilci istenmesi TBMM Hükümeti açısından sıkıntı oluşturmaktaydı. TBMM, İtilaf devletlerinin İstanbul-Ankara çekişmesini ortadan kaldırmak amacıyla saltanatın kaldırılmasına karar verdi. Saltanatın kaldırılması için TBMM harekete geçti (Tanör, 2017,185). 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılan oylamayla alınan kararla Osmanlı hanedanlığına son verilerek İstanbul’daki saltanat makamına son verildi (Akşin, 2007,174).

Mudanya Ateşkes Antlaşmasından sonra Türkiye açısından Birinci Dünya Savaşını bitirecek anlaşma olan Lozan Barış Antlaşmasının görüşmeleri İtilaf devletleri ile Türkiye arasında 20 Kasım 1922’de İsviçre’nin Lozan kentinde başladı. 24 Temmuz 1923’te imzalanana Lozan Antlaşması büyük savaşı bitiren anlaşma oldu (Tanör, 2017,127). 6 Ekim 1923’te Osmanlı birlikleri İstanbul’a girince kentte büyük bir coşku meydana geldi. Hemen ardından 13 Ekim 1923 tarihinde devletin yeni başkenti olarak Ankara ilan edildi (Akşin, 2007,183). Bin beş yüz yıldan fazla farklı devletlere başkentlik yapan İstanbul (Keyder,2018,1) artık başkent değil artık yeni başkent Ankara oldu. Konsolosluk merkezleri, bakanlıklar, bankaların merkezi gibi önemli kurum ve kuruluşların merkezi İstanbul’dan Ankara’ya taşınmaya başlandı (Akbiyık, 2004,178). 29 Ekim 1923 tarihinde 1921 anayasasında değişiklik yapılarak Cumhuriyet ilan edildi. Cumhurbaşkanı M. Kemal seçildi (Akşin, 2014,184). İstanbul başkent olmaktan çıkmış olsa da İstanbullular onu hala birinci şehir olarak görmeye devam etti. Ankara’nın başkent olması Boğaz’da yalılarda yaşayan yabancı elçilerin hoşuna gitmemişti. Bu nedenle hükümete karşı gelen muhalefete gizlice destek verip İstanbul’un tekrar başkent olması için çaba göstermişler fakat bir sonuç da elde edememişlerdi. Beyoğlu’ndaki elçiliklerin Ankara’ya taşınmasıyla elçilik binaları boşaldı. Pera ismi yerine İstiklâl Caddesi ismi kullanılmaya başlandı. Bu caddede lüks

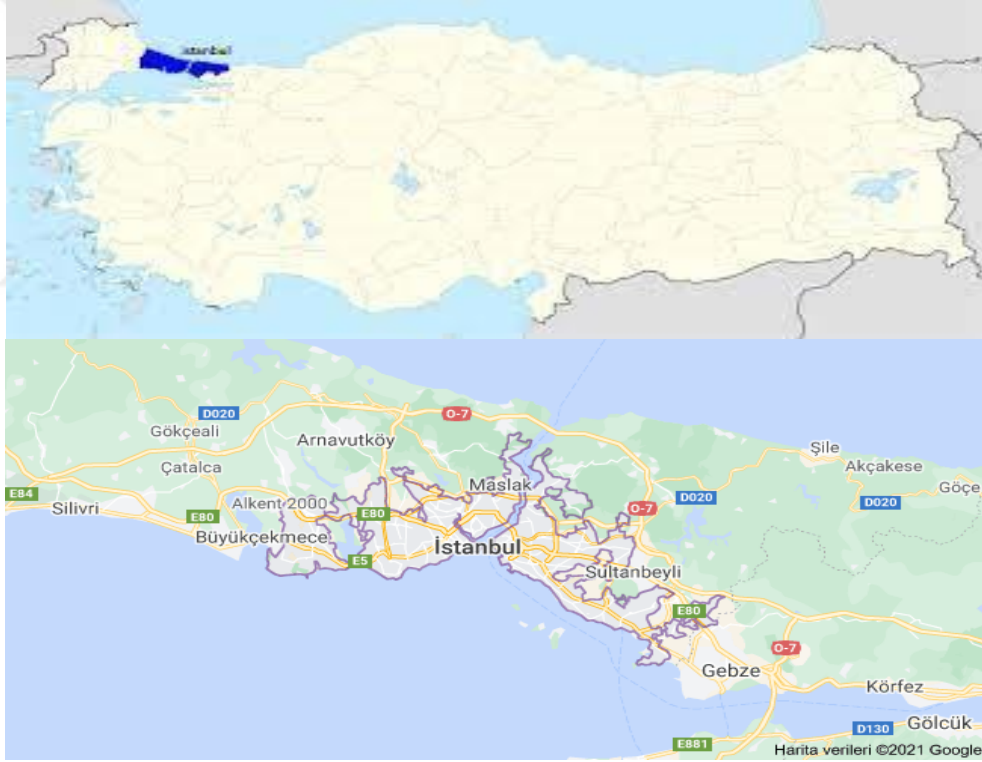
mağazalar, lokantalar, pastaneler, sinemalar, oteller açıldı. M. Kemal, Cumhuriyetin korunması, öğretimin birleştirilmesi, dinin siyasete karıştırılmaması konusunda mecliste konuşma yaparak halifeliğin kaldırılması yönünde ilk adımı atmış oldu (Tanör, 2017,210). Halifeliğin Kureyş kabilesine mensup olması gerektiği düşüncesi, halifelik makamının dini açıdan saygınlığının kalmamış olması ve cumhuriyet karşıtlarının halifelik makamını kullanmaları nedenleriyle 3 Mart 1924 yılında halifelik makamı kaldırıldı. Tüm Osmanlı hanedanı İstanbul'dan yurt dışına gönderildi. Yeni kurulmuş olan devletin siyasal düzeni de oluşturulmuş oldu (Akşin, 2014,186).

1932 yılında bir takım değişikliklere gidildi. Bunlardan biri de eski başkent in Türkçe ismi olan İstanbul'un kullanılmasına karar verilmesi oldu. Konstantinopolis ve Konstantiniye adlarının kullanılması yasaklandı. 1934'ten itibaren M. Kemal, İstanbul'un yeniden canlandırılması için Fransız uzman kentçi olan Henry Prost'a rapor hazırlama görevi verdi. Prost'un hazırlamış olduğu raporda İstanbul şehir içi ulaşımın iyileştirilmesi gerektiği, köprülerin yapılması gerektiği yönünde öneriler yer almaktaydı. M. Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefat etmesiyle rapor uygulanamadı. 1939 ile 1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı yaşandı. Türkiye bu savaşa fiilen katılmasa da ekonomik olarak olumsuz etkilendi. Bu dönemde İstanbul ekonomisi gerilemeye başladı. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle İstanbul'a yönelik yatırımlar arttı fakat 1955 yılında Kıbrıslı Rum ve Türklerin İstanbul'da şiddetli gösterilere girmesi şehri karıştırmıştır. İstanbul'da 1957 yılında hükümete karşı şiddetli gösteriler düzenlendi. 1965 ve 1974'te Kıbrıs sorunundan dolayı İstanbul'da Rum karşıtı olaylar yaşandı. 1965 yılında bazı Rumlar İstanbul'dan göç etmiştir. 1983 yılında Anavatan Partisi lideri Turgut Özal'ın seçimleri kazanması İstanbulluların çok hoşuna gitmişti. Çünkü İstanbul'a yönelik yatırımlar yapılacağı algısı oluşmuştu. İlerleyen süreçlerde kent yeniden düşünsel, sanatsal, görevine kavuşmaya devam etmiştir (Mantran, 2020,357).

1.2. İstanbul'un Doğal Özellikleri

Türkiye eski dünya kıtaları da denilen üç kıtanın (Asya, Afrika, Avrupa) birbirine en çok yaklaştığı bir alanda yer alır. İstanbul ise Asya ve Avrupa'da toprakları olan bir kesişme noktasında konumlanmıştır. Türkiye'nin etrafını çeviren denizlerin birbiri ile bağlantısı için de İstanbul kritik öneme sahiptir. Karadeniz ve Akdeniz arasındaki

bağlantı Türkiye'nin egemenliği altında bulunan İstanbul ile Çanakkale Boğazları ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla İstanbul ve Çanakkale Boğazları uluslararası bir öneme sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin diğer denizlere ve okyanuslara açılması ancak bu yollarla mümkündür (Koday, Koday, Kaymaz,2017,880-882), Boğazlar bu açıdan son derece stratejik öneme sahiptir. İstanbul il sınırında; Kuzeybatıda Tekirdağ'a bağlı Saray, Batı'da Tekirdağ'a bağlı Çerkezköy, Çorlu, Güneybatıda Tekirdağ'a bağlı Marmara Ereğlisi, Kuzeydoğuda Kocaeli'ne bağlı Kandıra, doğuda Kocaeli'ne bağlı Körfez, Güneydoğuda Kocaeli'ne bağlı Gebze ilçeleri yer almaktadır (Gürel, Gündüz,2011,2). İstanbul'un coğrafi koordinatları en kuzey ucundan 41°35'12" N, 28° 08'44 E, en güney ucundan ise 40°48'34" N, 29°20'18" E koordinatları geçmektedir (Google Earth, 2022).

Şekil 1: Türkiye Haritası ve İstanbul'un Konumu (Google maps, 2022)

İstanbul'un Kuzeyinde Karadeniz, Güneyinde ise Marmara denizi yer almaktadır. İstanbul'un Avrupa yakasındaki yarımada Çatalca Yarımadası, Asya kısmındaki yarımada ise Kocaeli Yarımadası'dır. Bu iki yarımadaı birbirinden ayıran da İstanbul Boğazı'dır.

Eski İstanbul, tarihi surlar içinde kalan kısımdır ve suriçi olarak tabir edilmektedir. Osmanlı döneminde İstanbul 4 kadılıktan oluşmaktadır. Suriçi kadılığından başka *Bilad-ı Selase* olarak da isimlendirilen sur dışındaki diğer kadılık merkezleri; Eyüp, Galata ve Üsküdar'dır. Bugün şehir olan diğer yerleşim alanları ise çoğunlukla o dönemde karyedir. Osmanlı döneminde tarihi yarımadanın yani o dönemdeki İstanbul'un ortası ise Şehzade Camisinin Vefa'ya bakan kısmında bulunan bir mermer sütun ile Mimar Sinan tarafından belirlenmiştir. Bu mermerin üstünde demirden bir mil bulunmaktadır. Bu mil eskiden kendi etrafında dönmekteydi. Eski İstanbul'da yaşayanlar bu sütunun İstanbul'un ortasını işaret ettiğine inanıyordu. Ayrıca bu bölgeye direklerarası da denilmekteydi (Aksel, 2019,3). İstanbul Güneyinde Haliç'in yer aldığı surlar içinde kalan kısma asıl İstanbul, kuzey kıyısında Pera-Beyoğlu mahallesinin yayıldığı, Cenevizlerin daha sonra Avrupalıların kenti Galata, İstanbul Boğazı'nın ve Marmara Denizi'nin Asya yakasında yer alan bölümlerden oluşmaktadır (Mantran, 2020,18). İstanbul'un çeşitli şekillerde oluşan coğrafi görüntüsünde, doğal coğrafya, yer şekilleri, yedi tepe, tarihi yarımada, Haliç ve Boğaziçi'nin katkısı büyüktür (Tümertekin, 2014,16).

İstanbul'u iki yakaya ayıran Boğaz; Boğaziçi ya da yabancıların deyimiyle Bosphorus olarak da bilinmektedir. Boğaz suyu dolambaçlı büklümler çizerek akmaktadır. Bu sebeple çeşitli girinti ve çıkıntılara sahiptir. Boğaz'ın uzunluğu bir uçtan öteki uca (Rumeli Feneri-Sarayburnu arası) yaklaşık 26 km'dir. Genişliği en geniş yerde (Büyükdere Koyu) 3 km'dir. Boğaz'ın ortalama derinliği ise 45 ile 118 metre arasında yer almaktadır. En az derinlik 2 metreden oluşur. Boğaz'ın Kuzey ucuna Alibeyköy ve Kâğıthane dereleri dökülmektedir (Tchihatchef, 2020,11).

İstanbul'un jeolojik yapısı çoğunlukla metamorfik kayalardan oluşmuştur. İstanbul'u da kapsayan Marmara Bölgesi arazinde, birinci jeolojik zaman *hersinyen kıvrımları* zamanla aşınıp düzleşmiş ve üzerleri de ikinci jeolojik zaman denizleri ile kaplanmıştır. Üçüncü jeolojik zamanda *Alp orojenezi* sonucunda daha önce sertleşmiş olan tabakalar kırılarak alçalma ve yükselmelere maruz kalmıştır. Üçüncü jeolojik zamanın sonlarında Anadolu ve Balkan yarımadası toptan yükselirken Ege ve Marmara Bölgesinde kırılma, yükselme ve çökmeler meydana gelmiştir. Bu yer hareketleri sonucunda oluşmuş olan İstanbul'un da yerleştiği Çatalca Kocaeli Platosu, bir aşınım platosudur. Kayışdağı, Aydos Dağı ve Çamlıca Tepeleri gibi yükseltiler ise bu aşınımdan arta kalan şahit tepelerdir (Darkot, Tuncel,1981,12).

İstanbul il sınırlarında yükselti az olduğu için yüksek dağlar da bulunmamaktadır. Daha çok tepelikler Kocaeli Yarımadası üzerindedir. Kayışdağı, Alemdağı, Büyükçamlıca, Küçükçamlıca gibi yükseltisi az olan tepeler bulunmaktadır. Suriçinde yer alan eski İstanbul, yeryüzü şekillerinden dolayı da yedi tepe şehir olarak da adlandırılmaktadır. İstanbul'un yedi tepesi şunlardır:

- Topkapı Sarayı Tepesi: Topkapı Sarayı, Ayasofya ve Sultanahmet Camisi'nin bulunduğu,
- Çemberlitaş Tepesi: Nuru Osmaniye Camisi'nin bulunduğu,
- Beyazıt Tepesi: İstanbul Üniversitesi, Beyazıt Camii ve Süleymaniye'nin bulunduğu,
- Fatih Tepesi: Fatih Camisi'nin bulunduğu,
- Yavuz Selim Tepesi: Sultan Selim Camisi ve Külliyesi'nin bulunduğu,
- Edirnekapı Tepesi: Mihrimah Sultan Camisi'nin bulunduğu,
- Kocamustafapaşa Tepesi / Cerrahpaşa Tepesi: Topkapı, Aksaray, Yedikule ve Cerrahpaşa'yı kapsayan bölgenin bulunduğu tepelerdir (Gürel, Gündüz,2011,6).

İstanbul'da ovalar bulunmamaktadır. Sadece nehirlerin aktığı alanlarda ovaya benzer yapı meydana gelmiştir. İstanbul'da dokuz tane ada bulunmaktadır. Hristiyanlar bu adalar için Prens Adaları, Türkler ise Kızıl Adalar ismini kullanmıştır. Bunlar: Büyükada (Prinkipo), Heybeliada (Halki), Kınalıada (Proti), Burgazada (Antigoni), Sedefadası (Androvita), Yassıada (Plati), Sivriada (Oksia), Kaşıkadası (Pita), Tavşanadası (Neandros) 'dır. Bu adaların en büyükleri Büyükada, Heybeliada, Burgazada'dır. Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada ve Sedefada'sı yerleşime açık olup insanların yaşadığı adalarıdır (Tchihatchef, 2020,73).

İstanbul'da tarımsal alan dar olduğu için tarımsal faaliyetler de gelişmemiştir. Boğaz'ın iki tarafında da Boğaz'a yakın araziler kayalık olduğu için ekilebilir alan değildir. Avrupa yakasının sahil kısımlarında araziler düz, geniş ve tarıma uygun olmasına rağmen yoğun kentleşmeden dolayı tarımsal çalışmalar pek yapılmamaktadır. Eskiden yörenin arazisi bağcılığa uygun olduğu için bağcılıktan yüksek verim elde edilmekte idi (Tchihatchef, 2020,166). Çavuş üzümü, parmak üzümü, altın üzüm yetiştirilen üzüm çeşitleri arasındadır. Bunlar arasında en lezzetli olanı çavuş üzümü olarak bilinmektedir. Marmara bölgesindeki en geniş yayımlı

toprak tipi kireçsiz kahverengi orman toprağıdır. İstanbul ile Tekirdağ arasında geniş yayılım gösteren vertisoller; bol kireçli, killi olup marnlı ana kaya üzerinde gelişmiş olan bir toprak türüdür. Bu toprağın içinde kilin fazla olması sebebiyle kurak dönemlerde toprakta çatlama meydana gelmektedir (Güngördü, 1999,34).

İstanbul'da büyük nehirler bulunmamaktadır. Çok sayıda küçük dereler bulunmaktadır. Istranca Deresi, Karasu, Sarısu, Çakıl Deresi, Sazlıdere, Alibeyköy Deresi, Kâğıthane Deresi, Göksu, Riva, Eyrek Deresi İstanbul'da bulunan derelerdir. Bunun yanında İstanbul'da göller de bulunmaktadır. Daha önce bir koy ya da körfez iken dalgaların biriktirmesi sonucu denizden ayrılarak bir lagün haline gelen Terkos, Büyükçekmece ve Küçükçekmece gölleri dışında, çoğunlukla İstanbul'un artan içme suyu ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiş Sazlıdere, Ömerli ve Alibeyköy baraj gölleri İstanbul'daki önemli göllerdir. Bu göllerin derinliği azdır. Bu göllerden Terkos, Alibeyköy ve Ömerli barajından İstanbul'un içme suyu temin edilmektedir (Axelle, Menekşe,2013,3).

İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak için tarihten beri çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Antik Bizans döneminde su sarnıçları, su kemerleri yapılarak kentin su ihtiyacını karşılanmaya çalışılmıştır. Günümüzde Bizans'tan 12 tane su kemeri ayakta kalabilmiştir. Ayakta kalabilen su kemerlerinin hiçbiri kullanılmamaktadır. Bunların hepsi sadece tarihsel öneme sahiptir. Bizans'tan kalan su sarnıçlarından ise sadece Yerebatan Sarnıcı eski görevini görebilmektedir. Bentler üzerine su terazilere kurularak suyun şehre eşit şekilde dağılmasına çalışılmıştır. Günümüzde bu su sistemlerinin hiçbiri kullanılmamaktadır. İstanbul hızla gelişip nüfusu arttığı için İstanbul'un su eksikliği giderilememektedir (Tchihatchef, 2020,47-72).

İstanbul'da Akdeniz, Karadeniz ve Karasal iklim gibi üç çeşit iklim görülmektedir. İstanbul'un Kuzeyinde, Karadeniz kıyılarında Karadeniz iklimi hüküm sürerken, Güney kısımlarında Akdeniz iklimi, orta kısımlarında ise Karasal iklim hüküm sürmektedir. İstanbul'da ağırlık olarak Akdeniz iklimi etkisi görülmektedir. Akdeniz iklimine bağlı olarak da kısa boylu ağaç grubu olan maki bitki örtüsü görülmektedir. İstanbul'un Karadeniz kıyılarında ise Karadeniz iklimine bağlı olan orman bitki örtüsü görülür. Kızılcık, fındık, muşmula yabani erik, böğürtlen, kocayemiş, funda, defne gibi bitkiler örnek olarak gösterilebilir. İstanbul'da yazlar sıcak ve nemli, kışlar ılık ve yağışlı geçmektedir. İstanbul'da bazı dönemlerde kar yağışı da görülmektedir (Gürel, Gündüz,2011,7). İstanbul'da ormanlık alan Boğaz'ın iki yakasında dengeli

dağılmamıştır. Boğaz'ın Asya bölümündeki yeşillikler Avrupa bölümünden daha fazla yer almaktadır. Asya bölümünde ormanlık alanlar Hünkâr İskelesinden başlar Arnavutköy, Aydos Dağı, Üsküdar, Ermeniköy'e kadar uzanmaktadır. Avrupa yakasında ise önemli sayılabilecek orman Ayazağa ile Domuzdere arasında yer alan Belgrad Ormanı'dır. İstanbul'da diğer bir yeşil alanı oluşturan yerler ise mezarlıklardır. İnsanların mezarlıklarda dikmiş olduğu ağaçlar küçük koruluk grupları meydana getirmiştir. Pera'da yer alan Küçük Kabristan, Büyük Kabristan ile Üsküdar'da yer alan mezarlıkların yeşillikleri buna örnek olarak gösterilir (Tchihatchef, 2020,165-182). Mezarlıklarda alaçam, karaçam, kayın, sedir, çınar, ıhlamur ve özellikle servi ağaçları daha çok yer almaktadır (Sayılır, 2021, 187).

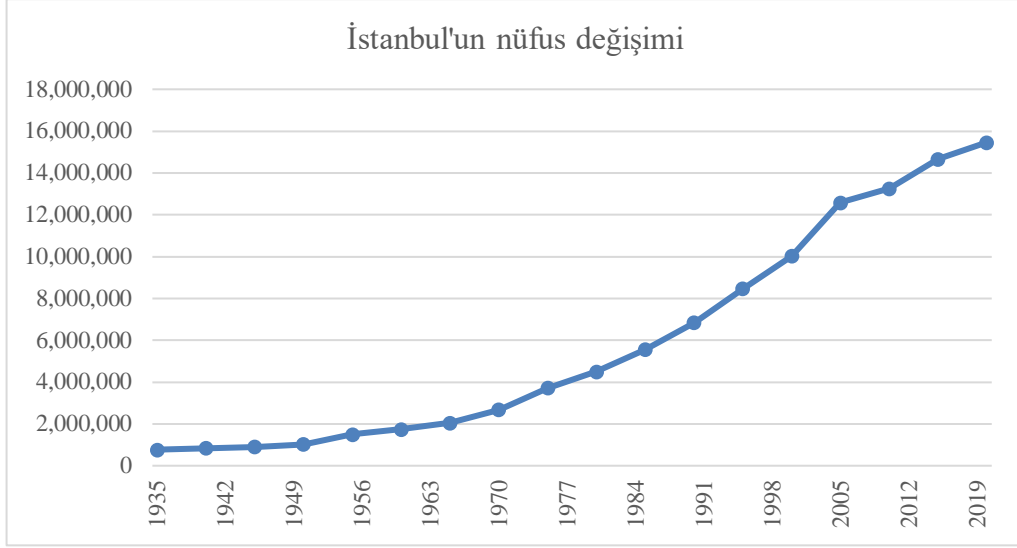
1.3. İstanbul'un Beşeri ve Ekonomik Özellikleri

Türkiye nüfusu hızla artan ülkeler arasında yer almaktadır. İstanbul ise Türkiye'nin nüfusu en fazla artan şehridir. İstanbul'un nüfusu Osmanlı Devleti şehri fethetmeden önce bir milyona yakındı. 1923 yılında İstanbul nüfusu 720.000 civarındaydı. 1935 yılında İstanbul'un nüfusu 690.850 kişiden oluşmaktaydı. Bu verilerden İstanbul nüfusunun önceki yıllara göre azaldığını görebilmekteyiz (Mantran, 2020,338).

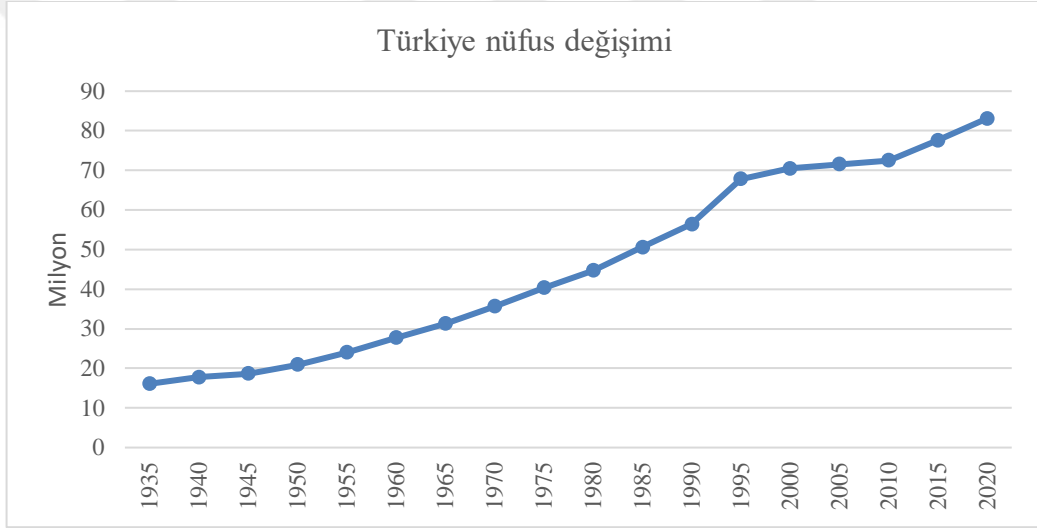
Tablo 1: Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile İstanbul'un Nüfus Değişimi

Yıl	İstanbul Nüfus	Türkiye Nüfusu
1927	699.607	13.649.945
1935	769.241	16.158.018
1940	841.561	17.820.950
1945	903.720	18.790.174
1950	1.025.202	20.947.188
1955	1.498.535	24.064.763
1960	1.736.641	27.754.820
1965	2.043.447	31.391.421
1970	2.681.128	35.605.176
1975	3.719.339	40.347.719
1980	4.503.590	44.736.957
1985	5.560.342	50.664.458
1990	6.845.449	56.473.035
1995	8.467.837	67.803.927
2000	10.018.735	70.586.256
2005	12.573.836	71.517.100
2010	13.255.685	72.561.312
2011	13.624.240	73.722.988
2012	13.854.740	74.724.269
2013	14.160.467	75.627.384
2014	14.377.018	76.667.864
2015	14.657.434	77.695.904
2016	14.804.116	78.741.053
2017	15.029.231	79.814.871
2018	15.067.724	80.810.525
2019	15.519.267	82.003.882
2020	15.462.452	83.154.997
2021	15.840.900	83.614.362

Kaynak: TÜİK, 2021

Grafik: 1

Grafik: 2

İstanbul nüfusu 1927 yılından 2019 yılına kadar sürekli arttığı görülmektedir. Sadece 2020 yılında İstanbul'un nüfusu bir önceki yıla göre düşmüştür. Fakat 2021 yılında İstanbul bir önceki yıla göre tekrar nüfus artışı yaşamıştır. Türkiye nüfusu da 1927 yılından 2021 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. Türkiye nüfusu cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze değin yaklaşık 6 kat artmışken İstanbul'un nüfusu ise yaklaşık olarak 22 kat artış göstermiştir (TÜİK, 2022). Ayrıca İstanbul, Türkiye'de nüfusu en fazla artan ildir. Nüfusun artışını doğum oranları etkilemesinin yanında dışardan göç alması da etkilemiştir. Özellikle bu artıştan Türkiye'deki iç göçler ve özellikle de köyden kente göçler etkili olmuştur (Evirgen,2021,24). Türkiye'de iç göçler üzerine yapılan araştırmalarda iç göçlerin en çok Marmara bölgesine özellikle

İstanbul'a yapıldığı anlaşılmaktadır (Tümertekin, 2014, 228). Dış göçlerle ise 1930'lu yıllarda Balkanlardan gelen mülteciler Rumeli Hisarı çevresine yerleşmişlerdir. Osmanlı zamanında Anadolu yakasında bulunan Üsküdar fakir Osmanlı halkının yaşadığı bir semtti. Zengin Osmanlı halkı Kadıköy, Moda, Fenerbahçe semtlerinde daha çok yer almışlardı. II. Dünya Savaşının devam ettiği 1942 yılında Varlık Vergisi diye özel bir vergi çıkarıldı. Varlık Vergisi'nin ağır gelmesi nedeniyle birçok azınlık halk İstanbul'u terk etmiştir. 1940-1945 II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul nüfusu 793.950'den 860.550 kişiye çıkmıştır. Bu artış köylülerin İstanbul'a göç etmesi sonucunda yaşanmıştır. 1955 yılında İstanbul'un nüfusu bir milyonu aşmış durumdaydı. Köylerden İstanbul'a yapılan göçlerden dolayı İstanbul'da bir gecede yapılabilen ilkel yapılar olan *gecekondu* denilen yapılar ortaya çıkmaya başladı. Bununla beraber İstanbul'da gecekondu semtleri meydana geldi. 1950 yılında Demokrat Parti'nin seçimleri kazanmasıyla Türkiye'de ekonomik gelişmeler yaşandı. 1965 yılında Kıbrıs olaylarından dolayı İstanbul'daki Rumların bir kısmı İstanbul'dan göç ettirildi. 1970'li siyasi ve ekonomik güçlüklerden dolayı Anadolu'daki nüfusun tekrar İstanbul'a göç etmesine etki etti. 1975 yılında İstanbul nüfusu 3.900.000 kişi iken 1980 yılında 4.750.000 kişiye ulaştı. Nüfusun tamamına yakını artık Türklerden oluşmaktaydı. Kırsaldan İstanbul'a yapılan bu göçler sonrasında İstanbul nüfusu köleşmeye başlamıştır (Türkün,2016,18). 1985 yılında yaşanan ekonomik gelişmelerle beraber Anadolu'dan İstanbul'a göç akını artmıştır. İstanbul nüfusu altı milyon nüfusu geçmeye başladı. İstanbul'da azınlık sayısı azalmaya devam etmiştir (Mantran, 2020,342-354). 1980'li yıllardan itibaren siyasi ve ekonomik nedenlerle özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan İstanbul'a kitleler halinde göç yaşanmıştır (Danış, Kayaalp, 2016, 297). Türkiye'de ilk defa 1985 sayımında kırdan kente yaşanan göçlerden dolayı Türkiye nüfusunun yarından fazla şehirlerde yaşamaya başlamış ve İstanbul ise en çok göç alan il olmuştur. İstanbul'u, Ankara ve İzmir takip etmiştir (TÜİK, 2022; Kocaman, 2008, 21).

İstanbul, bütün ulaşım sistemlerinin gelişmesine olanak sağlayan eşsiz bir coğrafi konuma sahiptir. İstanbul'da ulaşım gelişmesi için geçmişten günümüze önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Kara ve deniz yolu ulaşımı öncelikle gelişmiş iken demir yolu ve havayolu ulaşımının gelişmesi ise daha sonra olmuştur. Karadan eksik kalan ulaşımı deniz yoluyla tamamlamak mümkündü. İstanbul'un şehiriçi ulaşımında eskiden insanlar yürümek zorundaydı ya da hayvanlar kullanarak ulaşımı

sağlayabilirdi (Bozkurt, 2010,356). İstanbul'un eski yerleşimlerinde sokaklar ve caddeler dar yapıldığı için ulaşım zordu. Ulaşımın gelişmesi için sokak ve caddelerin genişletilmesi için kararlar alınmıştı. İstanbul'da kent içi ulaşımında ilk yaşanan gelişme atlı tramvayların 18. Yüzyılda Beşiktaş'ta yapılması olmuştur (Bozkurt,2010,357). Bunun yanında İstanbul'un eski yerleşimlerdeki ara sokaklar dar yapıldığı için ulaşım zordu. Ana caddeler ise Bizans döneminden itibaren genellikle 6-7 metre genişliğe sahip olmuş ve bu genişlik Osmanlı döneminde de çoğunlukla korunmuştur. İstanbul'da araba sayısının artmasıyla beraber ulaşımın gelişmesi için sokak ve caddelerin genişletilmesi adına 1839 yılında önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlara göre yollar genişletilecek ve yol kenarındaki binaların da yüksekliği aynı olacaktır (Engin, 2012,87-92). 1850 yılında Eminönü- Üsküdar arasında sefer yapan vapurlar çalıştırılmaya başlandı. 1854 yılında gemi ve vapur taşımacılığı için *Şirketi Hayriye* kuruldu (Şensoy,2018,243). Günümüzde Şehir Hatları adı altında devam etmektedir. 1858 yılında Kabataş- Üsküdar arasında ilk arabalı vapur seferleri düzenlendi. Galata'dan Pera'ya yapılacak yeraltı tüneli projesi üzerinde çok duruldu. 1869 yılında Dersaadet'te tramvay yapılması için projeler yapıldı. Bu projeye atlar yardımıyla çekilen yabancıları deyimıyla *omnibüsler* yani atlı tramvay sistemi yapılmaya başlandı (Engin,2012,67). 1870 yılında Dersaadet Tramvay şirketi kuruldu. 1871 Eminönü-Aksaray Tramvay Hattı kuruldu. 1872 İstanbul ile Anadolu arasında kurulan Anadolu Banliyö sistemi kuruldu. 1872 yılında Aksaray ile Yedikule arasında atlı tramvay kuruldu. 1873 yılında Aksaray- Topkapı tramvay hattı kuruldu. 1875 yılında buharla çalışan tramvay sistemi olan Taksim Tünel açıldı. 1910 yılında tramvayların depolanacağı *Depo* açıldı. 1911 Aksaray tramvay deposu açıldı. 1912 yılında Karaköy-Ortaköy arasında ilk elektrikli tramvay hattı açıldı. 1916 yılda tramvaylarda kullanılmak üzere biletler satılmaya başlandı. 1926 yılında Kadıköy'de ilk özel otobüsler işlemeye başlandı. Daha sonraki yıllarda diğer ilçelerde de otobüs hatları artmaya başladı. İstanbul'da 1936 yılında modern görünümlü tramvaylar çalışmaya başladı. 1939 yılında günümüzde de devam eden İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri (İETT) kuruldu. Şehir içi ulaşım İETT'ye bağlandı. İstanbul'da tramvay hatları arttı. Taksi plakaları arttı. Şehir içi ulaşım daha da arttı. İstanbul'un diğer şehirlerle karayolu ulaşımını geliştirmek amacıyla İstanbul'da köprü yapılmaya başlandı. Avrupa yakası ile Anadolu yakasını birleştiren Boğaziçi (15 Temmuz Demokrasi ve Şehitler) Köprüsü Cumhuriyetin 50. Yılı olan 29 Ekim 1973 yılında açıldı (Karakoç,523). İstanbul'un iki yakasını birleştiren köprü İstanbul için bir simge

halini aldı. Ayrıca Boğaz'ın doğal görüntüsünün yanında yapay bir güzellik katmış oldu. Bunun yanında şehir trafiği için önemli bir gelişme oldu. İki yaka arasında ulaşım kolaylaştı sosyal ve ekonomik büyük gelişme meydana geldi. İETT belediye otobüs sayısını artırdı ve kent içi ulaşımı daha da kolaylaştırmaya başladı. Haliç üzerine 1987'de Yeni Galata Köprüsünün temelleri atılarak 1992 yılında açılışı yapıldı (İETT, 2021). Toplu taşımada kullanılacak olan AKBİL 2001 yılında uygulanmaya başlandı. 2002 yılında Aksaray'dan Atatürk Havalimanına giden yeraltı treni sistemi yapıldı. 2005 yılında Eminönü ile Kabataş arasında tramvay hattı kuruldu. 2007 yılında karayolu ulaşımında önemli bir gelişme olan Avcılar-Topkapı Metrobüs hattı kuruldu. Günümüzde bu hat Kadıköy'e ve Beylikdüzü 'ne kadar uzatılarak bu hat daha da geliştirildi. İstanbul'un kent içi ulaşımını geliştiren önemli projelerdendir (Engin, 2012,94). 29 Ekim 2013 yılında İstanbul ulaşımı açısından çok önemli olan Marmaray sistemi kısmi olarak devreye sokularak ilk yolcu taşımacılığını yapmaya başladı. Marmaray sistemi iki yakayı deniz altından birbirine kesintisiz bağlayan bir ulaşım yolu oldu. Sirkeci ile Kadıköy arasındaki mesafeyi çok kısalttı. Marmaray ile şehir içi yolcu taşımacılığında rekorlar kırılmaya başlandı. Kent trafiğini rahatlattı. Yolcu açısından daha ekonomik olmaya başladı. Bu proje dünyada da büyük ilgi gördü. Buna ek olarak denizin altından Sirkeci'den Kadıköy'e giden araç tüneli olan Avrasya Tüneli de açıldı (İETT,2021).

Şirketi Hayri'den sonra İstanbul'da deniz ulaşımını sağlayan hat olan İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve A.Ş. (İDO) 1987 yılında büyük payı İstanbul Büyükşehir Belediyesine (İBB) ait olan İDO, anonim şirketi kurulmuştur. Deniz otobüsleri sayesinde ulaşımı kolaylaştırmak, ucuz hale getirmek ve konforlu ulaşımı gerçekleştirmek amaçlar arasında yer almıştır. İki deniz otobüsü ile faaliyete başlayan İDO zamanla otobüs sayısını artırarak gücünü artırmıştır. İDO ile Bursa, Bandırma, Yalova gibi Marmara Denizi çevresinde bulunan şehirlere de ulaşım sağlanmaktadır. Yük, yolcu ve araç taşımacılığı yapılmaktadır. İDO 2009 yılında özelleştirilmiştir (Ülgen, Altuntaş,2010,1-6).

Kara, demir ve denizyolunun yanında havayolunda da gelişmeler yaşandı. Türkiye'de havayolu ulaşımı dünya havayolu ulaşımına paralel gelişti. İlk hava aracı olan uçağı 1911 Trablusgarp savaşında İtalyanların kullandığı hava planörlerinden oluşmaktaydı (Bakırcı, 2012,343). Zamanla savaş için kullanılan bu hava araçları sivil yolcu taşımacılığı için de kullanılmaya başlandı. Sefaköy'de 1912 yılında iki tane küçük

hangar yapıldı. Cumhuriyet döneminden itibaren havayolu ulaşımına daha da ağırlık verildi. 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti kuruldu. Havacılık alanında ilk oluşumlardan biridir. Ulaştırma Bakanlığına bağlı olarak 1933 yılında Hava Yolları Devlet İşletmesi sivil havacılık olarak kuruldu. Ülkemizde ilk ticari uçuş 1933 yılında İstanbul, Eskişehir, Ankara arasında gerçekleşti (Bakırcı, 2012,343-344). İlk yurtdışı seferi ise 1947 Ankara-İstanbul-Atina seferi olmuştur. Türkiye’de ilk hava yolu ulaşımı olan 1953 yılında Yeşilköy Havalimanı adıyla kuruldu. 1985 yılında ise bu havaalanının adı Atatürk Uluslararası Havalimanı olarak değiştirildi. Anadolu yakasında 2001 yılında ilk kadın Türk pilotu olan Sabiha Gökçen’den adını alan İstanbul’un ikinci havalimanı açıldı (Kılıç, Turğut, 2019,153). Diğer yandan yapımı tam anlamıyla 2019 yılında tamamlanan İstanbul Havalimanı faaliyete girdi. 6 Nisan 2019 tarihinde Atatürk Havalimanı, yeni havalimanı olan İstanbul Havalimanına taşındı. Resmi açılışı 29 Ekim 2018 yılında yapıldı. Türkiye’nin en büyük havalimanı olma özelliğini taşımaktadır. Son üç yılda (2018-2021) İstanbul Havalimanı 103 milyon 452 bin 393 yerli yabancı yolcu ağırladı. 251 noktaya gerçekleşen uçuşlarda 730 bin 83 sefer gerçekleşti (DHMI, 2021).

İstanbul diğer iller ve ülkelere ulaşım ağı bakımından zengin seçeneklere sahip bir şehirdir. İstanbul, hava, demir, kara, deniz ulaşım türlerine sahip olarak ülkemizin en gelişmiş yollarına sahip bir şehirdir.

İstanbul ve yakın çevresinde sanayi kuruluşlarının yoğun olması, iç göçlerle nüfusun devamlı artmasına neden olmuştur. İstanbul’da sanayi faaliyetleri İzmit, Trakya’ya yakın kesimde yoğunlaşmıştır. Trakya ve İzmit uzantıları sanayi için ham madde ve ulaşım açısından uygun konumda yer alır. Bu alanda araziler ucuz ve düz olduğu için sanayi açısından ayrıca ilgi görmektedir. Boğaziçi’nden diğer yollara olan ulaşım kolay sağlandığı için sanayi açısından bu bölge gelişmiştir (Tümertekin, 2014,95).

Ülkemizde sanayi sektörünün büyük çoğunluğu Marmara bölgesinde yer almıştır. Bu bölgede de en büyük payı alan İstanbul olmuştur. 2011 verilerine göre ülke içindeki iş yerlerinin %32’si, çalışanların %52,4’ü, yatırım ve teşviklerden de %33,8’i İstanbul’da bulunmaktadır (Doğan, 2013,513). Tarihten beri ülkenin en büyük ekonomik şehri özelliği taşıyan İstanbul; dünyada ekonomi merkezi olarak değeri düşmeyen nadir şehirler arasında yer edinmiştir (İBB, 2021). Ülkemizin gayrisafi yurt içi hâsıladan (GSYH) en büyük payı alan şehirdir. 2020 yılı TÜİK verilerine göre de

ülkenin %30,1 GSYH payını alarak en ülkedeki en yüksek paya sahip şehir özelliğini taşımaktadır (TÜİK,2021).

İstanbul'un Osmanlı Devleti döneminden günümüze doğru sanayisinde gelişmelere bakacak olursak; Fatih zamanında Haliç'te Tersane-i Amire adında ilk gemi sanayisi kurulmuştur. Daha sonra Tophane'de de Tophane-i Amire'yi kurarak İstanbul'da sanayileşme hız kazanmaya başlamıştır (Doğan, 2013,515). Bu dönemde İstanbul'la yapılan sanayi yatırımların büyük çoğunluğu askeri sanayisi üzerine olmuştur. Daha sonra kâğıt fabrikası kurulmuş ilerleyen zamanda büyütülerek ihtiyaçları karşılayacak duruma getirilmiştir. Bakırköy'de barut fabrikası kuruldu. Haliç'te kumaş fabrikası kurularak sanayi geliştirilmeye çalışılmıştır. İlerleyen zamanlarda top ve demir fabrikası kurulmuştur. Sanayi tesislerin varlığı daha çok Avrupa Yakasında görülmektedir. Yatırımlar daha çok Avrupa Yakasında toplanmıştır. Asya Kıtası ile Adalarda çok az tesis yer almıştır (Doğan, 2013,516).

Kereste, tekstil üzerine yatırımlar yapılmış ve tekstil fabrikaları kurulmaya başlanmıştır. Beykoz'da deri fabrikası kurularak deri tekstili geliştirilmeye çalışılmıştır. Genellikle sanayi tesisleri şehrin dışında kurulsa da İstanbul hızlı nüfuslanmadan dolayı sanayi kuruluşları zamanla şehir içinde kalmaya başlamıştır. İstanbul'da gıda fabrikaları kurulmuştur. Aynı zamanda inşaat için tuğla fabrikaları da kurulmuştur. Barut fabrikası, tütün fabrikası, kibrit fabrikası da kurulan sanayi tesisleri arasındadır. Haliç ve çevresinde sanayi tesisleri zamanla daha da artmaya başlamıştır (Tokgöz, 2000,369). Feshane'de fes fabrikası kuruldu (1839). Bunun yanında tarımsal faaliyetler de devam etmiştir. Şehrin kenarlarında tarımsal çalışmalar yapılmaktadır. Bu da şehrin tarım ihtiyacını gidermeye çalışmaktadır. İstanbul'da sanayinin temelleri 1830'lu yıllarda Abdülmecid döneminde başlamıştır (Doğan, 2013,518). Şirketi Hayriye'nin 1861 yılında kurulmasıyla Marmara Denizinde yolcu taşımacılığı da başlamış oldu. İlerleyen zamanlarda denizcilik taşımacılığı da yapılmaya başlanmıştır. Sanayinin gelişmesi için İstanbul Dersaadet Sanayi Odası (1880) kurulmuştur. Erken dönemlerden günümüze gelinceye dek İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizinin bazı kesimleri de balıkçılık bakımından büyük önem arz etmiştir (Zengin, Aça, 2018, 380). Coğrafi konumu ve özellikle ulaşım olanaklarından dolayı İstanbul bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Yine bu nedenle çok işlek limanların olduğu bir şehir olmuştur (Dikçınar, 2018, 443). İstanbul Limanı Türkiye'nin en önemli ithalat, ihracat limanlarından olup bu limanların en büyüklerinden bir tanesidir. Haydarpaşa

limanı ve Ambarlı limanı ile yat limanları İstanbul'da bulunan limanlardandır (Koldemir, Kahraman, 2020,1947).

İstanbul'un elbette hem konumu hem de tarihi özellikleri ekonomik önem kazanmasında etkilidir. Erken dönemlerde başlayan bu hareketlenmeler farklı olaylarla sürekli değişimler de göstermiştir. İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi İnkılâbı ile beraber dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti İstanbul'da da ekonomik reformlar gerçekleştirmek zorunda kaldı. Osmanlı döneminde İstanbul'da üretim daha çok evlerde ve küçük atölyelerde yapılmakta iken bunun yerine büyük sanayi tesislerinin kurulması gerektiği anlaşılmış olup yeni ve büyük tesisler kurulmaya başlanmıştır. 1900'lü yıllarda Osmanlı Devleti'nin ekonomisi Avrupa'nın ekonomisi ile yarışamayacak duruma düşmüştür. Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin ham maddelerini alarak işlemiş, işlenmiş bu maddeleri Osmanlı pazarına geri sokmaktaydı. Daha ucuz ve az maliyetli ürünlerin Osmanlı pazarına girmesiyle Osmanlı Devleti'nin ekonomisi daha da kötüye gitmeye başladı. Ekonomik olarak çöküntü başladı. Küçük iş yerleri yavaş yavaş kapanmaya başladı. Yerli üretim daha pahalı hale gelmeye başlayınca dışarıdan gelen ithal mallar daha çok tercih edilmeye başlandı. Osmanlı devletinin son zamanlarda çok savaşa girmesi, Osmanlı – Rus Savaşları (1878) Trablusgarp Savaşı (1910) ardından Balkan Savaşları (1911-1912) ile daha sonra I. Dünya Savaşı'na girmesiyle (1914-18) Osmanlı ekonomisi iyice kötüleşmeye başladı. Osmanlı'da üretim neredeyse durdu. İstanbul Sanayisi bu durumdan oldukça olumsuz etkilendi. Bu ekonomik kötüleşme sonucunda işsizlik artmaya, gelir düşmeye başladı (Tokgöz, 2000,370). Anadolu'dan yani kırsal kesimden kentsel kesime göçler başladı. Yapılan göçlerin büyük çoğunluğu İstanbul'a yönelik göçler oldu. 1935 ile 1955'li yıllarda İstanbul nüfusu yoğun göçten dolayı son on yıl içerisinde 1 milyon 553 bine yükseldi (İBB, 2021).

Önceki adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) (1986), şimdiki ismiyle Borsa İstanbul'un (2013) İstanbul'da yer alması İstanbul'u bir finans merkezi haline getirmiştir. Ayrıca finans kurumları İstanbul'da yer almaktadır. İstanbul Devlet bütçesine %40 pay sağlamakla beraber devletten aldığı harcama payı ise % 7-8 civarındadır (İBB, 2021).

İstanbul büyük yatırımların merkezi haline gelmiş bir şehirdir. 1973 yılında artan nüfusa karşı Boğaz Köprüsü (15 Temmuz Demokrasi ve Şehitler Köprüsü) yapılmış olup İstanbul'u daha da çekici kılmıştır. Fatih Sultan Mehmet (FSM) Köprüsü 3

Temmuz 1988 yılında yapımı tamamlandı (Altunel,2010,244). Üçüncü köprü olan Yavuz Sultan Selim Köprüsü 26 Ağustos 2016 yılında açılışı yapılarak boğaz üzerinde üç köprü yapılmış oldu (Kaşka,2019,44). Bunun yanında Sabiha Gökçen Havalimanı, Atatürk Havalimanının yanında İstanbul Hava limanının 2018 yılında faaliyete girmesi ile Türkiye ve İstanbul için büyük bir ekonomik yatırım meydana getirmiştir (Kılıç, Turgut,2019,152).

Dünya'nın büyük ve eski alışveriş merkezlerinden olan Osmanlı Devleti'nden kalan Kapalıçarşı tekstil, altın, döviz, gıda, antikacılar, hediyelik eşya dükkânlarıyla büyük bir pazar merkezi konumundadır. Hemen yanında yer alan tarihi Mısır Çarşısı özellikle baharat dükkânları ile büyük ilgi çekmektedir. Mahmutpaşa da tekstil merkezi konumunda yer alan Kapalıçarşı'ya komşu bir semt olmuştur. İstanbul ekonomisinin büyük çoğunluğunu buralar oluşturmaktadır. Laleli'de tekstil sanayisinin gelişmiş olması ile Laleli İstanbul'un kalbi olarak görülmektedir. Binlerce yerli yabancı turistin alışveriş yaptığı önemli yerlerdendir. Eski ticaret ve sanayi merkezlerinin yanı sıra, önemli sanayi bölgelerinin yakın zamanda da kurulduğu, bu bölgelerde ekonomik canlanmanın meydana geldiği görülmektedir.

İstanbul'da birden çok organize sanayi merkezi bulunmaktadır Bunlar:

- İkitelli Organize Sanayi Bölgesi
- Beylikdüzü Organize Sanayi Bölgesi
- Dudullu Organize Sanayi Bölgesi
- Tuzla Mermerciler Organize Sanayi Bölgesi
- Tuzla Kimya Sanayicileri
- Tuzla Organize Sanayi Bölgesi
- Tuzla Boya ve Vernik Organize Sanayi Bölgesi
- Tuzla Deri Organize Sanayi Bölgesi (Doğan,2013,529-530).

Diğer yandan İstanbul Yenibosna'da Kuyumcular Çarşısı'nın 2006 yılında açılmasıyla İstanbul ekonomisi ve Türkiye ekonomisi için önemli bir gelişme sağlamıştır. Türkiye'nin ilk ve büyük alışveriş merkezleri İstanbul'da açılmaya başlanmasıyla İstanbul'da onlarca alışveriş merkezi (AVM) yer almaya başladı. İstanbul'da açılan ilk alışveriş merkezi Bakırköy'de sahilde bulunan *Galeria AVM* olmuştur. Büyük çarşı olan bu alışveriş merkezi yeme, içme, giyinme, eğlenme gibi seçenekleri müşterilerine

sunmaktadır. İstanbul yurt dışından gelen yatırımcıların yanında yurt içinden gelen yatırımcıların da merkezi konumunda bir şehirdir (Zeytinoğlu, 2016,117).

İstanbul turizm potansiyeli yüksek bir şehirdir. Ayrıca Türkiye’de en fazla turist alan şehir İstanbul’dur. 2019 ile 2021 yılları arasında Türkiye’ye üç yılda toplam 81 milyon civarında turist gelmiştir. Aynı yıllarda İstanbul’a ise 29 milyon civarında turist gelmiştir (İl Turizm Müdürlüğü, 2021). Bu da % 35,8 oranına denk gelmektedir. Yani Türkiye’ye gelen turistlerin 35,8’i İstanbul’a gelmektedir. Bu açıdan İstanbul, kültür turizm alanında önem taşıyan tarihi bir kentimizdir. İstanbul’da Helen, Roma, Bizans ile Osmanlı döneminde ait eserler bulunmaktadır. İstanbul suriçinde Bizans döneminden İmrahor İlyas Bey, Küçük Ayasofya, Ayasofya, Bodrum, Vefa, Eski İmaret, Zeyrek, Molla Gürani, Kariye, Fethiye, Lips Manastırı eserleri kalmıştır. Osmanlı Devleti ise Topkapı Sarayı, Beyazıt, Şehzadebaşı, Sultanahmet, Süleymaniye, Eminönü- Yeni Cami, Cerrahpaşa, Fatih, Yavuz Sultan Selim, Edirnekapı-Mihrimah, Topkapı Kara Ahmet, Kadirga-Sokullu, Hekimoğlu Ali Paşa, Haseki Külliyesi, Rüstem Paşa, Laleli, Nuru Osmanî gibi eserler meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti camileri İstanbul’un yüksek tepelerine yaparak İstanbul’a İslami görünüş oluşturmak istemiştir (Dursun, 2021,21).

Bizans ile Osmanlı’dan kalan eserler turistler tarafından ilgi görmektedir. Özellikle Sultan Ahmet Meydanı ve yakın çevresi yılda binlerce yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çeken yerler arasında yer alır (Şahin, Bekci,2020,4). Sokaklarda çeşmeler, camilerin avlularına şadırvanlar yapıldı. Camilerin kubbeleri yuvarlak yapıldı. Osmanlı klasik dönem eserleri sanatı etkilediği gibi İstanbul’daki mimar sanatını da etkiledi. Osmanlı’da 18. yy’dan itibaren Nuriosmaniye Camii, Laleli Camii, Üsküdar Ayazma Camii, Beylerbeyi Camii, Üsküdar Selimiye Camii gibi mimari yapılar Avrupa mimarisinden etkilenecek Barok ve Rokoko tarzı olarak yapılmıştır. Sultan Ahmet Çeşmesi bu tarzın ilk örnekleri arasında yer almaktadır. İstanbul’un eski mimarisi ahşap evlerden meydana gelmekteydi. Bu evler genellikle üç katlı olurdu. Cumbalı evler denilen sokağa taşan balkon şeklinde olan evlerden oluşurdu. Osmanlı döneminde İstanbul evleri genel olarak ahşap yapıydı. İlerleyen zamanlarda betonarme yapıların ortaya çıkmasıyla evlerin yapı malzemeleri değişmiştir. Tahtakurusu, fare gibi hayvanların ahşap yapılarda çok olması, ahşap evlerde sık yaşanan akıntılar, bilhassa ahşap yapılardan kaynaklanan yangınlar sebebiyle İstanbul halkı ahşap yapılara sahip çıkmayarak beton yapılara yönelmiştir (Ortaylı, 2021,39).

Osmanlı döneminde 1633 yılında Cibali çevresinde yoğunlaşan yangın şehre büyük zarar vermiştir. 1633 ile 1839 yılları arasında 109 tane büyük yangın çıkmıştır. 1856 yılında Aksaray yangınında 650'den fazla bina yanmıştır. Diğer yandan 1916-1917 yangınlarından da İstanbul büyük zarar görmüştür (Çelik, 2017,74).

İstanbul'un sokakları dar, evler birbirine bitişik yapıydı. İstanbul evlerinde tahtadan yapma kuş evleri de yer almaktaydı. İstanbul halkı kuşlara da önem veren bir şehirdi. Kuş evleri İstanbul mimarisi için ayrı bir sanatsal görüntü oluşturmuştur (Aksel, 2019,273). Fatih zamanında yapımına başlanan İstanbul Kapalıçarşısı da turistlerin tarihten beri yoğun ilgi görüldüğü önemli bir mimari yer olmuştur. İstanbul'a gemiyle gelen turistler Sirkeci'den direkt kapalı çarşıya uğrarlardı. Tüccarlar da kapalı çarşığı görmeden İstanbul'dan ayrılmazlardı (Göncüoğlu, Güldal, 2013,47).

Türklerin İstanbul'a en büyük katkıları Boğaziçi kültürü ve medeniyeti meydana getirmeleridir. Boğaz'da yalılar, köşkler inşa etmişlerdir. Boğaz'da Fındıklı Camii, Dolmabahçe Sarayı, Bezmi Âlem Valide Sultan Camii, Beşiktaş Sinan Paşa Camii, Barbaros hayrettin Paşa Türbesi, Yıldız Parkı, Çırağan Sarayı, Büyük Mecidiye Camii, Bebek Camii, Yılanlı Yalı, Rumeli Hisarı, Huber Yalısı, Beylerbeyi Sarayı, Kuleli Askeri Lisesi, Hıdiv Kasrı gibi eserler yer almaktadır (Dursun, 2021,46). Boğaz kıyısında ki camiler küçük camilerdir ve doğayla uyum içinde inşa edilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Ankara'nın yeni başkent olmasından dolayı İstanbul'a olan ilgi ve alakayı geri planda bırakmıştır. Ankara daha çok ön plana çıkmıştı. Bu durum İstanbul açısından bir kırılma meydana getirmiştir (Kartal,2012,241). Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde İstanbul'un yeniden eski ilgisini kazanması için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İstanbul tekrar yavaş yavaş eski ilgisine kavuşmuş olup hatta daha fazla ilgi ve alakaya sahip olmuştur. 1930 yılından itibaren İstanbul'un bir cumhuriyet kenti olması özelliği üzerinde çalışmalar yapıldı. Darülfünun kapatıldı yerine İstanbul Üniversitesi (1933) açıldı. Ayasofya Camisi (1934) müzeye dönüştürüldü, çeşitli yerlere heykeller konuldu, Mustafa Kemal 1919'dan sonra ilk kez 1927 yılında İstanbul'a ziyarette bulundu (Kartal, 2012,256). Mustafa Kemal'in bu ziyareti halkı çok mutlu etmiş İstanbul halkına güven gelmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşından sonra İstanbul müzik, resim, edebiyat alanın dışında sinema, tiyatro alanında da gelişmeye devam etti. Mimar Sinan Üniversitesi'nde güzel sanatlar üzerine dersler verilmeye başlandı. İstanbul'da sinema salonları açılmaya başlandı. 1948 yılında Yeşilköy'de ulusal bale salonu açıldı. İstanbul'a ünlü yabancı

sanatçılar davet edildi. Beyoğlu kültürel anlamda yoğun bir gelişme yaşadı (Mantran, 2020,351).

İstanbul'da tarihi eser değeri taşıyan 17 tane saray, 66 medrese, 64 cami, 49 kilise, 16 sinagog, 119 tane türbe bulunmaktadır. Topkapı Sarayı, Arkeoloji Müzesinin de içinde bulunduğu 57 adet müze yer almaktadır (İKA,2013,44).

İstanbul'da mekânsal değişim üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşama 19. ve 20. Yüzyıl olan Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyetinin ilk zamanlarında yaşanmıştır. Bu dönemde geleneksel yapıların yanında modern yapılar da yapılmaya başlanmıştır. 1920'lerden itibaren genç Türkiye Cumhuriyetinde ulus devlet yaratma çabaları görülmektedir. 1920'li yıllarda İstanbul'da başlayan mekânsal modernleşme 1923'ten yeni başkent Ankara için devam etmiştir. Ankara'nın mekânsal modernleşmesiyle İstanbul daha geri planda kalmıştır. İkinci mekânsal dönüşüm ise II. Dünya Savaşı (1945) sonrasında yaşanmıştır. Bu dönem Avrupa'da savaş sonrası yenilenme dönemidir. İstanbul'da ise kırdan kente yoğun göçlerden dolayı çarpık kentleşme başlamıştır. Bu dönemde gecekondular denilen yapılar görülmeye başladı. Kentsel modernleşmenin üçüncü aşaması ise 1970'li yıllarda kapitalizme bağlı olarak ortaya çıkan mekânsal dönüşümdür. Bu aşamada hızlı üretime karşın hızlı tüketen şehirler meydana gelmiştir. 1980'den itibaren İstanbul almış olduğu yoğun göçten dolayı merkezden dışarı doğru mekânsal olarak büyük bir genişleme yaşamaya başladı. Sanayi kuruluşları iç kısımlarda kaldı. Kapalı lüks konutlar, lüks eğlence merkezleri, dinlenme mekânları, spor, kongre salonları ortaya çıkmaya başladı. İstanbul'da apartmanlaşma giderek artmaya başladı (Türkün, Kurtuluş,2016,12-15). İstanbul'a yoğun kırsal göçlerden dolayı 1980'li yıllarda gecekondulaşma daha fazla arttı. Gecekondulaşmayla beraber İstanbul'da çarpık kentleşme olarak da isimlendirilen çirkin bir kent görünümü belirginleşti. Diğer yandan İstanbul trafiğinin artmasıyla İstanbul Belediyesi tarihi eserlere pek dikkat etmeden büyük ulaşım yolları yapmaya başladı. Yapılan bu yolları takip eden estetik görüntüsü olmayan birbirine benzeyen binalar yapılmaya başladı. Dolayısıyla yeşil alanlar azalmaya başladı. Boğaz'ın Asya yakasında yerleşmeler İzmit tarafına doğru gelişirken, Avrupa kıtasında Yeşilköy taraflarına kaymaya başladı. Bu alanlarda estetikten yoksun yapılar artmaya devam etti (Mantran, 2020,355). İstanbul'daki mekânsal dönüşümün diğer boyutunu ise kaçak yollarla ülkemize giren mülteci gruplar oluşturmaktadır. 1980'lerde Afgan göçmenlerle başlayan bu süreç, 1990'larda Afrika ve Kuzey Irak'tan

gelen göçmenlerle devam etmiştir. Bu göçler aslında İstanbul'u Avrupa'ya geçmek için bir geçiş yeri olarak kullanmaktadırlar. İstanbul'da geçici olarak durduklarından dolayı göçmenler belirli noktalarda yoğunlaşmışlardır. Bu yoğunlaşmadan ötürü mekânsal olarak çarpık bir yerleşme meydana gelmektedir. Harbiye, Elmadağ, Tarlabası, Cihangir gibi mahaller bu yerleşmelere örnektir. İstanbul'da 1980'lerden itibaren gecekondular alanlarında kentsel dönüşümler başlamış olup gecekondular yerine apartmanlar yapılmaya başlanmıştır (Türkün, Kurtuluş,2016,15-16).

İstanbul'un tarihi eserlerin bir kısmı 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine dâhil edilmiştir. Bu eserler dört ana bölümden oluşmaktadır. Hipodrom, Ayasofya, Aya İrini, Küçük Ayasofya Camisi, Süleymaniye Koruma Alanı, Zeyrek Koruma Alanı, Tarihi surlardan oluşur (UNESCO, 2021).

İstanbul Boğazı, Adalar gibi tarihi ve doğal güzellikleri yerli yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Konaklamanın gelişmiş olması, yeme içme, eğlence yerlerinin zamanla gelişmiş olması İstanbul'un turizm potansiyelini artırmaktadır. Tanıtım reklamlarının yapılması ile beraber İstanbul'un bilinmeyen yerleri de tanıtılmakta ilgi çekilmektedir. Dizi, film, konser, tiyatro gibi kültürel çalışmalar İstanbul'u daha çok ilgi çekici hale getirmiştir. Türkiye'deki sinema sektörünün tamamına yakını İstanbul'da yer almaktadır. Dizi, film çekimleri, haber programların büyük çoğunluğu İstanbul'da çekilmektedir. Çekilen bu filimler zamanla yabancı devletlerde gösterime girdiğinde İstanbul hakkında bir hayranlık uyandırmaktadır (Torun, 2017,148). Sinemanın başlangıcından günümüze dek İstanbul hep kullanılmıştır. Köy filmleri dışında şehir çekimleri genel olarak İstanbul kullanılmaktadır (Torun, 2017,148).

1.4.Çalışma Açısından Sosyal Bilgiler Dersinin Önemi

Bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesinde yardımcı bir alan olarak Sosyal Bilgiler eğitimi; felsefeden başlayarak, politika, ekonomi, tarih, antropoloji, sosyoloji, coğrafya, psikoloji vb. sosyal bilimlerin neredeyse tüm alanlarına yönelik konuları içeren disiplinler arası bir araştırma alanıdır. Sosyal Bilgiler, eğitimi, sayılan bilimlerin tümü veya birkaçını bir ünite veya ders birleşiminde ele alarak, zaman açısından geçmiş, bugün ve yarın arasında tematik birleşmelerle insanın fiziki ve sosyal çevresiyle etkileşimini ele almaya çalışan bir temel eğitim dersidir. Kısacası Sosyal Bilgiler eğitimi, bireyin toplumsal yaşamla uyumunu ve sosyal çevresiyle daha zengin bir etkileşim sürecine girmesini konu edinir. Ayrıca Sosyal Bilgiler eğitimi geçmişle

gelecek arasında bağ kurarak bireyin geçmişteki tarihsel durumları öğrenmesi gelecekte yaşanacak durumlarda öngörülebilir bulunmasına yardımcı olmaktadır. Sosyal Bilgiler eğitimi, bireyin farklı bakış açılarına sahip olmasına ve sosyalleşmesine katkı sağlar.

Bu kapsamda Sosyal Bilgiler ders kitapları zengin içerikleriyle söz konusu amaçların gerçekleştirilmesine önemli katkılar sağlayabilir.

Disiplinler arası bir alan olan Sosyal Bilgiler eğitimi, tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi kavramsal ve bilimsel gelişmelerin eğitim süreci içinde ele alınmasına izin verilerek, bireyin toplum içinde yetişmesi ve gelişmesini desteklemektedir (Yeşilyurt, 2020, 19). Sosyal Bilgiler dersleri, ülkedeki politik gelişmeleri ülkenin geleceği olan öğrencilere aktardığından dolayı ayrıca önemlidir.

İstanbul'a ilişkin konuların genelde Sosyal Bilgiler eğitiminde, özelde ise Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ele alınışı ve tematik analizi bu çalışmanın esas araştırma konusunu oluşturmaktadır. 1935 yılından günümüze kadar Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanmış tüm Sosyal Bilgiler ders kitapları bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu kapsamda ders kitaplarında İstanbul kelimesinin geçtiği bölümler ile ders kitaplarında kullanılan İstanbul görselleri analiz edilmiştir. Ayrıca 1935'lerden günümüze, İstanbul kelimesinin geçme sıklığındaki değişim, ders kitaplarında İstanbul'un ele alınışındaki değişim ve İstanbul'un fonksiyonel gelişimindeki değişimin ders kitaplarına yansımaları irdelenmiştir.

İstanbul; Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel ve nüfus açısından en önemli şehridir. İstanbul dünyanın da önemli metropol şehirlerinden biridir. Tüm bu özelliklerinden dolayı İstanbul'un Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki yerinin belirlenmesi akademik çalışma açısından değerlidir. Bu amaçla İstanbul'un Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki yerinin belirlenmesi buna yönelik olarak da öğretim programlarının geliştirilmesi ve daha iyi öğretim programlarının kullanılması ve güncel eğitim programlarına katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

1.5. Çalışmanın Önemi ve Amacı

İstanbul, köklü geçmişiyle birden çok imparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Ayrıca İstanbul, geçmişten günümüze sürekli olarak bir dünya şehri olmuştur (Keyder, 2018,1). Özellikle coğrafi konumu nedeniyle birçok devletin ya da hükümdarın sahip

olabilmek adına mücadele sahası olmuştur. Eşsiz coğrafi konumu nedeniyle İpek yolu ve Baharat yolu gibi ticaret yollarının kesişme noktasında yer almıştır.

Günümüzde ise İstanbul'un önemi artarak devam etmektedir. Özellikle Karadeniz ve Akdeniz arasındaki deniz ticaretinin kilit noktasında yer alması nedeniyle jeopolitik tartışmaların odağında yer almaktadır. İstanbul'un sözü edilen öneminin artmasında özellikle ulaşım sistemlerindeki yeni gelişmeler etkili olmaktadır. Demiryolu ulaşımında altyapının güçlendirilmesi adına yapılan yeni yatırımlar yük ve yolcu taşımacılığında İstanbul'un önemini artırmıştır. Hava yolu ulaşımında da çok önemli bir transfer merkezi haline gelmiştir. 2019'da açılışı yapılan İstanbul Havalimanı ile şehrin havayolu ulaşım kapasitesi de önemli ölçüde artırılmıştır.

2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti ilan edilen İstanbul, çok kültürlü yapısı ve sahip olduğu zengin kültürel mirası ile önemli bir kültür merkezi durumundadır. Özellikle Roma, Bizans ve Osmanlı'dan kalma tarihî eserler tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Ayasofya Camisi, Sultan Ahmet Camisi, Beyazıt Camisi, Kapalı Çarşı, Yeni Camii, Yerebatan Sarnıcı, Kız Kulesi, Galata Kulesi, Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı gibi tarihî yapılar her yıl yerli yabancı turistlerin en çok ziyaret ettiği yerler arasında yer almaktadır. Ayrıca İstanbul Boğaziçi'ndeki doğal ve kültürel miras da çok önemli çekicilik alanlarıdır. Tüm bu zenginliklerinden dolayı her yıl önemli ulusal ve uluslararası, birçok kongre, toplantı, festival ve fuarlara ev sahipliği yapmaktadır. İstanbul aynı zamanda Türkiye'nin en önemli eğitim merkezidir. 11 tane devlet, 36 tane vakıf üniversitesi ile 3 tane de Vakıf Meslek Yüksekokulu olmak üzere İstanbul'da toplam 50 tane üniversite bulunmaktadır. Bununla beraber İstanbul'da uzaktan eğitim ile açıköğretim öğrencileri hariç 802,131 öğrenci ile 35,034 öğretim elemanı bulunmaktadır. Veriler 2020- 2021 Yükseköğretim İstatikleri'nden alınmıştır (YÖK, 2022).

Son yıllarda inşa edilen modern hastaneler ve Türkiye'de sağlık alanındaki gelişmeler İstanbul'u sağlık turizmi açısından da önemli bir tedavi merkezi haline getirmektedir. Büyük sanayi tesislerinin de İstanbul'da yer alması ekonomik açıdan İstanbul'un önemini artırmaktadır. Türkiye'deki büyük şirketlerin, holdinglerin, bankaların çoğunluğunun merkezi İstanbul'dadır. Tüm bu nedenlerden dolayı İstanbul hem ulusal hem de uluslararası göçün de önemli bir merkezidir.

Bu bağlamda İstanbul'un artan önemi, Türkiye'de genelde öğretim programlarına ve ders kitaplarına; özelde ise Sosyal Bilgiler Öğretimine ne düzeyde yansıtılmıştır? Bu soru, aynı zamanda çalışmamızın da temel araştırma problemini oluşturmaktadır. Bu çalışmada 1935-2020 yılları arasında 4, 5, 6, 7, 8. sınıf düzeyinde ilkokul ve ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Bu çalışma ders kitaplarında İstanbul'dan ne kadar bahsedildiği ve İstanbul'un hangi konu başlıklarında ele alındığı üzerinedir.

Cumhuriyetten günümüze kadar ki dönemde çoğunlukla Sosyal Bilgiler adında müstakil bir ders olmakla beraber, Sosyal Bilgiler 'in ele aldığı konular zamanla tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi gibi başka isimlerdeki dersler içinde de okutulmuştur. İlk olarak 1926 -1936 yıllarında Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi adıyla okutulan Sosyal Bilgiler konuları 1936-1962 arasında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi olarak okutulmaya başlanmıştır. 1962 yılında Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık dersi "Toplum ve Ülke İncelemeleri" adı altında toplandı. 1968'den itibaren Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinden oluşan Sosyal Bilgiler ismiyle ilkokul düzeyinde okutulmaya başlandı. 1972'den itibaren ise ortaokul düzeyindeki tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri de Sosyal Bilgiler adı altında birleştirilmiştir. 1985 yılından itibaren ortaokul düzeyinde Sosyal Bilgiler dersi kaldırılarak yerine Millî Tarih, Millî Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgileri isimlerinde üç ayrı isimde dersler okutulmaya başlandı. Fakat 1998 yılında ise Millî Tarih, Millî Coğrafya dersleri kaldırılarak tekrar Sosyal Bilgiler Ders ismi geri getirildi (Kan, 2010,663).

2005 yılında Türkiye'de öğretim programlarında köklü bir değişikliğe gidildi. Sosyal Bilgiler dersi programında da yapılandırmacı eğitim sistemine geçildi. Bu sistemde öğretmen egemen değil artık, öğrenci öğretimin merkezinde yer alacaktır. Öğrenciler öğrenmenin merkezinde yaralarak kendileri araştırarak öğrenir öğretmen de bu durumda rehber konumunda yer almaktadır. Sonuç değerlendirme yerine süreç değerlendirme yöntemi kullanılmaktadır (Sağdıç,2019,398).

1.6. Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemi; araştırma verilerinin ilk kaynağı olarak çeşitli kaynakların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analiz edilmesiyle kullanılan bir yöntemdir (Sak, Sak, Şendil, Nas, 2021,228). Nitel çalışmada yaygın

olarak kullanılan üç tür veri toplama yöntemi bulunmaktadır. Görüşme, gözlem ve yazılı dökümanların incelenmesidir. Görüşme en sık kullanılan sözlü iletişim ile yapılan bir yöntemdir. Konuşma ile veri toplamaya çalışılır. Gözlem yönteminde ise araştırmacıya ilk elden veri sağlar. Uzaktan inceleme imkânı sağlar. Doküman incelemesi ise hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini yapar. Nitel araştırmada tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilirdiği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile beraber de kullanılabilir (Yıldırım, Şimşek, 2011, 187). 1935- 2020 yılları arasında elde edilmiş olan ilköğretim 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'a ilişkin konular içerik analizi ile çözümlenmiştir.

1.7. Verilerin Toplanması

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede ortaokullarda okutulan seçilmiş Sosyal Bilgiler ders kitapları araştırmanın temel veri kaynağını oluşturmuştur. Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ulaşmak için Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphanesi'nden, Milli Kütüphane, İstanbul Atatürk Kitaplığı, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesi gibi kurumlardan destek alınmıştır. Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Kütüphanesi'ndeki kitaplar bulunup kitapların fotokopileri kurum izniyle alınmıştır. Bunun dışında bazı eski ders kitapları nadirkitap.com internet adresi bağlantısı ile satın alınarak araştırmada kullanılmıştır. Ayrıca ders kitaplarının incelenmesinde 14.10.2021 tarihli *Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği* (TTKB,2021a) ile Talim ve Terbiye Kurulunun 05.11.2021 tarihli *Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait Elektronik İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler ve Açıklamaları* (TTKB, 2021b) dikkate alınmıştır. Araştırmanın tartışma bölümünde ders kitaplarının analizi sonucunda elde edilen veriler konuya ilişkin literatür ile değerlendirilmiştir.

1.8. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

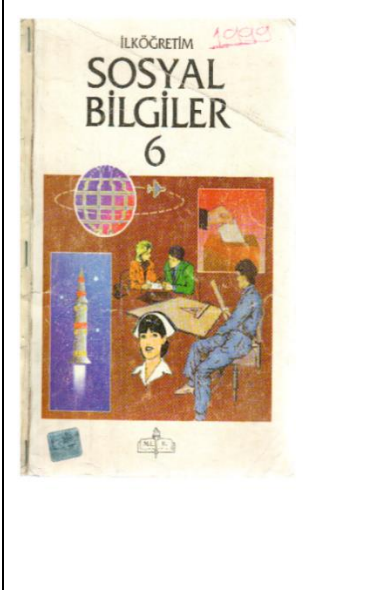
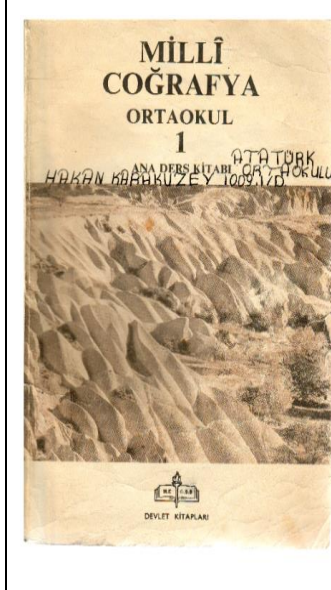
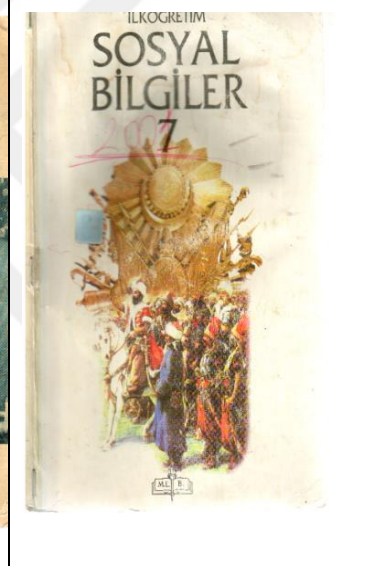
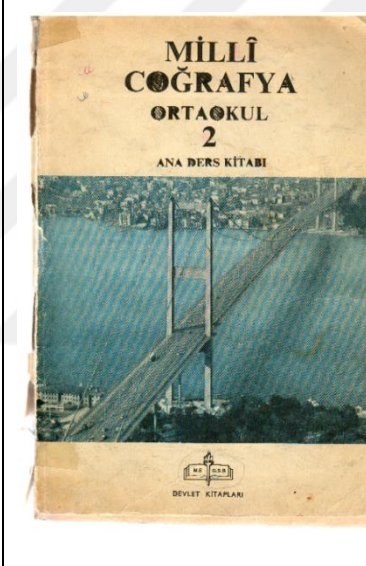
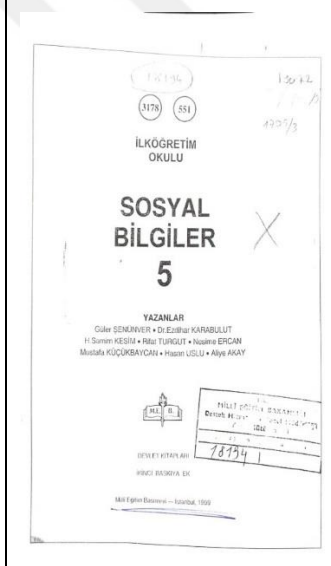
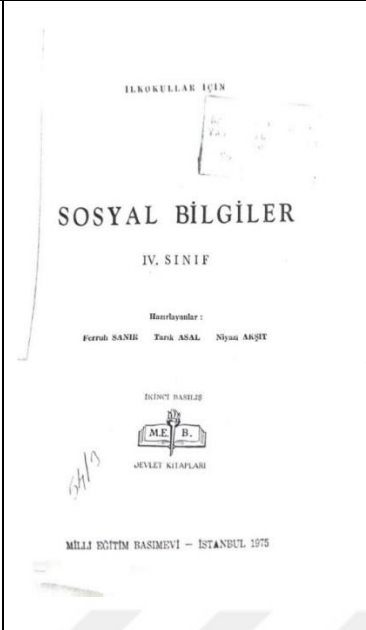
1935 ile 2020 yılları arasında Türkiye'de ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler dersleri kapsamında okutulan ve araştırmada kullanılan ders kitapları şunlardır:

- Ortaokul İçin Tarih I (Komisyon, 1938)
- Yurt Bilgisi Ortaokul (Ermat, Ermat, 1942)

- Tarih Ortaokul I (Unat,1947)
- Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi II (Onuğur,1960)
- Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul III (Erdem, Konuk 1960)
- Tarih Orta I (İnal, Ormancı,1962)
- Sosyal Bilgiler İlkokul 5 (1970)
- Sosyal Bilgiler İlkokul 4 (Komisyon, 1970)
- Sosyal Bilgiler 4 (Sanır, Asal, Akşit, 1975)
- Orta Okullar İçin Sosyal Bilgiler 2 (Sanır, Asal, Akşit 1979)
- Millî Coğrafya Ortaokul I (Ünal, Karaoğuz, 1985)
- Millî Coğrafya Ortaokul II (Ergintürk, Esatoğlu1985)
- Ortaokullar İçin Millî Tarih I (Akşit, 1996)
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 (Şenünver, 1999b)
- İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver, 1999a)
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver, 2001)
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon, 2015)
- İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon, 2017)
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 (Azer, 2019)
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 (Harut, 2019)
- Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 (Şahin, 2020)

Bu araştırmanın kapsamını erken cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen sürede ilköğretim kurumlarında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki İstanbul'a ilişkin konuların incelenmesi oluşturmuştur. Bu çerçevede kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulundan onaylı 1935-2020 yılları arasında ilköğretim kurumlarında okutulan ve Türkiye'de farklı siyasal dönemleri temsil eden 21 adet ders kitabı temin edilmiştir. Elde edilen ders kitapları nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir (Karataş, 2015,64). Nitel araştırmaların doğası gereği, elde edilen ders kitapları sorgulayıcı ve doğal ortamındaki biçimini anlamaya çalışan bir yaklaşımla değerlendirilmiştir (Baltacı, 2019,368).

Araştırmanın sadece Cumhuriyet döneminden günümüze kadar yapılmış olması, araştırmanın ilk kısıtını oluşturmuştur. Sadece Sosyal Bilgiler kapsamındaki ders kitaplarından yararlanmak da araştırmanın bir başka kısıtını oluşturmuştur. Ayrıca

Çalışmada Kullanılan Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler

1. Orta Mektep İçin Tarih I (Komisyon, 1938)

Orta Mektep İçin Tarih III ders kitabı, Kültür Bakanlığı Yayın Direktörlüğü tarafından Devlet Basımevinde ve 1938 yılında İstanbul'da on beş bin adet (15.000) olarak basılmıştır. Ortaokullarda ders kitabı olarak okutulmuş, kitapta yazar bilgisi bulunmamaktadır. Ders kitabı, yazar komisyonunca hazırlanmıştır. Kitap iki (2) kısım ile yirmi bir (21) bölümden ve 363 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 1, 2, 4, 15, 17, 20, 22, 100, 102, 153, 157, 164,

175, 176, 179, 181, 183, 184, 186, 189, 190, 191, 193, 195, 197, 198, 204, 205, 210, 241, 251, 253, 258.

2. Yurt Bilgisi (Ermat, Ermat, 1942)

Bedia Ermat ve Kemal Ermat kitabın yazarlarıdır. Ders kitabı 1942 yılında basılmış olup kitabın basım yeri belli değildir. Bu kitapta İstanbul ile ilgili iki tane kelime ve iki tane de görsel rastlanılmıştır. İstanbul konusunun ve görsellerinin yer aldığı sayfalar şunlardır: 5, 52.

3. Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabı (Unat, 1947)

Ortaokul İçin Tarih I, ders kitabı, Faik Reşit Unat tarafından yazılmış olup, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Millî Eğitim Basımevi tarafından 1947 yılında İstanbul'da yirmi bin (20.000) adet basılmıştır. Ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır. Kitap, 14 ana başlık, 57 alt başlık ve 49 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta İstanbul'la ilgili bilgiler yer almadığından değerlendirme dışı ders kitapları arasında yer almıştır. Bu sebeple, kitap analiz edilirken herhangi bir frekans değerine yer verilmemiştir

4. Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi II Ders Kitabı (Onoğur, 1960)

Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi II kitabının yazarı Cemal Onoğur'dur. Ders kitabı, İnkılâp Kitapevi tarafından, İstanbul'da 1961 yılında basılmıştır. Ortaokul ikinci sınıf ders kitabı olarak okutulmaktaydı. Kitap 7 ana, 29 alt başlıktan oluşmakta olup, 120 sayfadan ibarettir. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 66, 68, 69, 71, 72.

5. Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul III (Erdem, Konuk,1960).

Ders kitabı, Selman Erdem ve İsmet Konuk tarafından yazılmıştır. Kitabın yayın tarihi net değil fakat kitabın içeriğine bakılarak konuların 1960 yılına ait olduğu tahmin edilmektedir. Ders kitabı Atlas Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Kitapta İstanbul ile ilgili bir kelime yer almaktadır. Diğer yandan kitapta beş tane de İstanbul ile ilgili görsel yer almaktadır. İstanbul konusunun ve görsellerinin yer aldığı sayfalar şunlardır: 66, 68, 69, 71, 72.

6. Sosyal Bilgiler İlkokul 5 (Çalapala,1970b)

Rakım Çalapala tarafından yazılan Sosyal Bilgiler İlkokul 5 ders kitabı 1970 yılında İnkılâp ve Aka Kitapevleri tarafından İstanbul'da basılmıştır. Bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu tarafından ilkokul beşinci sınıflarda yardımcı ders

kitabı olarak okutulmak üzere kabul edilmiştir. Kitap 289 sayfadan ibarettir. İstanbul konusunun ve görsellerinin yer aldığı sayfalar şunlardır: 29, 37, 39, 64, 76, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 142, 143, 149, 162, 167.

7. Sosyal Bilgiler İlkokul 4 Ders Kitabı (Çalapala, 1970a)

İnkılâp ve Aka Kitabevleri tarafından 1970 yılında İstanbul'da yayımlanan Sosyal Bilgiler İlkokul 4 İnkılâp ders kitabı Rakım Çalapala tarafından yazılmıştır. Kitap 85 sayfa ve 5 üniteden oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görselleri sadece 58. sayfada yer almıştır.

8. Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı (Akşit, Sanır, Asal, 1975).

Niyazi Akşit, Ferruh Sanır ve Tarık Asal tarafından yazılan bu kitap, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Millî Eğitim Basımevi tarafından 1975 yılında İstanbul'da 4. sınıflarda okutulmak üzere basılmıştır. Kaç adet basıldığı hakkında kitapta bilgiye yer verilmemiştir. Kitap 4 ünite ile 39 başlıktan oluşmakla beraber, 90 sayfadan ibarettir. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 5, 54, 69, 70, 78.

9.Orta Okullar İçin Sosyal Bilgiler 2 Ders Kitabı (Akşit, Sanır, Asal, 1979)

Ortaokullar için Sosyal Bilgiler 2 ders kitabı, Millî Eğitim Basımevi tarafından 1979 yılında dört baskı olarak İstanbul'da üç yüz bin (300.000) adet olarak basılmıştır. Ders Kitabı olarak ortaokullarda okutulmuştur. Kitabın yazarları; Niyazi Akşit, Ferruh Sanır, Tarık Asal'dır. Kitap 4 ünite, 31 alt başlıktan oluşmaktadır. Kitap 288 sayfadan ibarettir. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 12, 31, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 55, 68, 60, 63, 72, 75, 76, 77, 86, 91, 97, 115, 119, 120, 124, 127, 128, 129, 131, 134, 137, 142, 143, 151, 156.

10. Millî Coğrafya Ortaokul 1 Ders Kitabı (Ünal, Karaoğuz, 1985)

Millî Coğrafya Ortaokul I ders kitabı, Oğuz Ünal, Cafer Tayyar Karaoğuz tarafından yazılmıştır. İnceleme ve geliştirme grubunda Oğuz Ünal, Mustafa Küçükbaycan, Nurten Apatay, Yıldız Erkman, Turan Alagöz, O. Zeki Yıldız yer almaktadır. Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından, Ankara'da 1985 yılında altı yüz yirmi beş bin (625.000) adet basılmıştır. Kitap 3 bölümden oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 28, 29, 30, 107, 123.

11. Millî Coğrafya Ortaokul 2 Ders Kitabı (Ergintürk, Esatoğlu, 1985)

Millî Coğrafya Ortaokul II (2) ders kitabı Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından, Ankara 1985 yılında basılmıştır. Yazarları M. Ayçin Ergintürk, İhsan Esatoğlu'dur. İnceleme ve geliştirme grubu diye bir grupta da bulunmaktadır. İnceleme grubunda Aydın Kılıçaslan, Nurettin Özdemir, Ferda Evirgen, A.Nesrin Tuncay, Mina Pala, Mühittin Dalbudak, Oğuz Ünal, Mustafa Küçükbaycan, O. Zeki Yıldız, Nurten Apatay, Yıldız Erkman, Turan Alagöz'ün yer aldığı bu kitap, 141 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 12, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 88, 89, 92, 120.

12. Ortaokullar İçin Millî Tarih I Ders Kitabı (Akşit, 1996)

Kitabın yazarı Niyazi Akşit'tir. Ortaokullar için ders kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın Millî Eğitim Basımevince İstanbul'da 1996 yılında on ikinci (12) baskı ve yüz bin (100.000) adet olarak basılmıştır. Kitap beş ünite ve on dört bölüm ile yüz yirmi (120) sayfadan oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 48, 50, 76, 85, 86, 87, 89, 106.

13. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı (Şenünver, 1999b)

Millî Eğitim Basımevi olarak İstanbul'da 1999 yılında yedi yüz bin (700.000) adet basılmıştır. Kitabın yazarları; Güler Şenünver, Dr. Ezdiher Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay'dır. Kitap 175 sayfadan oluşmaktadır. Kitap 6 ünite ve 33 bölümden oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 45, 46, 62, 73, 74, 113, 125, 132, 133, 135, 139, 142, 154, 157, 158, 159.

14. İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı (Şenünver, 1999a)

Sosyal Bilgiler 5 ders kitabı, Devlet Kitapları tarafından ikinci baskıya ek olarak 1999 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı tarafından İstanbul'da altı yüz bin (600.000) adet olarak basılmış olup, ilköğretim okullarında okutulmaya başlanmıştır. Kitabın yazarları: Güler Şenünver, Dr. Ezdiher Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay'dır. Kitap 153 sayfadan oluşmaktadır. Kitap 4 ünite ile 21 bölümden oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 29, 33, 37, 109.

15. İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı (Şenünver, 2001)

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 ders kitabı, Devlet Kitapları Basımevi tarafından 2001 yılında basılmıştır. İstanbul'da üç yüz bin (300.000) adetle dördüncü baskısını tamamlamıştır. Güler Şenünver, Dr. Ezdiher Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay tarafından yazılan kitap, 1998 yılında Talim Terbiye Kurulu tarafından Millî Eğitim okullarında okutulmak üzere ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitap 208 sayfadan oluşmaktadır. Kitap 7 üniteden ve 24 bölümden oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 21, 22, 23, 27, 47, 55, 56, 57, 58, 60, 64, 66, 67, 69, 72, 74, 76, 96, 97, 100, 101.

16. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı (Komisyon,2015)

İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 ders kitabı komisyonca yazılan bir kitap olduğundan yazar ismi belirtilmemiştir. Özgün Matbaacılık tarafından Ankara'da 2015 yılında İlköğretim 6. sınıflarda ders kitabı olarak okutulmak üzere basılmıştır. Kitap yedi üniteden ve iki yüz on bir (211) sayfadan oluşmaktadır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 16, 34, 37, 47, 73, 74, 106, 175.

17. İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı (Komisyon, 2017)

İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 ders kitabı komisyon tarafından yazılmıştır. Komisyondaki yazarlar hakkında bilgi verilmemiştir. Yedi ünite ve 206 sayfadan oluşan bu kitap, 2017 yılında 7. sınıflarda ders kitabı olarak okutulmak üzere basılmıştır. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 35, 44, 68, 69, 70, 73, 75, 77, 84, 85, 91.

18. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı (Azer, 2019)

Kitabın yazarı Hikmet Azer'dir. Ekoyay Eğitim Yayıncılık tarafından Ankara'da basılmıştır. 2019 yılında basılan kitap, 7 ünite ve 252 sayfadan ibarettir. Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından ortaokul 7. Sınıflarda 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 43, 54, 55, 56, 57, 62, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 96, 106,107, 109, 162, 212, 216.

19. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokul Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı (Harut, 2019)

Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 ders kitabının yazarı Seçil Buket Harut'tur. Ata Yayıncılık tarafından 2019 yılında Ankara'da basılmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından ortaokul 5. sınıflar için 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitap, 7 ünite ve 33 bölüm ile 192 sayfadan ibarettir. İstanbul konuları ve görsellerin yer aldığı sayfalar şunlardır: 48, 51, 75, 76, 77, 120, 125, 163, 165, 169, 170.

20. Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı (Şahin,2020)

Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 kitabının yazarı Erhan Şahin'dir. Anadolu Yayıncılık tarafından 2020 yılında Ankara'da basılmıştır. Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından ortaokul 6.Sınıflarda 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. Kitap; 7 ünite, 34 bölüm ve 288 sayfadan oluşmaktadır. 9, 19, 86, 97, 99, 101, 103, 105, 145, 161, 169, 174, 179, 186, 216.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ders kitaplarının çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi metnin içerisindeki anlamların keşfedilmesini sağlayan tekniktir. Sözcükler, anlamlar, mesajlar, semboller, tema ve kategorilerin keşfedilmesini sağlar (Ültay, Akyurt, Ültay, 2021,190).

Tablo 2: Ders Kitaplarında İstanbul Kelimesinin Geçtiği Yerler ve Sayıları

Kitap İsmi	Kelime Sayısı	Görsel Sayısı	Sayfa Numarası
Orta Mektep İçin Tarih III (1938)	72	1	1.2.4.15.17.20.22.100.102.153.157.164.175.176.179.181.183.184.186.189.190.191.193.195.197.198.204.205.210.241.251.253.258
Yurt Bilgisi Ortaokul (1942)	2	2	5,52
Tarih Ortaokul I (1947)	Yok	Yok	
Yurtaşlık Bilgisi Ortaokul III (1960)	1	5	66.68.69.71.72
Yurtaşlık Bilgisi II (1960)	2	0	51.52
Tarih Orta I (1962)	1	Yok	163
Sosyal Bilgiler 4 (1970a)	2		58
Sosyal Bilgiler İlkokul 5 (1970b)	21	12	29.37.39.64.76.83.85.86.88.89.90.91.142.143.149.162.167
Sosyal Bilgiler 4 (1975)	5	4	5.54.69.70.78
Sosyal Bilgiler 2 (1979)	68	16	12.31.44.45.46.47.48.51.55.58.60.63.72.75.76.77.86.91.97.115.119.120.124.127.128.129.131.134.137.142.143.151.156
Millî Coğrafya I (1985)	15	2	28.29.30.107.123
Millî Coğrafya II (1985)	21	3	12.27.29.32.33.34.35.88.89.92.120
Millî Tarih I (1996)	10	Yok	48.50.76.85.86.87.89.106
Sosyal Bilgiler 5 (1999)	7	3	29.33.37.109
Sosyal Bilgiler 6 (1999)	16	3	45.46.62.73.74.113.125.132.133.135.139.142.154.157.158.159
Sosyal Bilgiler 7 (2001)	70	18	21.22.23.27.47.55.56.57.58.60.64.66.67.69.72.74.76.96.97.100.101
Sosyal Bilgiler 6 (2015)	8	2	16.34.37.47.73.74.106.175
Sosyal Bilgiler 7 (2017)	29	31	35.44.68.69.70.73.75.77.84.85.91, 136
Sosyal Bilgiler 5 (2019)	12	8	48.51.75.76.77.120.125.163.165.169.170
Sosyal Bilgiler 7 (2019)	18	9	43.54.55.56.57.62.72.73.76.77.78.79.82.83.84.96.106.107.109.162.212.216
Sosyal Bilgiler 6 (2020)	25	8	9.19.86.97.99.101.103.105.145.161.169.174.179.186.216.246

Tablo bilgileri ve elde edilen frekans değerlerin her biri ayrıca değerlendirilmek istendiğinde farklı sonuçlar elde edilmektedir.

Orta Mektep İçin Tarih III (Komisyon,1938) ders kitabında yer alan İstanbul frekanslarının tümü tarih ile ilgili konularda geçmektedir. Bir tarih kitabı olan kaynak Osmanlı tarihi ve sonrasını konu olarak ele almıştır. Osmanlı Devletinin İstanbul’u fethi, Birinci Dünya Savaşında İstanbul’un durumu, Kurtuluş Savaşında İstanbul’un durumu konularına yer verilmiştir. Yeterince İstanbul konusuna yer verilmiştir. Ders kitabında İstanbul’la ilgili bir tane görsel yer verilmiştir. “Fatih Devrinde Türk

Kültürü” konusunda Sayfa 15’te “İstanbul’da Fatih devrinde inşa edilen Çinili Köşk” açıklamasıyla görsele yer verilmiştir. Kitap İstanbul’dan örnek görsel paylaşma konusunda zayıf kalmıştır.

Yurttaşlık Bilgisi (Ermat, Ermat, 1942) ders kitabında yer alan toplam 2 frekans 1960’lı yıllarda İstanbul’daki üniversite gençliği döneminin ele alındığı konuda geçmektedir. Yurttaşlık Bilgisi ders kitabının sayfa 9’da “Yurdumu, vatanımı severim” konusuna örnek olarak İstanbul’dan bir görsel kullanılmıştır. Aynı ders kitabı sayfa 52’de Taksim tramvayından bir görüntü kullanılmıştır.

Ortaokul İçin Tarih I (Unat,1947) ders kitabı, İstanbul’la ilgili herhangi bir frekans ile görsele rastlanılmamıştır.

Yurttaşlık Bilgisi III (Erdem, Konuk, 1960) ders kitabında İstanbul ile ilgili Türkiye’nin turizm konusunda bir frekansa rastlanılmıştır. Ayrıca ders kitabında İstanbul’dan beş tane görsele de yer verilmiştir. Görsellerin tümü İstanbul’un turizm konusunun geçtiği yerde kullanılmıştır. Sayfa 66’da Boğaziçi manzarasından görsele yer verilmiştir. Sayfa 68’de Sultanahmet Camisinin içinden görüntü kullanılmıştır. Sayfa 69’da Hiyeroglifi Dikilitaş ve Sultanahmet Camisi görseli kullanılmıştır. Sayfa 71’de vapur manzaralı bir İstanbul görseli kullanılmıştır. Sayfa 72’de Topkapı Sarayı’ndan bir görüntü kullanılmıştır.

Tarih Orta I (İnal, Ormancı 1962) ders kitabında İstanbul’la ilgili bir tane frekansa rastlanılmıştır. Ders kitabında yer alan frekans İstanbul tarihi konusunda kullanılmıştır. Ayrıca ders kitabında İstanbul’dan görsele hiç yer verilmemiştir.

Sosyal Bilgiler İlkokul 4 (Çalapala, 1970a) ders kitabında İstanbul ile ilgili iki frekans Marmara Bölgesi konusunda kıyıları başlığı altında yer almaktadır. Frekanslar İstanbul’un coğrafi konumu konusunda yer almaktadır. Ders kitabında İstanbul’la ilgili herhangi bir görsele yer verilmemiştir.

Sosyal Bilgiler İlkokul 4 (Çalapala, 1970b) ders kitabında yer alan İstanbul’la ilgili frekanslardan bir tanesi coğrafi terim olarak kullanılmışken geri kalan frekans tarihle ilgili konularda geçmektedir. Osmanlı tarihi, I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Kurtuluş Savaşı konularında yer almaktadır. “Osmanlı Uygarlığı” konusunda sayfa 76. 83. 84. 85. 86. 88. 89. 90 ‘da İstanbul ile ilgili 12 tane de görsel kullanılmıştır.

Sosyal Bilgiler 4 (Akşit, Sanır, Asal,1975) ders kitabında geçen İstanbul kelimelerin üçü ulaşım diğer ikisi ise ekonomi alanıyla alakalı konularda kullanılmıştır. İstanbul'dan dört görsele yer verilmiştir. Kitabın I. Ünitesinin giriş kapağına sayfa 5'te “ İstanbul Hürriyet (Beyazıt) Meydanı ve İstanbul Üniversitesinden birer bölüm” diye şu anki İstanbul Üniversitesinin tarihî giriş kapısı ile Beyazıt Meydanından bir görüntü kullanılmıştır. Sayfa 54'te İstanbul trafiğinden bir görüntü paylaşılmıştır. Sayfa 70'te Haliç manzaralı bir görsele yer verilmiştir. Sayfa 78'de Boğaziçi Köprüsü'nün görseline yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ortaokul II (Akşit, Sanır, Asal, 1979) ders kitabında 68 frekans sayılmıştır. Bunların yirmi iki tanesi Osmanlı tarihi konusuyla ilgilidir. Geri kalan 66 frekans İstanbul'un coğrafi konumu ve fiziki özellikleri konusunda yer almıştır. İstanbul'la ilgili görsele çokça yer verilmiştir. Sayfa 45'te Rumeli Hisarı görseli, sayfa 46'da İstanbul surlarının görseli, 48'de İstanbul'un fethi tablosu kullanılmıştır. Sayfa 49'da Fatih'in İstanbul'a girişi tablosu kullanılmıştır. 50'de Çinili Köşk görseli; 60'ta Beyazıt Camisi görseline yer verilmiş. Sayfa 62'de Şehzade Camisi görseli, 63'te Süleymaniye Camisi görseli, 73'te Topkapı Sarayı görseline yer verilmiş. Sayfa 78'de Süleymaniye Medresesi görseli, 80'de Topkapı Sarayı görseli, 81'de Şehzade Camisi görseli, 83'te Topkapı Sarayı'ndan padişah tahtı görseli, 107'de Sultanahmet Camisi görseli, 109'da Bağdat Köşkü görseli, 122'de III. Ahmet Çeşmesi görseli, 141 Dolmabahçe Sarayı görseline yer verilmiştir.

Millî Coğrafya I (Ünal, Karaoğuz, 1985) ders kitabında yer alan İstanbul konusu ders kitabının birinci ünitesi olan Kıtalar ve Okyanuslar konusunda yer almıştır. Kullanılan İstanbul frekansların birçoğu coğrafi terim olan İstanbul Boğazı konusunda kullanılmıştır. İstanbul'da nüfus ve yerleşme, konularında İstanbul terimleri geçmektedir. Ders kitabında ağırlık olarak da nüfus ve yerleşme konusunda İstanbul'la ilgili frekans geçmektedir. Ders kitabında İstanbul ile ilgili iki tane görsel kullanılmıştır. Görsellerden bir tanesi “İstanbul'dan bir görünüş” açıklamasıyla Ortaköy Camisi ve Boğaz Köprüsünün yer aldığı İstanbul'un ilgi çekici manzaralarından bir tanesine yer verilmiştir. Bu görsel Marmara kıyıları konusuna geçerken kullanılmıştır. Hemen konunun devamında “İstanbul Boğazı'ndan bir görüntü” açıklamasıyla Rumeli Hisarı manzarası kullanılmıştır.

Millî Coğrafya II (Ergintürk, Esatoğlu, 1985) ders kitabında geçen İstanbul kelimeleri Marmara Bölgesi konusunun olduğu; ulaşım, coğrafi konum ve ağırlık olarak ekonomi konusuyla ilgilidir. Kitapta 21 tane İstanbul frekansı geçmektedir. Ders kitabı ortaokul coğrafya ders kitabı olduğu için İstanbul'un coğrafya özellikleri de ele alınmıştır. Ders kitabında 3 tane İstanbul'la ilgi görsele de yer verilmiştir. Görsellerden bir tanesi Topkapı Sarayı ve ek binalarının olduğu, ikinci görsel “Yurdumuzun ve Balkanların en büyük kenti İstanbul'dan bir görünüm” açıklamasıyla Süleymaniye Camisi ile Külliyesinin olduğu denizin de görüldüğü bir görseldir. Üçüncü ve son görsel ise “İstanbul Boğaziçi Köprüsü” açıklaması ile Boğaziçi Köprüsünün manzarası kullanılmıştır. Kullanılan görseller İstanbul'un ilgi gören önemli yerlerindedir.

Millî Tarih I (Akşit, 1996) ders kitabında yer alan 10 frekansın hepsi İstanbul ile ilgili tarihsel konularda yer almaktadır. İstanbul ile ilgili görsele ders kitabında yer verilmemiştir.

Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver, 1999a) ders kitabında İstanbul ile ilgili geçen yedi frekansın üç tanesi İstanbul tarihi ilgili konularda geçmektedir. Diğer dört frekans ise İstanbul'u coğrafi hakkında kullanılmış ve coğrafi konumundan söz etmiştir. Ders kitabında İstanbul'la ilgili üç tane de görsele yer verilmiştir. Sayfa 90 ve 109'da Boğaziçi Köprüsü ve Boğaz manzarasından iki resim paylaşılmıştır. Sayfa 136'da ise Topkapı Sarayından tarihî eserin resmi paylaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler 6 (Şenünver, 1999b) ders kitabında geçen İstanbul ile ilgili frekanslar İstanbul'un matematik konumu, coğrafi terim olan İstanbul Boğazı, ulaşım yolları ve İstanbul'la ilgili tarihsel konularda geçmektedir. Ders kitabında ağırlıklı olarak İstanbul kelimesi coğrafi konumu konusunda geçmektedir. Kitapta üç tane İstanbul görseli kullanılmıştır. Şekil: 9, Şekil: 15, Şekil: 19, örnek İstanbul görselleridir.

Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver, 2001) ders kitabında geçen İstanbul frekansları tablo: 4'e göre ağırlık olarak Osmanlı tarihi konusunda İstanbul geçmektedir. İstanbul ile ilgili frekansların beş tanesi Osmanlı Devletinin İstanbul'un fethi konusunda konu başlığı olarak geçmektedir. Dört tanesi de antlaşma ismi olarak kullanılmıştır. Geri kalan frekanslar ise bilim, sanat, mimari, alanlarında geçmektedir. Toplam 70 tane İstanbul kelimesi ders kitabında geçmiştir. Ders kitabında İstanbul'un fethi konusunun yeterince ele alındığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 18 tane İstanbul'dan görsel de kullanılmıştır.

Ders kitabında yeterli kadar İstanbul görseli kullanılmış olup İstanbul konuları görsellerle desteklenmiştir. Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında İstanbul'a ait birkaç örnek görsel: Şekil: 5, Şekil: 10, Şekil: 11, Şekil: 12, Şekil: 13, Şekil: 16, Şekil: 18, Şekil:18.

Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon,2015) ders kitabında İstanbul'la alakalı frekanslarının on tanesinden biri coğrafi terim olarak geri kalan dokuz frekans ise İstanbul'la ilgili coğrafya, nüfus tarih konularında kullanılmıştır. En çok frekans tarih konularında yer almıştır. Ders kitabında İstanbul'dan iki tane görsele yer verilmiştir. Sayfa 47'de "Geçmişten Günümüze Yerleşme" konusunda İstanbul Boğazı manzarası kullanılmıştır. Diğer görsel ise sayfa 106'da "Sularımız" konusunda İstanbul Boğazı'nın manzarası kullanılmıştır

Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon, 2017) ders kitabında geçen İstanbul'la ilgili kelimelerinden bir tanesi coğrafya, bir tanesi de ekonomi, yirmi üç tanesi de tarih ile ilgili konularda kullanılmıştır. Dört tane kelime de coğrafi terim olan İstanbul Boğazı konusunda kullanılmıştır. Kitapta İstanbul'dan manzaraya çokça yer verilmiştir. Ders kitabında 31 tane İstanbul görseli sayılmıştır. "Türkiye nüfus haritası" konusunda sayfa 36'da İstanbul Boğazı manzarasına yer verilmiş. Osmanlı tarihi konusunda sayfa 68'de Rumeli Hisarı, İstanbul kuşatmasını gösteren temsili çizim, 69'da Haliç tablosu, surlar, Fatih'in İstanbul'a girişi Kapalıçarşı, Fatih Külliyesinden görseller kullanılmıştır. Sayfa 76'da Şehzade Camisi ve Kapalıçarşı resimleri, 77'de Darülaceze görseli kullanılmıştır. "Gez dünyayı gör Konya'yı" konusunun geçtiği sayfa 78'de Konya'daki tarihî alanların yanında İstanbul'dan Sultanahmet Camisi manzarasına da yer verilerek konuda buraların kendi şehirlerinin sembolü oldukları belirtilmiştir. Lale Devri mimarisi örnekleri olarak sayfa 84'te III. Ahmet Çeşmesi örnek verilmiştir. Konunun devamında sayfa 85'te Dolmabahçe Sarayı, Topkapı Sarayı görsellerine yer verilmiştir. Sayfa 91'de İstanbul'da deniz ulaşımını sağlayan araçlar diye tablo kullanılmıştır. Sayfa 137'de bedestende çarşı esnafı görseline yer verilmiştir. Sayfa 182'de "İnsanlığın Sorumluluğu" konusunda İstanbul tarihî yarımadasından bir görünüm paylaşılmıştır.

Sosyal Bilgiler 5 (Harut,2019) ders kitabında geçen İstanbul'la ilgili kelimelerden; "Ülkemizin Güzellikleri" konusunda tarihi eserlerden bir frekans kullanmıştır. "Zengin Kültürümüz" konusunda mimariye bir frekans kullanılmıştır. "Ulaşım" konusunda bir, "Hizmet Sektörü" konusunda da bir, "Çevremizdeki Meslekler"

konusunda iki, “Ekonomiye Katkımız” konusunda iki, “Eğitim” konusunda bir, “Turizm” konusunda da iki frekans kullanılmıştır. Ayrıca turizm konusunun hemen altında ünite ile ilgili İstanbul hakkında sorular sormuş burada da iki örnek soru kullanılmıştır. Bu da İstanbul’la ilgili konunun öğrenciler açısından ne kadar önemli olduğu ve ne kadar kavrandığını test etmek amaçlı olduğunu göstermektedir. İstanbul ile ilgili 8 tane görsele yer verilmiştir. Sayfa 63, 64’te İstanbul Boğazı, 75’te Haliç Köprüsü ve manzarası, 98’de Taksim Meydanı görseli, 169’da İstanbul’dan bir görünüm, 170’te Ayasofya Camisi görsellerine yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler 7 (Azer, 2019) ders kitabında İstanbul frekansları tarih (Osmanlı Devleti’nin İstanbul’u fethi ve fetihden sonrası), ulaşım, eğitim, nüfus, ekonomik sosyal hayat konularında yer almaktadır. Ağırlık olarak İstanbul frekansı tarih konusunda yer almaktadır. Ders kitabında İstanbul’la ilgili 9 tane görsele yer verilmiştir. Şekil: 23. Sayfa 51’de İstanbul manzarası tablosu, 55’te Rumeli Hisarı manzarası, 72’de Ayasofya Camisi manzarası, 73’te III Ahmet Çeşmesi, 77’de İstanbul vapurlarını gösteren yan yana iki ayrı kartpostal, 82’de Kapalı Çarşı tablosu, 106’da Mahmut Paşa yokuşu görseline yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler 6 (Şahin, 2020) ders kitabında kullanılan İstanbul frekansları coğrafi konum, Türkiye’nin beşerî coğrafyası, ekonomisi, Türkiye’de bilim ve teknoloji, telif ve patent hakkı, toprağımız, sularımız, doğalgaz, ulaşım konularında kullanılmıştır. İstanbul’la ilgili görsellere Şekil: 6, Şekil: 7, Şekil: 14, Şekil: 17 yer verilmiştir. Ayrıca kitabın sayfa 9’da Eminönü Meydanı görseli ile birkaç İstanbul görseline daha yer verilmiştir.

2. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırma kapsamında kullanılan ders kitaplarının içerik analizleri sonucunda şu alt temalar belirlenmiştir: İstanbul'un tarihi, İstanbul'un coğrafi konumu, İstanbul'un nüfusu, İstanbul'da eğitim ve kültür, İstanbul'da kentleşme ve mimari, İstanbul'da ulaşım ve İstanbul'un ekonomik yapısı.

2.1.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Tarihi

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genel olarak tarih konularına diğer konulara oranla daha çok değinilmiştir. İstanbul'un fethi konusunda birçok devletin Osmanlı Devletinden önce girişimde bulunduğu fakat başarısız olduğuna genel olarak ders kitaplarında yer verilmiştir. Örnek olarak Akşit (1996,48) Millî Tarih I ders kitabında; Müslüman devletlerden Emeviler Devleti'nin İstanbul'u almak istediği fakat başaramadığını değinilmiştir.

İnal, Ormancı (1962,163) Tarih Orta I ders kitabında Roma İmparatorluğunun en uzun süreli başkentinin İstanbul olduğunu belirterek şu cümlelere yer vermiştir:

“İstanbul Doğunun, Roma da Batının başkenti oldu. Teodosius ölümünden sonra, Doğu ve Batı Roma birbirinden ayrı tamamen bağımsız birer devlet oldular. Doğu Roma İmparatorluğu bütün Orta Çağ boyunca yaşadı ve 1453 yılında Türklerin İstanbul'u zapt etmeleriyle ortadan kalktı” (İnal, Ormancı,1962,163).

Orta Mektep Tarih III ders kitabında Osmanlı Devletinin İstanbul'u fethinden başlayıp sonraki sürece kadar geçen zamanı ele almıştır. İstanbul'un fethi için yapılmış hazırlıklar, fethi esnasında ve sonrasında yaşananlar ve özellikle Osmanlı devletinin yıkılma sürecinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'un durumu ve Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yaşananlar ele alınmıştır. Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon, 2015,47) kitabında, İstanbul'un Doğu ile Batıyı birleştiren İpek Yolunun merkezinde yer aldığına temas edilmiştir.

Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitaplarında Anadolu Selçuklu Devleti döneminde İstanbul'u da etkileyen Haçlı Seferleri ile ilgili şu yer verilmiştir:

“Bizans Devletinde iç karışıklık vardı. İmparator olmak isteyenler birbiriyle mücadele ediyorlardı. Süleyman Şah bu durumdan yararlandı. İstanbul yakınlarına kadar ilerledi. İznik'i alıp burayı merkez yaptı” (Şenünver, 1999b,72) Müslüman Türk devletlerinden İstanbul'u almak için Anadolu Selçuklu Devleti fetih girişimlerinde bulunmuştur. Süleyman Şah'ın İstanbul yakınlarına kadar geldiği ve İstanbul'u alamadığından söz edilmiştir. Doğudaki Müslümanlar üzerine Avrupalı devletlerin oluşturduğu Hristiyan birliği olan Haçlılar doğuya seferler düzenlemeye başladı. Tarihte bu seferlerin dördüncüsünün amacından sapan bir sefer olarak bahsedilmektedir. Haçlılar Bizans'a yardım için geliyor iken istediklerini elde edemeyince Dördüncü Haçlı Seferi sırasında ise İstanbul'u işgal ederek yağmaladılar. Burada Latin İmparatorluğu kurdular. Bu imparatorluk 1261 yılına kadar devam etti (Şahin, 2020,76).

Millî Tarih I (Akşit,1996) ders kitabında I. Haçlı seferinde *“İstanbul yakınlarına geldikleri zaman (1096) yine çapulculuğa başladılar”* (Akşit,1996,86) ifadesini kullanarak Haçlıların yağmacı hareketlerde bulduklarını belirtmiştir. Yine aynı kaynakta konunun devamında Haçlılar *“İstanbul'da toplandıktan sonra Anadolu'ya geçtiler”* (Akşit,1996,87) ifadesine yer verilmiştir. Dördüncü haçlı seferi için ise; *“Haçlılar İstanbul'da çıkan ayaklanmayı bahane ederek şehri aldılar. Burada bir Latin İmparatorluğu kurdular (1204). Haçlılar İstanbul'u üç gün yağma ettiler”* (Akşit,1996,89) denilmiştir. Aynı konuda Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Asal,1979) ders kitabında *“Haçlılar İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu kurdular”* (Akşit, Asal,1979,12) sözlerine yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Asal,1979) kaynağı ile Millî Tarih I (Akşit,1996) ders kitapların da aynı konuda benzer açıklamalara yer vermiştir.

Osmanlı Devletinin 1299'da kurulmasından itibaren hemen hemen tüm Osmanlı padişahlarının yoğun çaba sarf ettiğine vurgu yapılmıştır. Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında İstanbul fethi için şu ifadelere yer verilmiştir:

Orhan Bey zamanında Osmanlı kuvvetleri Akçakoca ve Karamürsel gibi komutanların önderliğinde fetihlere girişti. İstanbul Boğazı ve

Karadeniz'e kadar olan toprakların bir kısmı ele geçirildi. Bu fetihler Bizanslıları telaşlandırdı. Bizans İmparatoru, fetihleri durdurmak için Anadolu'ya geçti. Fakat Orhan Bey Bizans ordusunu Maltepe Savaşında yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra İzmit teslim oldu, İzmit alındı. Sırp Sındığı Savaşı ile İstanbul dışında Trakya'nın büyük bir bölümü Osmanlı egemenliğine girdi (Şahin, 2020,154-157).

Sosyal Bilgiler İlkokul 5 ders kitabında “Yıldırım Bayezid İstanbul'u da almak istiyordu” bunun için de “İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında Anadolu Hisarını yaptırdı. Kuvvetli bir ordu ile İstanbul'u kuşattı” (Çalapala,1970b,29) ifadesi kullanılmıştır.

Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında ise şu bilgilere yer verilmiştir:

“Niğbolu Savaşı ile Yıldırım Bayezid'in amacı İstanbul'u almak ve Anadolu birliğini sağlamaktı. Bunun için Yıldırım Bayezid, İstanbul'u karadan ve denizden kuşattı. Deniz yoluyla Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan gelebilecek yardımı engelleyebilmek için de Anadolu Hisarını (Güzelce Hisar) yaptırdı. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Avrupa'dan ve papadan yardım istedi. Yıldırım Bayezid Avrupa devletlerinin Osmanlılara karşı kuracakları birliği engellemek istedi. Bizans'a gelecek olan yardımı önlemek için Bulgar krallığına son verdi. Macarlar Türklerin Balkanlarda hızla ilerlemesinden büyük bir korkuya ve telaşa düşmüşlerdi. Osmanlıları tek başına yenemeyeceklerini anlayan Macar Kralı papa ve Avrupa devletlerinden yardım istedi. Böylece bir Haçlı birliği daha kuruldu. Bu Haçlı ordusunun amacı İstanbul'u kurtarmak ve Türkleri kesin olarak Avrupa'dan atmaktı. Haçlı ordusu Macar Kralının komutasında ilerleyerek Niğbolu Kalesini kuşattı. Bu sırada Yıldırım Bayezid İstanbul kuşatmasını kaldırarak hızlı Niğbolu'ya hareket etti. İki ordu arasında Niğbolu Kalesi önünde çok şiddetli bir savaş oldu. Haçlılar kısa sürede yenildiler (1396). Bu zafer Türkleri Rumeli'den çıkarmanın imkânsız olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur” (Şahin, 2020,159).

Ders kitaplarında İstanbul'un fethi ile öne çıkan II. Mehmet'in üstün vasıflarına ve çabalarına özellikle vurgu yapılmıştır. Ayrıca II. Mehmet'in döneminde Osmanlı

Devleti'nin Anadolu ve Balkanlarda geniş bir hâkimiyet kurduğuna temas edilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında İstanbul'un fethinin Osmanlı Devleti açısından neden önemli olduğu detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bizans İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul, Osmanlı topraklarının ortasında kalmıştı. Türk ordusu, Rumeli ve Anadolu'ya geçerken çeşitli zorluklarla karşılaşılıyordu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli topraklarının güvenliğini tehlikeye düşürüyordu. Türklerin ilerlemesi de engellenmiş oluyordu. Ayrıca Bizans İmparatoru fırsat buldukça Avrupa devletlerini ve Anadolu beyliklerini, Osmanlılara karşı kışkırtıyordu. Şehzadeleri de ayaklanmaları için teşvik ediyorlardı. Ayrıca İstanbul alınırsa, Avrupa devletlerinin Türkleri Balkanlardan çıkarma ümitleri kalmayacaktı. Sosyal Bilgiler 7 (Azer, 2019,55-56) ders kitabında İstanbul'un fethi için İstanbul'un Osmanlı Devleti açısından öneminden söz etmektedir:

“İstanbul, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların üzerinde bulunduğu için yeri son derece önemliydi. İstanbul'un alınmasıyla Avrupa içlerine doğru ilerleme kolaylaşacaktı. Bütün bu önemli nedenlerden dolayı İstanbul'un alınması artık kaçınılmazdı” (Azer, 2019,55-56).

Bu kısımda aynı ders kitabında İstanbul'un fethi için yapılan hazırlıklardan söz ediliyor.

“II. Mehmet padişah olduktan hemen sonra, İstanbul'un fethi için hazırlıklara başladı. Fakat İstanbul'u almak kolay değildi. O zamana kadar birçok kez kuşatılmışsa da alınamamıştı. Hunlar, Araplar ve Bulgarların kuşatmaları sonuç vermemişti. Ayrıca Yıldırım Bayezid ve II. Murat da İstanbul'u kuşatmışlar ancak çeşitli nedenlerden başarılı olmamışlardı. Bunları dikkate alan II. Mehmet İstanbul'u kuşatma planlarını kendi hazırladı. Fatih, Anadolu Hisarının (Güzelce Hisar) karşısına Rumeli Hisarını (Boğaz Kesen Hisarı) yaptırdı. Böylece Bizans'a Karadeniz'den gelebilecek yardımı engellemiş oldu. İstanbul yakınlarındaki Silivri ve Vize kalelerini ele geçirdi. Surları yıkabilecek büyüklükte toprak döktürdü. Bu toprakların planını kendi çizdi. Surlara yaklaşmayı, tırmanmayı kolaylaştırmak için tekerlekli kuleler yaptırdı. Ayrıca, İstanbul'u denizden de kuşatmak amacıyla güçlü bir donanma meydana getirdi (Azer, 2019,55-56).”

Bu sırada, Bizans İmparatorluğunun elinde İstanbul ve çevresindeki yerler kalmıştı. Ordusu ve donanması da yok denecek kadar azdı. İmparatorluk mezhep kavgaları ve iç karışıklıklar içinde bulunuyordu. Böyle olduğu halde Bizans İmparatoru Konstantin gelebilecek tehlikelere karşı surları ve kaleleri tamir ettirdi. Askerlerini buralara yerleştirdi. Azer (2019,56) bu konuda şu bilgilere ver vermiştir:

“Haliç’in ağzını kalın zincirlerle kapattı. Bir yandan da Avrupa devletlerinden yardım istedi. II. Mehmet gerekli tüm hazırlıkları tamamladıktan sonra büyük bir ordu ile Edirne’den İstanbul önlerine geldi. Şehri karadan ve denizden kuşattı. Bizans İmparatoru Konstantin’e elçi gönderip, İstanbul’un teslim edilmesini istedi. Fakat İmparator, şehrin kolay ele geçirilemeyeceğine ve Avrupa’dan gelebilecek yardıma güvendiğinden bu teklifi kabul etmedi”.

Orta Mektep III kitabında: “Galata ile İstanbul arası Bizanslılar tarafından zincirle kapatıldı” (Komisyon,1938,2) denilerek Bizans’ın Osmanlı saldırısına karşı aldığı önlemlerden bahsedilmiştir. Azer, (2019,56-57) İstanbul’un fethi sırasında yaşananları şu şekilde açıklamaktadır:

“İlk hücum, 6 Nisan 1453’te Türk topçuların atışlarıyla başladı. Surların yıkılan yerlerini Bizanslılar hemen onarıyorlardı. Türk askerlerinin surlardan içeri girmesine, Rum ateşi (Grejuva) denilen silahlarıyla engel olmaya çalışıyorlardı. İstanbul’un kuşatılması haberi Avrupa’da büyük bir heyecan uyandırdı. Bunun üzerine papa, Bizans’a yardım için gemiler gönderdi. Osmanlı donanması bu gemilerin Haliç’e girmesine engel olamadı. Bizanslılar, Haliç’in önündeki zinciri açıp, gemileri iç kısma aldılar“(Azer, 2019,56-57).

“Ortaya çıkan bütün bu zorluklar II. Mehmet’i yıldırmadı. Olağanüstü bir buluşla, Osmanlı gemilerinin karadan Haliç’e indirilmesine karar verdi. Kasımpaşa’dan Haliç’e kadar olan yola, tahta kızaklar döşendi. Üzerleri yağlandı. Bir gece içinde yaklaşık 72 gemi, bu kızaklar üzerinden kaydırılarak Haliç’e indirildi. Böylece İstanbul, denizden de kuşatılmış oldu. İstanbul’un kuşatılması tam 53 gün sürdü. II. Mehmet’in emriyle 29 Mayıs günü hücum başladı. Osmanlı ordusu karadan ve denizden büyük bir saldırıya geçti. İstanbul, bu saldırılara artık daha fazla dayanamadı.

Topların surlarda açtığı gediklerden Türk askerleri şehre girdi. Aynı gün öğleden sonra İstanbul tamamen Türklerin eline geçti. II. Mehmet İstanbul'u aldığı zaman 21 yaşında idi. Kendisine "ülke alan, ülke açan" anlamına gelen Fatih unvanı verildi. Daha sonra da devletin merkezi Edirne'den İstanbul'a taşındı." (Azer, 2019,56-57).

Orta Mektep III kitabında "29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul zapt olundu. İstanbul'un Türkler tarafından zaptı tarihte çok mühim bir hadise olmuştur" ifadesi kullanılarak İstanbul'un Türkler açısından önemine kuvvetli vurgu yapılmıştır. "İstanbul'un zaptı ile Rumeli ve Anadolu'da kopuk bir halde bulunan Türk ülkeleri birleşmiş, Türklerin Avrupa'ya yapacakları seferler kolaylaşmıştır" (Komisyon, 1938,3). Fethin sonucunun Türk tarihi açısından önemi özellikle vurgulanmıştır. Bu konuda Azer (2019, 58) şu ifadelerle yer vermiştir:

"İstanbul'un fethi yalnız Türk tarihinin değil dünya tarihinin de önemli olaylarından biridir. Çünkü yüzyıllardır süregelen Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) tarihe karıştı. Avrupalıların Türkleri Balkanlardan çıkarma umutları kalmadı. İstanbul'un alınmasıyla Türklerin Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri kolaylaştı. Anadolu ile Rumeli arasındaki engel kalktı. Böylece Osmanlı topraklarında bütünlük sağlandı. Ayrıca İstanbul Boğazı'nın kontrolü, Türklerin eline geçti. Karadeniz ticaret yolu da Osmanlı yönetimine girdi" (Azer, 2019,58).

Aynı konunun devamı Sosyal Bilgiler (2001) kitabında ise İstanbul'un fethinin Avrupa tarihi açısından öneminden şu şekilde bahsedilmiştir:

"İstanbul'un fethiyle kale ve surların top gülleri ile yıkılabileceği anlaşıldı. Bu gelişme, Avrupa'da kralların derebeyleri üzerinde egemenlik kurmasını sağladı (Şenünver, 2001,58). İstanbul, Türklerin eline geçince Avrupalıların doğu ile ticaret yollarının bir bölümü kapandı. Bunun sonucunda Avrupalılar doğu ülkeleri ile ticaret yapabilmek için yeni yollar aramaya başladılar. Bu durum Coğrafi Keşiflerin başlamasında etkili oldu" (Şenünver, 2001,60).

Orta Mektep III kitabında “*Fatih İstanbul’a girdiği zaman Katoliklik ve Ortodoksluk mücadelesi bütün şiddetle devam ediyordu*” (Komisyon, 1938,13). Hıristiyanlar arasında mezhep çatışmasının olduğunu konu edinmiştir.

Ders kitaplarında Osmanlı döneminde İstanbul’da yaşanan asayiş olaylarına da zaman zaman temas edilmiştir. Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979) ders kitabında İstanbul’un güvenliğini sağlayan *yeniçeri ocağının* (Akşit, Sanır, Asal,1979,75) çıkan ayaklanmalardaki rollerine dikkat çekilmiştir. “*Duraklama döneminde disiplini ve düzeni bozulmuş olan Yeniçeriler ve Kapıkulu Atlıları, İstanbul’da birçok kez ayaklandılar*” Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979,119). “*Ayaklanmaların en korkuncu II. Osman zamanında oldu*” Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979,119). Yeniçeriler ayaklanma sonucunda II. Osman’ı öldürdüler. Sosyal Bilgiler 2 ders kitabında yeniçeriler yerine II. Mahmut zamanında *Sekban-ı Cedid* ordusu kurulduğu belirtilmiştir (Akşit, Sanır, Asal,1979,127). Aynı kitapta Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemleri konu başlığında İstanbul’da yaşanan milliyetçi isyanlardan söz edilmiştir Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979,143).

Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979) kitabının 87. sayfasında *Ortaçağ’da Avrupa* konusunda Ortaçağ tarihinin başlangıcı için: “*Roma İmparatorluğunun yıkılışından Türklerin İstanbul’u almalarına kadar (1453) olan zamandır*” (Akşit, Sanır, Asal,1979,87) şeklinde tanımlanmıştır. İstanbul’un fethinin çağ açıp, çağ kapatan çok önemli bir tarihsel olay olduğuna kuvvetli vurgu yapılmıştır.

Osmanlı Devleti İstanbul’u aldıktan sonra yükselme dönemi denilen en güçlü dönemini yaşamaya başladı. Fakat İmparatorluk ilerleyen dönemlerde eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Avrupa’da Coğrafi Kesifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi İnkılâbı ve Fransız İhtilali gibi önemli olaylar yaşandı. Osmanlı devleti de bu durumlardan etkilenmiştir. Sanayi İnkılâbı ile beraber Avrupalı devletler ham madde ve pazar arayışı sebebiyle sömürgeciliğe başladı. Bu yarıştan dolayı Birinci Dünya Savaşı meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti de bu savaşta yer almıştır (Şenünver, 2001,128). Sosyal Bilgiler (2001) kitabında bu konuda şu ifadelere yer verilmiştir:

“Çanakkale cephesindeki savaşlar Birinci Dünya Savaşının çok önemli bir bölümünü meydana getirir. Bu cephedeki savaşlar itilaf devletlerinin Çanakkale Boğazından zorla geçmek istemeleri üzerine başladı. İtilaf devletlerinin amacı, Boğazları ve İstanbul’u ele geçirmek, savaş ortakları olan Rusya’ya kolayca yardım ulaştırmaktır. İstanbul alınırsa Anadolu ve Rumeli’nin bağlantısı kesilecek, Osmanlı Devleti savaştan çekilmek zorunda bırakılacaktı” (Şenünver, 2001,128).

“Çanakkale Boğazının geçilemeyeceğini anlayan itilaf devletleri başka bir plan yaptılar. Gelibolu yarımadasına asker çıkarıp oradan İstanbul’a ulaşmayı amaçladılar. Bunu gerçekleştirmek için İngilizler önce Avustralya sonra Yeni Zelanda ve Hindistan’dan getirdikleri askerlerin de katılımıyla güçlü bir ordu oluşturdular. Daha sonra da Gelibolu Yarımadasına çıkartma yaptılar. Seddülbahir, Arıburnu ve Kumkale’ye çıkan askerler ummadıkları bir direnişle karşılaştılar. Çünkü orada Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal ile Kahraman Türk askerlerini karşılarında buldular. Burada ağır bir yenilgiye uğradılar (Şenünver, 2001,130).

Orta Mektep III kitabında Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra İstanbul’daki durumu belirten şu sözlere yer verilmiştir: “Düşmanların harp gemileri İstanbul limanını doldurmaya başlamıştı” (Komisyon, 1938,186). İstanbul’un itilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlandığı bilgisi verilmiştir. Aynı ders kitabında “Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’u inceden ince tetkik ediyordu. Kurtuluş yolunda İstanbul’dan yapılamayacağını anlıyordu. 15 Mayıs 1919 gününde Üçüncü Ordu Müfettişliği ile İstanbul’dan ayrıldı” (Komisyon, 1938,189). İstanbul’un düşman işgaline karşı mücadele için Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçerek mücadele başlattığı bilgisine yer verilmiştir. İstanbul’da Mebusan Meclisi toplandı. Bu toplantıda Kurtuluş Savaşı’nın ana motivasyon kaynağını oluşturan Misakı Millî mecliste kabul gördü. Bunun üzerine İtilaf devletleri İstanbul’u resmen işgal etti (Komisyon, 1938,196-197).

Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver, 1999b) ders kitabında Millî Mücadele döneminde “İstanbul’daki hükümet, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirmemektedir” (Şenünver, 1999b,33) ifadesine yer vererek Millî Mücadelenin gerekçesi hakkında bilgi verilmiştir. Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver,

1999b) ders kitabında “*İstanbul’un işgalinden hemen sonra Mebusan Meclisi kapatıldı*” (Şenünver, 1999b,37) sözleriyle İstanbul’un işgal edilip meclisin dağıtıldığı bilgisini vermektedir. İstanbul’da Mebusan Meclisi işgal güçleri tarafından dağıtıldıktan sonra Ankara’da yeni bir meclisin açılış hazırlıkları yapılmaya başlandı. Bu süreçte yaşananlar hakkında Sosyal Bilgiler 5 (Çalapala,1970b) ders kitabında şu bilgilere yer verilmiştir:

“İstanbul’un yurtsever telgrafçılarından biri, Ankara’da bulunan Atatürk’e, düşman devletlerinin çirkin davranışlarını bildirmişti. Atatürk, düşman baskısı altında bulunan İstanbul’da zaten bişey yapılamayacağını biliyordu. Bunun için, önceden hazırlıklıydı. İlk savunma yolu olarak Anadolu’nun İstanbul’la ilgisini kesti. Kapanan Mebuslar Meclisi üyelerini Ankara’ya çağırdı. Yeni seçimler yaptırarak 23 Nisan 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisini kurdu” (Çalapala, 1970b,229).

Orta Mektep III kitabında 1 Kasım 1922 yılında İstanbul’daki saltanatın kaldırılması hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“Son halife ve padişah Vahdettin, Türk Milletini düşmanlara esir edecek her fenalığı yaptı. Millet askerleri İstanbul’a yaklaşınca başına geleceği sezen halife, İngiliz gemilerine binerek kaçtı. Saltanat kalktı; ama Abdülmecit Efendi, Büyük Millet Meclisine halife seçildi” (Komisyon, 1938,241).

“Büyük Millet Meclisinin verdiği bir kararla Ankara şehri başkent oldu (13 Ekim 1923)” (Çalapala, 1970b,242). Osmanlı Devletine 1453 yılından beri başkentlik yapan İstanbul yerine, Ankara’nın 13 Ekim 1923 yılında başkent seçildiğine temas edilmiştir (Akgün, 1989, 2079).

Saltanatın kaldırılmasından sonra “*3 Mart 1924’te Büyük Millet Meclisi, Halifeliğin kaldırılmasına karar verdi. 4 Martta da Abdülmecit soyu soppu ile beraber bir daha dönememek üzere İstanbul’dan çıkıp gitti*” (Komisyon, 1938,241). Saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı hanedanının ülkeden dışarı çıkarılmıştır. Orta Mektep III kitabında 1926 yılında İzmir’den İstanbul’a dönmek üzere iken Mustafa Kemal’e karşı yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan suikast girişimine yer verilmiştir (Komisyon, 1938,251).

2.2. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Coğrafi Konumu

Türkiye üç kıtanın (Asya, Afrika, Avrupa) birbirine en çok yaklaştığı bir alanda yer alır. Aynı zamanda bu üç kıtaya Eski Dünya Karaları da denilmektedir. Türkiye Üç tarafı denizlerle çevrilidir. Bunlar kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz, batıda Ege Denizidir. Bu denizler arasındaki bağlantı Türkiye'nin egemenliği altında bulunan İstanbul ile Çanakkale Boğazları ile sağlanır. Boğazlarımız uluslararası bir öneme sahiptir. Bu konuda Sosyal Bilgiler (2015) ders kitabında şu şekilde ifade kullanılmıştır: *“Akdeniz ile Karadeniz’i birbirine bağlayan Çanakkale ve İstanbul Boğazları ülkemizin egemenliğindedir”* (Komisyon, 2015,37). Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin diğer denizlere ve okyanuslara açılması ancak bu yollarla mümkündür.

Sosyal Bilgiler 5 (2019) ders kitabında İstanbul ile Çanakkale Boğazlarının önemi üzerinde durulmuştur.

Karadeniz ile Akdeniz’i birbirine bağlayan iki boğaz olmakla beraber Karadeniz’e kıyısı olan ülkelerin okyanuslara açılabilmesi için bu boğazlardan geçmesi şarttır. Bu nedenle İstanbul ile Çanakkale Boğazları önemli stratejik konuma sahiptirler. İstanbul’un Asya ile Avrupa kıtalarının ortasında yer alması da Türkiye açısından büyük önem oluşturmuştur (Harut, 2019,86). Ders kitabında bu bilgiler üzerinde durulmuş olup konunun Türkiye ve dünya açısından önemini ön plana almaktadır.

İstanbul, Çanakkale Boğazları Asya ile Avrupa’yı birbirinden ayırmaktadır (Ünal, Karaoğuz, 1985,29). İstanbul’un Türkiye ve dünya için önemi çok büyüktür. Bu kadar önemli stratejik konuma sahip olan İstanbul Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da önemi dile getirilmiştir.

Millî Coğrafya I ders kitabında İstanbul’un konumu ve stratejik önemin bahsedilmiştir. Ders kitabında İstanbul konusu fazla geçmemektedir. İstanbul konusunun geçtiği konular *“Okyanus ve Kıtalar”* ile *“Türkiye’nin Denizleri ve Kıyıları”* konu başlıklarında İstanbul’un Dünya ve Türkiye üzerindeki konumundan söz etmektedir. Kitap genel olarak Türkiye’nin coğrafi özelliklerini yüzeysel olarak ele aldığı için şehirlere de fazla değinmemiştir. Millî Coğrafya I ders kitabında İstanbul konusu çok daha fazla geçtiği için ortaokul ikinci sınıfta yerel konulara daha çok ağırlık verildiği kanısı oluşmaktadır (Ünal, Karaoğuz, 1985,29).

Millî Coğrafya Ortaokul II. Sınıf ders kitabında İstanbul’un konumu için önemli yolların kesiştiği yerde kurulduğu ve çok önemli ticaret yollarının Türkiye’den

geçmesi yurdumuzun dünyadaki yeri bakımından ne kadar büyük bir önem taşıdığını açıkça bahsedilmektedir (Ergintürk, Esatoğlu,1985). Aynı konuda İstanbul Boğazı'nın, Marmara Denizi'nin öneminden bahsedilmekle İstanbul'un önemini gene ortaya koymaktadır. Ders kitabında; *Türkiye Geneli Coğrafi Özellikler* bölümünde *İstanbul'un Konumu* kısmını az ve öz tutmuştur. İlerleyen ünitelerde kitabımızda Türkiye'nin bölgeleri kısmında Marmara Bölgesi bölümünde İstanbul konusunu daha fazla ele almıştır. İstanbul konumunu ekonomi ve ulaşım açısından ele almıştır. *Türkiye'de üretilen enerjinin 1/3 kadarı bu bölgede (özellikle İstanbul-Kocaeli bölümü) tüketilir* (Ergintürk, Esatoğlu, 1985). Enerji tüketiminin bu bölümde fazla olması bize buranın nüfus ve sanayi bakımından Türkiye'nin diğer bölgelerinden daha büyük öneme sahip olduğu kanısı oluşturmaktadır.

Sosyal Bilgiler İlkokul 4 kitabında ise İstanbul için "*İstanbul Boğazı, yurdumuzun en güzel yerlerindedir. Buraya Boğaziçi denir. Boğaziçinin güzelliği dünyada eşsizdir.*" şeklinde ifade geçmektedir. Ders kitabının yazarı burada öznel düşüncelerini dile getirmiş ve İstanbul'un doğal bir güzelliğe sahip olmakla yurdumuzda eşsiz olduğunu ifade etmiş. Ayrıca İstanbul'un ülkemiz açısından ne kadar önemli olduğu üzerinde vurgu yapmıştır. Aynı ders kitabında "*İstanbul'dan Anadolu kıyıları boyunca Çanakkale'ye doğru giderken İzmit, Gemlik, Mudanya ve Bandırma'ya uğrarız*" (Çalapala,1970a). İfadesi yer almakla beraber İstanbul'un diğer şehirlerle olan komşuluğundan söz ederek diğer yerleşim yerlerine olan ulaşımını da ele almıştır. Coğrafi konumunun önemi ve doğal güzelliği üzerinde durulmuştur.

Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver, 1999b) ders kitabında İstanbul konusuna İstanbul'un coğrafi konumuna yer vermiştir. "*İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Marmara denizinin iki tarafında yer alan önemli deniz yollarımızdandır.*" "*İstanbul Boğazı, Karadeniz'i Marmara denizine, Çanakkale Boğazı ise Marmara denizini Ege denizine bağlar*" (Şenünver, 1999b,109). Şeklinde tanımlamalar kullanarak İstanbul ismini bir coğrafi isim olarak ele almıştır. Boğazlardan söz ederek boğazların Türkiye ve dünya açısından önemini bir kez daha vurgulamıştır.

Sosyal Bilgiler 4 kitabında İstanbul konumu için:

"İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazını dolduran deniz suları, iki kıyıyı birbirinden ayırmış değildir. Şimdi İstanbul Boğazı'nın iki yakası, büyük bir köprü ile birbirine bağlanmıştır" (Akşit, Sanır, Asal,1979).

İfade edilmektedir. 1975 yılında yazılmış olduğu için boğazda dönemin tek köprüsü Boğaziçi Köprüsü'nden dolayı olarak söz edilmiş olup kitabın aynı sayfasında da “İstanbul’un İki Yakasını Birleştiren Boğaz Köprüsü” diye ifade görsel de kullanılmıştır (Akşit, Sanır, Asal,1979).

Millî Coğrafya II kitabında İstanbul Boğazı için şu ifadeler kullanılmıştır:

“İstanbul ve Çanakkale Boğazları, deniz suları altında kalmış, eski akarsu vadileridir. İstanbul Boğazı'nın uzunluğu 35 km'dir. Genişliği 400-700 m arasında değişir. Derinliği 30 m kadardır. Karadeniz'in fazla suları boğazı izleyerek Marmara Denizi'nin daha tuzlu ağır alt akıntı olarak Karadeniz'e geçer. Çanakkale Boğazı 62 km'dir. Burada da biri üstte diğeri altta ters yönlü iki akıntı vardır” (Ergintürk, Esatoğlu,1985). İstanbul ile Çanakkale Boğazlarının oluşum şekilleri hakkında bilgiye yer verilmiştir.

Marmara Denizi ile Karadeniz arasında deniz akıntısı üzerinde durulmuştur. Akıntının yoğunluktan dolayı Karadeniz üzerinden Marmara Denizine doğru oluştuğunu belirtmiştir.

Sosyal Bilgiler 6 ders kitabında Türkiye'nin matematik konumu hakkında matematiksel örnekler yoluyla İstanbul üzerinden örnekler vermiştir. Verilen örnekler aşağıda yer almaktadır:

- *Yaklaşık 29 doğu boylamında yer alan İstanbul'da yerel saat 9.00 iken 33 doğu boylamında yer alan Ankara'da yerel saat kaçtır?*
- *Önce İstanbul ile Ankara arasındaki boylam farkını bulalım: $33-29=4$ 'tür.*
- *İki yer arasındaki zaman farkı $=4 \times 4=16$ dakikadır. Ankara, İstanbul'a göre daha doğuda olduğundan yerel saati daha ileri olacaktır. Buna göre Ankara'nın yerel saati $9.00+16=09.16$ olur (Şenünver, 1999b).*

Kaynakta örneklerin İstanbul üzerinden verilmiş olması İstanbul'un aslında ne kadar ön planda olduğunu bize bir kez daha göstermektedir. Türkiye üzerinden bir örnek verilmek istendiğinde şehir olarak İstanbul olarak seçilmesi İstanbul'un ne kadar popüler bir şehir olduğu kanısını yansıtmaktadır.

2.3. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Nüfusu

İstanbul ülkemizin en kalabalık şehridir. Nüfusunun fazla olması Sosyal Bilgiler ders kitaplarında dönemsel olarak yer verilmiştir. Millî Coğrafya I ders kitabında büyük şehrin tanımı yapılmıştır. O zamanın koşullarında büyük şehir için şu ifadeye yer verilmiştir: “*Nüfusu 100 bin ve fazla olan büyük yerleşim merkezlerine Büyükşehir adı verilmektedir*” (Ünal, Karaoğuz,1985,123). Konuya örnek olarak da şu şehirlere yer verilmiştir: “*Adana, İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük şehir tipine örnektir*” (Ünal, Karaoğuz,1985,123). Verilen örneklerden İstanbul'un bu şehirler arasında en büyük olduğu anlaşılmaktadır. Milli Coğrafya II (1985) ders kitabında İstanbul'la yapılan göçlerden dolayı nüfusun artmasıyla çarpık kentleşmenin meydana geldiği üzerinde şu açıklamaya yer verilmiştir: *Nüfusumuzun hızla artışı, kalkınma oranımızın yükselmesi, yeni endüstri alanlarının çoğalması sonucu, kırsal yerleşim merkezlerinden şehir merkezine doğru hızlı bir nüfus akışı olmaktadır. Bu akışa karşı gelişigüzel bir kentleşme türü de yaygın olarak memleketimizde sürüp gitmektedir. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerimiz bu görüntü içerisinde* (Ünal, Karaoğuz, 1985,123-124). Hızlı kentleşmenin sonucunda plansız büyüme meydana gelmiştir. Yeraltı ve yer üstü yatırımlar yetersiz kalmıştır. Bu konu ders kitabında *gelişigüzel kentleşme* olarak tanımlanmaktadır (Ünal, Karaoğuz, 1985,123-124).

Yine Millî Coğrafya II (1985) ders kitabında da bu plansız ve yoğun göç ele alındığı üzerinde durulmuştur. “*İstanbul- Kocaeli Bölümündeki bu yöremize başka bölgelerden göç olur. Bu da bölümün nüfusunun hızla artmasına sebep olmaktadır.*” Millî Coğrafya II ders kitabının 32.sayfasında İstanbul için “*Yurdumuzun ve Balkanların en büyük kenti olan İstanbul nüfusu 3 milyon dolayındadır*” diye ifade etmektedir. Bu sayım 1980 belediye sınırları dikkate alınarak ifade edilmiştir (Ergintürk, Esatoğlu, 1985,32).

Sosyal Bilgiler 6 (2019) ders kitabında İstanbul nüfusu için 2018 TÜİK verilerine göre 15 milyon 67 bin 724 kişiyle en çok nüfusa sahip il olduğu belirtilmiştir. Yine Aynı konuda en fazla nüfusa sahip kent İstanbul en az nüfusa sahip kent Bayburt ili olarak örnek gösterilmiştir. Türkiye nüfusu 2018 TÜİK verilerine göre 82 milyon 3 bin 882 kişi olarak belirtilmiştir. Bu verilere göre Türkiye nüfusunun % 18,4'ünün İstanbul'da ikamet ettiği belirtilmiştir. Kitabın 99 sayfasında ülkemizde bulunan illerden

bazılarının nüfus ve dağılışı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu illerden biri olan İstanbul için şu ifadeler kullanılmıştır.

“İstanbul’da yeryüzü şekilleri düz ve sade, iklim ise ılımandır. Doğal faktörlerin uygun olması sanayi ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Bu sayede iş olanakları fazla olan şehrin nüfusu, doğumlara ek olarak göçlerle beraber her geçen yıl artmaktadır. İstanbul, ülkemizin en fazla nüfusa sahip olan ilidir” (Şahin, 2020,96-99).

Millî Coğrafya II ders kitabında İstanbul nüfusu için 1980 sayımıyla 3 milyondan söz ederken, Sosyal Bilgiler 6 ders kitabında ise 2018 verilerine göre İstanbul nüfusu 15 milyon dolayında olduğuna göre İstanbul nüfusunun hızla ne kadar arttığı bize çıkarımda bulunma şansı tanımaktadır. Otuz sekiz sene içinde İstanbul’un nüfusu beş katından daha fazla artmıştır.

Nüfus konusunda genellikle İstanbul için Türkiye’nin en kalabalık ve en büyük kenti tabiri geçmektedir. Büyük şehir olması sebebiyle nüfus ve yerleşme konusunda genellikle diğer şehirlerle kıyas yapılarak Türkiye’nin en büyük kenti olmasını ifade etmektedir. Nüfusun çok ve yoğun olmasının genel olarak ekonomik ve çeşitli sosyal nedenlere bağlanmıştır. Tabi ki bu konuda en büyük etken ekonomik nedenlerdir. İş bulmanın kırsal alanlara göre kolay olması, tekstil fabrikaları gibi yoğun işçi gücüne ihtiyaç duyan sanayi kuruluşlarının varlığı İstanbul’u cazip kılmış. İstanbul’un nüfusu hep artış göstermiştir. Dönemsel olarak artış hızında tabi değişimler yaşanmıştır (Bayartan, 2003,15).

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf ders kitabında İstanbul’un 2010 ile 2017 yılları arasındaki nüfusuna ait tabloya yer vermiştir (Azer, 2019,107).

Sosyal Bilgiler 6 ders kitabında iç göçler konusunda göçler sonucunda şehirleşmeyle beraber milyonları aşan nüfusuyla anakent denilen şehirlerin ortaya çıktığını belirtmiş ve buna örnek şehir olarak da İstanbul gösterilmiş (Komisyon, 2015,47). Aynı ders kitabında İstanbul’un kalabalık bir nüfus yapısına sahip olduğunu belirten bir görsel paylaşılmıştır. Görselin altında *“İstanbul’da günün her saatinde kalabalık olan Mahmut Paşa Yokuşu”* açıklamasına yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler 7 kitabında nüfus konusunun geçtiği sayfa 109’da öğrencilere pekiştirme ve araştırma sorusu olarak bir soru konulmuştur. Soru şu şekildedir: *“2017 yılında TÜİK verilerine göre ülkemizin toplam nüfusu 80.810.525’tir. İstanbul, Ankara ve İzmir’in Nüfuslarının toplamı ise*

24.753.934'tür. Bu üç ilin her birinin nüfusunun diğer illerimizin nüfuslarından fazla oluşunun nedenleri ne olabilir?" Soru öğrencileri düşündürmeye ve araştırma yapmaya yöneltmektedir. Dikkatleri İstanbul ile diğer iki şehrin nüfuslarına çekmektedir. İstanbul ve diğer iki şehri daha da ilgi çekici hale getirmektedir (Azer,2019,106-109). Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında ana başlığı altında yer alan *Ege Bölümü*'nde "İzmir nüfusu bakımından İstanbul ve Ankara'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük yerleşim merkezidir." İstanbul'un en büyük şehir olduğu ve ikinci sırada Ankara, üçüncü sırada İzmir'in yer aldığı belirtilmiş oluyor. Ülkemizin diğer şehirlerinin büyüklüğü İstanbul ile kıyaslanarak gösterilmektedir (Şenünver, 2001,27). Millî Tarih I 1996, kitabında Abbasiler döneminde "Harun Reşit döneminde Bağdat şehrinin İstanbul'dan sonra doğunun en büyük şehri" ifadesi kullanılmıştır. İstanbul'un Abbasiler döneminde de zamanına göre kalabalık bir nüfusa sahip olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Akşit, 1996,50).

2.4.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'da Eğitim ve Kültür

II. Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra eğitim alanında dönemin şartlarına uygun eğitim kurumlarını İstanbul'da kurmuştur. Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında örnek olarak ilk kurulan eğitim kurumları arasında Sahn-ı Saman Medresesine yer vermiştir (Şenünver, 2001,121). Fatih'ten sonra gelen diğer Osmanlı padişahları da eğitim çalışmalarına önem vermiştir. Aynı ders kitabında İstanbul'da II. Mahmut zamanında eğitim alanında yapılmış çalışmalardan da aşağıdaki gibi söz edilmiştir:

"II. Mahmut da eğitime önem verdi. İstanbul'da ilköğretimin zorunlu olması kabul edildi. İstanbul'da zorun eğitim parasızdı. Fakat uygulamaya konulamadı. II. Mahmut zamanında açılan Tıp Okulu, Harp Okulu dönemim önemli eğitim kurumlarındandır. İstanbul Osmanlı Devletinin başkenti olması sebebiyle yapılmış olan çalışmalar ilk başta İstanbul'da başladılar. Sultan II. Mahmut döneminde eğitim alanında pek çok yenilik yapılmıştır" (Şenünver, 2001,121).

Sosyal Bilgiler Ders kitabında bu yeniliklere kısaca değinilmiştir. II. Mahmut dönemi Osmanlı Devletinin Avrupa'ya göre gerileme dönemi yaşandığı dönemlere denk gelmektedir. Dönemin padişahı Osmanlı'da geri kalmışlığı yok etmek için eğitim alanında birçok yenilik yaptığını görmekteyiz. Birçok eğitim kurumunu farklı

alanlarda açmış olması aynı şekilde eğitimin gelişimi için uğraştığı izlenimi oluşturmaktadır. Yine aynı ders kitabında eğitim alanında şu bilgilere yer verilmiştir:

“İstanbul’un en büyük medreseleri Fatih ve Kanuni dönemlerinde yaptırılmıştır. Bu medreseler zamanın üniversitesi niteliğindedir. Fatih’in İstanbul’da kurduğu Fatih Medresesi dini bilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerin de öğretiminin yapıldığı bir öğretim kurumuydu. Fatih’in İstanbul’u fethiyle beraber Darülfünun adında günümüzün üniversite seviyesinde eğitim kurumu açılmıştır” (Şenünver, 2001,147-148).

Sosyal Bilgiler 7 ders kitabında *Osmanlı’da Islahat Hareketleri* konusunda İstanbul’da eğitim alanında yapılmış düzenlemelere yer verilmiştir. İstanbul’da İbrahim Müteferrika ile Sait Çelebi 1727 yılında ilk Türk matbaasını kurdu (Azer, 2019,79). Bu düzenlemeler şunlardır: *Devlet memuru yetiştirmek için Mektebi Maarif-i Adliyye adıyla hukuk mektebi açıldı. Ortaokul seviyesinde eğitim veren rüştiyeler, lise seviyesinde eğitim veren idadi ve sultaniler açıldı. Avrupa’ya öğrenciler gönderildi. Kız rüştiyeleri açıldı. Öğretmen yetiştirmek amacıyla Darümuallimin ve Darülmualimat adıyla kız ve erkek öğretmen okulları açıldı* (İnce, Sağdıç,2020,275). *Yükseköğretim seviyesinde eğitim veren ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun açıldı* (Azer, 2019,79).

Sosyal Bilgiler 6 (2015) kitabının *Hayatın İçinden* konusunda bilim, eğitim çalışmaları konusu ele alınmış olup ülkemizde sosyal bilimler alanlarında öğrenci yetiştirmek için sosyal bilimler liseleri açılmıştır. Buna örnek olarak da İstanbul’da bulunan *Prof. Dr. Mümtaz Turhan Lisesi* gösterilmiştir. Konunun devamında bir gazete haberi paylaşılmış olup gazetecinin İstanbul’da bulunan sosyal bilimler lisesine gidip liseyi tanıtımından söz etmektedir (Komisyon, 2015,175). Günümüzde İstanbul’da bulunan eğitim kurumlarından az örnekler arasında yer almaktadır. Kitaplarda İstanbul’daki eğitim için genellikle Osmanlı Devleti döneminden örnekler verilmiştir (Şenünver, 2001; Komisyon,2017; Şahin,2020). Verilen örnekler de genellikle Osmanlı Devletinin gelişen Avrupa’ya karşın kendini yenileme çalışmalarına örnek olarak kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında eğitim konusu çok kısa tutulmuş ve eğitim konusunda bize yeteri bilgi sağlamamaktadır.

İstanbul turizm potansiyeli açısından çok gelişmiş bir şehirdir. Yurtiçi ve yurtdışından İstanbul’a turist çokça gelmektedir. Buna bağlı olarak, Sosyal Bilgiler ders

kitaplarında İstanbul'un, kültürel özelliklerinden sıklıkla bahsedilmektedir. Bu konuda Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında şu açıklamaya yer verilmiştir: *İstanbul tarihi eserlerle dolu olmasıyla beraber, İstanbul, ekonomik ve kültürel yapısıyla önem taşıyan tarihi bir kentimizdir* (Şenünver, 2001,23). Bizans'tan, Osmanlı Devleti'nden kalan eserler çokça ilgi çekmektedir. Özellikle, Osmanlı önemli mimarisi olan Sultan Ahmet Camisi ve etrafındaki eserler yıl içinde binlerce yerli ve yabancı turistin ilgisini çekmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'un turistik özelliklerine genel olarak yer verilmiştir. Cumhuriyetin ilk zamanlarından günümüze kadar basılmış olan ders kitapları incelendiğinde İstanbul'un cumhuriyetin ilk zamanlarında az ilgi gördüğü görülmektedir. Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde İstanbul'un yeniden eski ilgisini kazanması için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bazı ders kitaplarında İstanbul konusu daha çok ele alınmıştır. Bu ders kitapları şunlardır: Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal, 1979), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver, 2001), Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon, 2017), Sosyal Bilgiler 7(Azer, 2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin, 2020).

Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabında 139. sayfada turizm bölümünde İstanbul'un; Osmanlı eserleri bakımından tarihi zenginliklere sahip olduğu belirtilmiştir (Şenünver, 1999b,139). Yine başka bir ders kitabı olan Sosyal Bilgiler 6. sınıf kitabının 103. sayfasında ise, İstanbul Sultan Ahmet Camii ve meydanını gösteren bir resmi paylaşılarak resim altına *“İstanbul ve çevresinde kültür turizmi önemli bir ekonomik faaliyettir”* şeklinde açıklama yapılmıştır. Ülkemizdeki turizm faaliyetlerinden kısaca bahsedilmekle beraber İstanbul, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Erzurum'dan kısa örnekler verilmiştir (Şahin, 2020,103).

Sosyal Bilgiler 5 ders kitabında Ülkemizin Güzellikleri konusunda İstanbul'da bulunan Topkapı Sarayı'ndan örnek vermiştir. Bu konuda sayfa 48'de:

“Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenen 86 kırat ağırlığındaki Kaşıkçı Elması dünyada en çok bilinen 22 elmas arasında yer alır. Elmasın şeklinin kaşığa benzemesinden dolayı elmasa bu isim verilmiştir” (Şahin, 2020,48).

İfadeleri kullanılarak elmas hakkında açıklamada da bulunulmuştur. Müzede değerli eşyaların bulunduğu vurgusu da yapılmıştır. Bu değerli eşyaların saklandığı önemli kent de İstanbul vurgusu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal Bilgiler 7. sınıf ders kitabının (Azer,2019,82) 82. sayfasında İstanbul'da bulunan Türk – İslam eserleri müzesinin internet erişim linki

(<https://sanalmuze.gov.tr/muzeler>) paylaşılmış ve burada Kutsal Emanetlerle, Selçuklu ve Osmanlıdan kalan tarihi eserleri inceleyebilecekleri belirtilmiştir. Kitabın aynı sayfasında İstanbul'da lale, sümbül, nergis çiçeklerinin ekiminin fazla olduğu şehrin her tarafına ekildiğinden bahsedilmiştir. Şehrin bu çiçeklerle güzelleştiği ve mevsim kış olmasına rağmen bu çiçekler şehirde ekilmiştir. Çinilerde dahi lale motifi çok kullanılmıştır (Azer, 2019,82). Lale İstanbul için simge çiçekler arasında yer almış olup İstanbul'u güzelleştirip turizm açısından olumlu katkı sağlamıştır. Sosyal Bilgiler 7. sınıf tarihli kitabında yine Osmanlı ile Hollanda arasındaki ilişkilerden dolayı lale figürü Hollandalılar tarafından ilgi görerek ülkelerinde kullandıklarını belirtmiştir. Aynı ders kitabında Sultan III. Ahmet Çeşmesi, Topkapı Sarayı, Dolmabahçe Sarayı'ndan resimler paylaşılmış olup buraların gezilebileceği belirtilmiştir. Osmanlı döneminde 18. Yüzyılda birçok Avrupalı sanatçının İstanbul'u ziyaretinden bahseder (Azer, 2019,84-85). Bu ziyaretler sayesinde Osmanlı resim sanatı da gelişmiştir.

7. sınıf ders kitabının *Ülkeler Arası Köprüler Ünitesinde* 207. sayfada UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) bölümünde İstanbul'daki tarihi yerler ile diğer şehirlerdeki tarihi yerlerin UNESCO'nun Türkiye'deki Dünya Kültür Mirası olarak saydığı yerler arasında olduğunu belirtilmiştir (Azer, 2019,207).

2015 yılında basılan Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders kitabının 34. sayfasında *Yeryüzünde Yaşam* ünitesinde yer alan; *Dünya Nasıl Bir Kâğıda Sığar* bölümünde,

“Türkiye'nin ve ilk Avrupa'nın en büyük minyatür parkı olan Miniatürk 2003 yılında İstanbul'da açılmıştır. Türkiye ve dünyanın çeşitli yerlerinden seçilmiş olan eserler bu parkta 1/25 oranında küçültülerek sergilenmektedir” (Komisyon,2015,34). Miniatürk, Türkiye'de ilk ve tek çalışmadır (Malkoç,2011,3). Türkiye'deki önemli eserler belli oranda küçültülerek minyatür şekilleri oluşturulmuştur.

Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul III. sınıf ders kitabının (Erdem, Konuk,1960) 69. sayfasında *“İstanbul, İzmir, Antalya, Mersin şehirlerine çok turist geldiği ve buraların parklar, koruluklar, gezinti yerleri, bakımlı plajlarıyla görülmeye değer yerler”* (Erdem, Konuk,1960,69) olduğundan söz edilmiştir. Kitabın 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72. sayfalarında İstanbul'un turistik yerleri olan Sultan Ahmet Camii, Dikilitaş, İstanbul Boğazı'ndan resimler paylaşarak örneklendirmeler yapılmıştır (Erdem, Konuk, 1960,66-72).

Yurttaşlık Bilgisi kitabında da sayfa 52’de Taksim tramvayından bir görsel kullanılmıştır (Ermat, Ermat, 1942,52). Taksim tramvayı İstanbul görselleri arasında önemli bir sembol görevi görmektedir. Özellikle bu resmin paylaşılması İstanbul için önemli sembol olduğu vurgusunu ortaya koymaktadır.

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf ders kitabının 109. sayfasında İstanbul Boğazı’ndan bir görünüm paylaşılmış ve aynı sayfada, denizin varlığı ülkemize doğal güzellikler sağladığından söz etmiştir (Şenünver, 1999a,109). İstanbul doğal güzellikleri örnek görsel paylaşımlarıyla vurgulanmıştır.

Yurttaşlık Bilgisi III kitabında İstanbul için “*İstanbul, İzmir, Antalya, Mersin gibi şehirlerimize çok turist gelir*” ifadesi kullanılmıştır. İstanbul diğer şehirlerle turizm konusunda mukayese edilerek İstanbul’un önemli bir turizm kenti olduğu vurgusunu ortaya çıkarmaktadır (Erdem, Konuk, 1960,53). Ders kitabının 1960 yılı kaynağı olması ve o yıllarda İstanbul için en çok turist alan şehir olarak ifadelere yer verilmesi o zamanlarda da Türkiye turizmi için İstanbul’un önemli bir şehir olduğunu ortaya koymaktadır.

İstanbul’da toplantı ve kongreler de yapılmaktadır. Buna örnek olarak Sosyal Bilgiler 7 ders kitabının 212 sayfasında “*Biz De Varız*” konusunda geçen *BSEC (Black Sea Economic Cooperatian; Karadeniz Ekonomik İşbirliği) “Doğu ile Batıyı Birbirine Bağlıyor*” başlığı altında İstanbul’da Özel bir üniversite toplantı düzenleyerek Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı tüm yönleriyle masaya yatırıldığı belirtilmiştir. Uluslararası önemli toplantıların İstanbul’da yapıldığı belirtilmektedir. Bu tür toplantılar İstanbul’u turistik, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda olumlu etkilemektedir (Azer, 2019,212).

2.5.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul’da Kentleşme ve Mimari

İstanbul mimarisi ciddi anlamda çok köklü bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Devleti’nden Önce Roma, Bizans İmparatorluğu gibi büyük imparatorluklar yaşamaktaydı. Bu imparatorluklardan kalan birçok mimari esere rastlayabilmekteyiz. Roma ve Bizans mimarisinde Hıristiyanlık örnekleri yer almaktadır. Hıristiyan mimari tarzı, Müslüman mimari tarzından farklı olarak görülmektedir.

Sosyal Bilgiler 5 (Çalapala,1970b) ders kitabında “*İstanbul alınmadan önce Bursa başkent olduğundan ilk önemli mimari eserler bu şehirde bulunmaktadır*”

(Çalapala,1970b,88) ifadesine yer verilerek İstanbul'dan önce Osmanlı'nın önemli mimari eserlerinin ilk önce Bursa'da yapıldığını belirtmiştir.

Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında Osmanlı döneminde İstanbul'daki ilk mimari çalışmalara şu şekilde açıklamaya yer verilmiştir:

İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesiyle İstanbul'un mimari yapısında değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Bizans döneminden farklı olarak değişik olan mimari alanda yeni bir tarz görülmeye başladı. O da İslam mimarisi olacaktır. Osmanlı Devleti'nde mimarlık alanında en başarılı eser veren elli yıl mimarbaşılık yapan Mimar Sinan olmuştur (Şenünver, 2001,150-1). Aynı ders kitabında Mimar Sinan'ın İstanbul için önemi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Osmanlı ülkesinin her köşesinde üç yüzden fazla eser yapmıştır. Eserleri içinde en ünlüleri İstanbul'da Şehzadebaşı Camii ve Süleymaniye Camii ile Edirne Selimiye Camii'dir. 18. Yüzyıldan itibaren, Osmanlı mimarisinde Avrupa'nın etkileri görülmeye başlandı. Daha çok sivil mimari alanında eserler verildi. 19. Yüzyılda bu etki arttı. İstanbul Boğazı'nın iki yanında birbirinden güzel köşkler ve saraylar yapıldı. Yıldız Sarayı ve Beylerbeyi Sarayı, bunların en güzel örnekleridir. Mimari ve çiniciliğin yanında nakkaşlık, hattatlık, ciltçilik, minyatür gibi süsleme sanatları da gelişmiştir. Bu sanat dallarında da büyük sanatçılar yetişmiştir” (Şenünver, 2001,150-151).

Aynı konu hakkında Sosyal Bilgiler 5 (Çalapala,1970b) ders kitabında Mimar Sinan yaptığı eserler hakkında bilgilere yer verilmiştir. *“İlk büyük eseri İstanbul'daki Şehzade Camisidir”* (Çalapala,1970b,90).

Sosyal Bilgiler 5 kitabında *Zengin Kültürümüz* konusunda çinicilik örneğinde saray ve medreselerin duvarlarının süslemelerinde çini kullanıldığı yönünden bilgi verilmiştir. *“Özellikle İstanbul ve Bursa'da yer alan Türk-İslam mimarisine ait eserlerde İznik'te üretilen çiniler kullanılmıştır”* (Harut, 2019,51). Ders kitabında İstanbul'un mimari özelliklerine diğer konulara oranla az yer verilmiştir. Çinicilikte gül ve lale motifi ile mavi renk çok kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler İlkokul 5 (Çalapala,1970b) ders kitabında Lale Devri konusunun olduğu kısımda mimari için *“İstanbul'un Kâğıthane ve Boğaziçi gibi güzel yerlerinde süslü saraylar yaptırıldılar”* (Çalapala,1970b,148-149) ifadeleri kullanılarak edilerek Osmanlı'nın mimari çalışmaları hakkında bilgiye yer

verilmiştir. Yine aynı ders kitabında konunun devamında şu ifadelere yer verilmiştir: *“İstanbul’da güzel saraylar ve köşklerle birlikte camiler, medreseler ve mimarlıkta çok değerli çeşmeler de yapıldı. Bunlardan en önemlisi Ayasofya’nın yanındaki III. Ahmet Çeşmesidir, Üsküdar’da ilk Türk basımevi açıldı”* (Çalapala,1970b,150).

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul’daki mimari konusu çok kısa tutulmuştur. Bazı kaynaklarda hiç söz edilmemişken (Ermata, Ermata,1942; Onoğur,1960; İnal; Ormancı1962). Bazı kaynaklarda kısaca söz edilmiştir (Azer,2019; Şahin,2020), (Akşit, Sanır, Asal, 1979). Genel olarak mimari konusunda görseller çok kullanılmıştır.

2.6.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul’da Ulaşım

İstanbul’da ulaşım alanında yapılmış çalışmalara Sosyal Bilgiler 6 (1999) ders kitabında; yurdumuzda da dış hat taşımacılığına açık olan hava limanlarımız Adnan Menderes, Atatürk, Esenboğa, Antalya, Dalaman vb. (Şenünver, 1999b). Şeklinde örnek vererek İstanbul’un hava ulaşımı konusunda yaşamış olduğu ilk gelişmelere örnek verilmiştir. Aynı konuda 1985 yılında okutulan Millî Coğrafya II ders kitabında da şu ifadeler yer verilmiştir:

“Önemli olan hava hatlarımız İstanbul-Ankara, İstanbul-İzmir, Ankara’yu Samsun’a, Sivas’a ve Elazığ üzerinden Diyarbakır’a ve Van’a diğer taraftan Erzurum’a bağlayan hatlardır” (Ergintürk, Esatoğlu,1985).

Uçuşların aktarmalı olduğu ifade edilmektedir. 1985 yılı kaynağı olduğu için kitabın yayın tarihinin bulunduğu dönemden ülkemiz ve İstanbul hakkında havayolu hakkında çıkarımlarda bulunabiliriz. Ülkemiz hava yollarında yeni gelişmeler yaşamaktaydı. Ülkenin sadece belli şehirlerine uçuşlar bulunmakla beraber uçuşların ve uçak sayısının sınırlı olduğunu anlayabilmekteyiz. İstanbul da o dönemde önemli bir şehir olduğu için diğer şehirlere olan aktarmalı uçuşlar İstanbul üzerinden yapılmakta olduğu vurgusu ortaya çıkmaktadır.

İstanbul için bir diğer önemli ulaşım yolu deniz yoludur. Millî Coğrafya II (1985) ders kitabında İstanbul’daki deniz ulaşımı vurgusuna şu şekilde yer verilmiştir.

“İzmir, İstanbul gibi eskiden beri önemini sürdüren limanlarımız daha yeterli ve modern bir şekle sokulduğu gibi Antalya, Mersin, Zonguldak,

Trabzon ve Samsun gibi limanlarımız da daha yeterli bir görünüm kazanmıştır” (Ergintürk, Esatoğlu,1985).

İthalat ve ihracat açısından İstanbul limanı ülkemizdeki diğer limanlarla örnek gösterilmiş ülkemiz ve dünya açısından önemini ortaya koymak istenmiştir.

“Yük ve yolcu trafiği bakımından Türkiye’deki en işlek limanlar; İstanbul, İzmit, İzmir, Mersin, İskenderun ve Samsun’dur. Yurt içi ve yurtdışı hava bağlantılarının en önemli merkezleri; Ankara’daki Esenboğa, İstanbul’daki Atatürk, İzmir’deki Adnan Menderes ve Antalya’daki Antalya Havalimanlarıdır. Bunlar her tip uçağın iniş ve kalkışına elverişlidir” (Şenünver, 2001,21).

Şeklinde ifade edilerek İstanbul havalimanının birkaç şehrimizde bulunan diğer havalimanlarıyla beraber önemli limanlar arasında yer aldığı vurgusu yapılmıştır. 1985 yılında ülkemizde yeterince havayolunun çok gelişmediği dönemler olduğu için ülkede sınırlı sayıda hava yolu örnek verilmiştir.

Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında İstanbul’a dışardan ulaşım için şu ifadeye yer verilmiştir: *Avrupa’dan gelen kara ve demir yolları Edirne’de birleşerek buradan İstanbul’a ulaşır* (Şenünver, 2001,21). İstanbul’un ulaşım açısından önemli kavşak noktada yer aldığı vurgusu yapılmıştır. Millî Coğrafya II (1985) ders kitabında; *“Karadeniz limanlarını Akdeniz limanlarını ve uzak denizlere bağlayan yol, İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazından geçer”* (Ergintürk, Esatoğlu,1985). İfadesi kullanılarak İstanbul’un coğrafi konumu olarak karayolu için önemli bir konumda olduğunu belirtilmiştir. Aynı ders kitabında İstanbul için; *“Ortadoğu ülkeleri ile Orta ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki en kısa kara, demir ve karayolları yine Türkiye’den geçmektedir. İstanbul bu önemli yolların kesiştiği yerde kurulmuştur”* (Ergintürk, Esatoğlu,1985). İfadeleri kullanılarak İstanbul’un kıtalararası ulaşım açısından köprü görevi gördüğü üzerinde durulmuştur. Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında İstanbul Boğazı’nda yer alan köprüler hakkında İstanbul ulaşımının ülkemiz ve dünya açısından önemine vurgu yapılmıştır. *Ulaşım bakımından elverişli bir konuma sahip olan İstanbul, Türkiye’nin dünyaya açılan önemli bir kapısı durumundadır. İstanbul Boğazı üzerinde Boğaziçi Köprüsü ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü kurulmuştur. Bu köprüler, Asya ile Avrupa arasındaki kara ulaşımını kolaylaştırmakla beraber şehir içi ulaşımı da kolaylaştırmıştır* (Şenünver, 2001,23). Millî Coğrafya II’ de *“Avrupa’dan gelen karayolları, Edirne’de birleşir ve*

tek yol halinde İstanbul'a ulaşır. Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan demiryolu da aynı şekilde uzanır" (Ergintürk, Esatoğlu, 1985). Yine İstanbul'un önemli ulaşım yollarının kesişim noktasında yer aldığı vurgusu yapılmıştır.

Sosyal Bilgiler 4 (1979) Sınıf kitabında İstanbul'un konumu için *"Boğazlar ve Marmara Denizi, Akdeniz'le Karadeniz'i birbirine bağlar. Bu denizyolu Avrupa'yı Asya'ya bağlayan karayolu ile İstanbul'da kesişir. Karayolu, İstanbul Boğazı üzerine yapılan büyük bir köprüden geçer"* (Akşit, Sanır, Asal,1979,69) ifadelerine yer vererek İstanbul'un konumunun önemini vurgulamıştır. Yine aynı ders kitabında İstanbul Boğazı için şu sözlere yer verilmiştir:

" İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazını dolduran deniz suları, iki kıtayı birbirinden ayırmış değildir. Büyük bir şehrin bir semtinden öbürüne, belli birkaç yoldan gidilir; kimi zaman birkaç otobüs değiştirilir. İki boğazın bir kıyısından öbürüne, nereden isterseniz geçebilirsiniz. Şimdi, İstanbul Boğazı'nın iki yakası, büyük bir köprü ile birbirine bağlanmıştır (Akşit, Sanır, Asal,1979,78). İstanbul Boğazı ile Çanakkale Boğazının jeopolitik önemi ile ulaşım açısından önemini ortaya koymuştur.

Sosyal Bilgiler 5 kitabında *Ulaşım* konusunda : *"ulaşımın geliştiği yerlerde nüfus da fazla olur. İstanbul, Bursa, İzmir, Mersin ve Adana'da nüfusun fazla olmasında ulaşım imkânlarının gelişmiş olması da etkilidir"* (Harut, 2019,118). Örnek vererek ulaşımın şehir nüfusunu da etkilediği yönünde açıklamada bulunulmuştur. Şehir içi ulaşım için yapılan çalışmalardan da az söz edilmiştir. Sosyal Bilgiler 7 (2019) ders kitabında İstanbul'un ulaşımı konusunda yapılan çalışmalara şu örnekle yer verilmiştir: *İstanbul'da ilk buharlı gemi 1828 yılında kullanılmaya başlanmıştır. İki yeni vapur alındı. Halkın ilgi göstermesi üzerine II. Mahmut da vapurla seyahat etmeye başladı. Gemilerin sayıları artınca 1851 yılında İstanbul'da Şirketi Hayriye kuruldu* (Azer, 2019,77). Günümüzde bu ulaşım şirketi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı *Şehir Hatları* adıyla devam etmektedir. Demiryolu ulaşımı önemli ulaşım yolu olup bu konuda Sosyal Bilgiler 7 (2019) ders kitabında şu ifadeler kullanılmıştır: *1888 yılında İstanbul ile Avrupa arasında kurulan Orient Express tren hattı kuruldu. Avrupa'dan birçok turist İstanbul'a gelir oldu. Bu hatlar İstanbul'dan Bağdat, Medine'ye kadar uzanmaya başladı* (Azer, 2019,77).

2.7. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Ekonomik Yapısı

İstanbul, Marmara Bölgesi'nin Çatalca-Kocaeli bölümünde yer alır. İstanbul'un coğrafi konumundan dolayı Millî Coğrafya II kitabında İstanbul'un yurdumuzun endüstrileşmedeki önemi üzerinde durmuştur. Bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: “Yurdumuzun endüstrileşmesinde Marmara Bölgesi öncülük etmiştir. Türkiye’de endüstri bölgeleri önem sırasına göre; İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Kocaeli, Zonguldak, İçel’dir” (Ergintürk, Esatoğlu, 1985b). Sanayide gelişmiş diğer önemli sanayi kentlerini yazarak İstanbul ile aralarında kıyaslama yaparak İstanbul ilk sırada gösterilmiştir.

Orta Mektep III kitabında Osmanlı Devleti döneminde İstanbul’daki ekonomik durumdan şu şekilde bahsedilmiştir: “İstanbul’un zaptından Sokullu’nun ölümüne kadar Osmanlı iktisadiyatı ziraat, sanayi, ticaret sahalarında değişiklikler gösterdi” (Komisyon, 1938,18) İstanbul’da ekonomide yaşanan değişiklikleri ele almış fakat burada nasıl bir değişim yaşandığı ayrıntısı verilmemiştir. Aynı ders kitabında İstanbul sanayisi için Osmanlı Devleti döneminde şu bilgilere yer verilmiştir: “Osmanlı İmparatorluğu İstanbul’un fethinden sonra tamamen teşekkül etmişti. Harp sanayi, lüks eşya sanayim kurulmuştur” (Komisyon, 1938,20).

Sosyal Bilgiler 7 (2001) ders kitabında İstanbul’un da içinde yer aldığı Adapazarı Ovası’nda yapılan tarımsal üretim hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

Adapazarı Ovası (Çatalca- Kocaeli) bölümün en verimli tarım alanıdır. Bölümde daha çok mısır, şeker pancarı, zeytin, patates, ayçiçeği, tütün, fındık ve buğday yetiştirilir. Ticaret, ulaştırma ve bankacılık bölümün diğer önemli gelir kaynaklarıdır. Bu bölüm Marmara Bölgesinin en yoğun nüfuslu yeridir. Nüfus daha çok İstanbul’un batısından başlayarak Sakarya’ya kadar uzanan kıyı şeridinde toplanmıştır. Burada büyüklü küçüklü çok sayıda yerleşme yeri ve sanayi kuruluşu, aralıksız olarak sıralanmıştır. Sanayi kuruluşlarının yoğun olması, iç göçlerle nüfusun devamlı artmasına neden olmuştur. Bu durum, bazı kentlerin daha çok büyüyerek birer sanayi merkezi durumuna gelmesinde etkili olmuştur. Yurdumuzun olduğu gibi Balkanların da en büyük kenti olan İstanbul bu bölümdedir (Şenünver, 2001,22-23).

Ayrıca ekonomik gelişmelerden dolayı bölümün yoğun nüfuslu olduğu vurgulanmıştır. Bu bölümde Türkiye ve Balkan ülkelerinin en çok nüfusa sahip ilinin İstanbul olduğu vurgusu yapılmıştır.

Millî Coğrafya II (1985) ders kitabında; “Türkiye’de üretilen enerjinin 1/3 kadarı bu bölgede (özellikle İstanbul-Kocaeli bölümü) tüketilir” (Ergintürk, Esatoğlu,1985). İfadesi kullanılarak İstanbul ve Kocaeli’nin enerji üretim ve tüketimde çok yüksek bir rakama sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca İstanbul, Türkiye’nin sanayi kolunun en çok geliştiği ve yoğunluk olduğu bir şehirdir. Ders kitabında konunun devamında şu bilgilere yer verilmiştir:

İstanbul, bu özelliklerinin yanında yurdumuzun önemli bir limanı, en büyük sanayi, ticaret ve sermaye merkezidir. Burada sanayinin her kolu gelişmiştir; otomotiv, dokuma, besin, giyim, gübre, cam, seramik, çimento, gemi yapımı (Şenünver, 2001,23).

Sosyal Bilgiler 6 (2020) ders kitabında ise İstanbul’da ekonomi alanında yapılan diğer faktör olan balıkçılık konusuna kısaca şu şekilde değinilmiştir:

“İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Marmara denizinin bazı kesimleri de balıkçılık bakımından önemlidir” (Şahin, 2020,125).

Büyükşehir gibi yerlerde nüfus fazla olduğu için kümes hayvanlarının tüketimi de fazla olur. Kümes hayvancılığı, iklim ve yer şekillerinden etkilenmediği gibi tavuk çiftliklerinde yetiştirilir. Sosyal Bilgiler 6 (2020) ders kitabında “ülkemizde nüfusun olduğu yerlerin çevresinde özellikle kümes ve büyükbaş besi hayvancılığı yapılmaktadır. İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa vb. şehirler buna örnektir” (Şahin, 2020). İstanbul fazla nüfusuyla et tüketimi de fazla olduğundan besi ve kümes hayvancılığı da gelişmiştir. İstanbul, İzmir, Ankara giyim sanayinin gelişme gösterdiği en önemli merkezleridir (Şenünver, 1999b,132).

Sentetik iplik dokuma fabrikaları da İstanbul’da yer almaktadır. Milli Coğrafya II (1985) ders kitabında İstanbul’da bulunan farklı sanayi faktörlerine şu şekilde değinilmiştir:

Tekstil üretiminin İstanbul’da gelişmiş olduğu kanısı bizde oluşturmaktadır. Ham maddesi başka şehirlerden alınmakla üretim tesislerin İstanbul’da çok yer aldığı bilinmektedir. Şişe cam fabrikaları İstanbul’da yer alır (Ergintürk, Esatoğlu,1985,92).

Bu ekonomik çeşitliliğe Sosyal Bilgiler 6 (2020) ders kitabında da yer verilmiştir: *Otomotiv, gıda, deri, kimya sanayisi İstanbul'da gelişmiştir*. Sosyal Bilgiler 5 (2019) ders kitabında *Ekonomiye Katkımız* konusunda İstanbul için tekstil ve ihracatın geliştiği başlıca şehirler arasında gösterilmiştir. Ayrıca ders kitabında İstanbul'la beraber tekstil sanayisinin geliştiği birkaç tane daha şehrimiz örnek gösterilmiştir. Bu şehirlerimiz şunlardır: *Bursa, Denizli, İstanbul, İzmir ve Uşak* (Şahin, 2020,105).

Türkiye, çok miktarda pamuk üreten bir ülke olması nedeniyle pamuklu dokuma sanayisi de çok gelişmiş bir ülkedir. Sosyal Bilgiler 6 (1999) ders kitabında *Adana, Antalya, İzmir, Aydın Nazilli, Manisa, Kayseri, Malatya, İstanbul ve Bursa, pamuklu dokuma sanayinin en önemli merkezleridir* (Şenünver, 1999b,132) ifadesine yer verilerek İstanbul'un tekstil sanayisindeki gelişmişliğine vurgu yapılmaktadır. Aynı konuda Millî Coğrafya II (1985) ders kitabında İstanbul tekstil sanayisinde gelişmiş şehirler arasında şu şekilde ifade edilmiştir; *“en önemli pamuklu dokuma fabrikalarımız: Adana, Tarsus, İzmir, İstanbul, Kayseri, Konya Ereğlisi, Nazilli, Denizli, Aydın, Karaman, Erzincan, Manisa ve Malatya'dır. En büyük yünlü dokuma fabrikalarımız İstanbul, Hereke, Bursa, İzmir, Uşak ve Kula'dır”* diye sıralama yapmıştır. Aynı ders kitabının İstanbul hakkında değindiği diğer bir ekonomik konu da tütün konusudur: *“başlıca sigara fabrikalarımız; İstanbul, İzmir, Samsun, Adana, Malatya, Tokat ve Bitlis'tir”* (Ergintürk, Esatoğlu, 1985). Sosyal Bilgiler 6 (1999) ders kitabında İstanbul ve çevre illerinde otomotiv sanayisinin en çok geliştiği şehirler olduğunu konu edinmiştir: *Otomotiv sanayisi daha çok Bursa, İstanbul ve İzmir'de gelişmiştir. İstanbul ve Gölcük, gemi yapım merkezleridir* (Şenünver, 1999b,132).

Sosyal Bilgiler 4 (1975) ders kitabında İstanbul limanını ve limanın işlekliliği ele alınmıştır. Ders kitabında İstanbul limanı için: *“İstanbul Türkiye'nin en büyük şehri ve en işlek limanıdır. Dışarıdan satın aldıklarımızın çoğu İstanbul limanına gelir. Oradan tüm Türkiye'ye dağılır”* (Sanır, Asal, Akşit,1975,70) şeklinde ifade edilmiştir. Burada İstanbul Limanı'nın ülkemiz için önemine özellikle vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda İstanbul Limanı Türkiye için önemli olduğu kadar dünya ticareti için önemli bir limandır. İstanbul, önemli limana sahip olmakla beraber önemli sanayi şehri özelliğini de taşımaktadır. Sosyal Bilgiler 4 (1975) ders kitabında bu konuda şu şekilde vurgu yapılmıştır:

“İstanbul yakınlarında ve şehrin kimi semtlerinde, birçok fabrika vardır. Bunlar besin, ilaç, iplik, dokuma, giyim eşyası, çimento, cam, porselen, madeni eşya,

otomobil, kamyon, taşıt lastiği, elektrikli araç ve gereçleri yapan fabrikalardır” (Akşit, Sanır, Asal, 1979,70). Üretim çeşitliğinin fazla olduğu bilgisi verilmektedir.

Sosyal Bilgiler 6 (1999) ders kitabında da İstanbul limanı için; *“yük ve yolcu taşımacılığı bakımından Türkiye’nin en işlek limanları; İstanbul, İzmit, İzmir, Mersin, İskenderun, Samsun’dur”* ifadesi kullanarak İstanbul limanı ülkenin en gelişmiş limanları arasında örnek olarak gösterilmiştir. (Şenünver,1999b,135).

Sosyal Bilgiler 7 (2017) ders kitabında; *beşerî etkenler* konusunda sanayi kolunda İstanbul için : *“İstanbul-Kocaeli-Sakarya illerinde bulunan sanayi tesisleri bu yörenin kalabalık nüfuslu olmasına neden olmuştur”* ifadesi kullanılarak ekonomik etkenlerin nüfusu artırmadaki etkisinden bahsedilmiştir. (Komisyon, 2017,35). Aynı konu başlığında İstanbul’un nüfusun hakkında; İstanbul, 14 milyon 600 bin nüfusa sahip olduğu belirtilmiştir. Bu nüfusla ülkemizde en kalabalık nüfusa sahip il olduğu ifade edilmiştir. Bu nüfus fazlalığının nedenini coğrafi konumuna ve tarihi geçmişinin yanında özellikle ekonomik temellere bağlamıştır. İki kıtayı bir birine bağlayan boğazın varlığı İstanbul’un önemini artırmıştır. Tarihî eserler, doğal güzellikleri ve kültürel zenginliği ile çok önemli turizm kentidir. Bu durum İstanbul’un ekonomik yapısını daha çok ön plana koymaktadır. Sosyal Bilgiler 7 (2017) ders kitabında *“Ülkemizin sanayi ve ticaret bakımından en gelişmiş kenti olan İstanbul çok göç almaktadır”* ifadesine yer verilerek İstanbul’un ülkemizde ekonomik alanda en çok gelişmiş şehri olduğu vurgusu yapılmıştır. İstanbul için; *İstanbul’un taşı toprağı altındır*, ifadesi çok kullanılmış ve hala da kullanılmakta olan sözler yer vermiştir. Özellikle köyden kente göçün yoğun olduğu bir dönemde bir zamanlar en çok kullanılan sözdü. *Kırsal kesimde yaşayıp İstanbul için umut bağlayan Anadolu insanının kullanmakta olduğu umutlu bir sözdü. Hala günümüzde İstanbul bu önemini korumaktadır* (Komisyon, 2017,36).

Ülkemizde hizmet sektörü giderek gelişen bir ekonomik sektördür. Özellikle gelişmiş ülkelerde hizmet sektörü daha çok gelişmiştir. Türkiye de gelişmekte olan ülkeler arasında yer aldığı için hizmet sektörüne önem verilen sektörler arasında yer almaktadır (Teker, Özer,2012,4). Sosyal Bilgiler 5 (2019) ders kitabında bu konu hakkında şu ifadelere yer vermiştir:

“Eğitim, sağlık, ulaşım, bankacılık, turizm, gibi faaliyetler hizmet sekt2r2i içerisinde yer alır. Dışardan g2 aldıkları için hizmet sekt2r2n2n geliştiği yerlerin n2fusları da fazladır. Antalya, Ankara, Eskişehir, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerimizde n2fusun fazla olmasında hizmet sekt2r2i de etkilidir” (Harut, 2019,5-20).

Sosyal Bilgiler 6 (2020) ders kitabında *İstanbul hizmet sekt2r2n2n gelişmiş olduğu, n2fusun yoğun olduğu şehirlerden biridir* (şahin, 2020) şeklinde ifade kullanılmıştır. Aynı ders kitabının *evremizdeki Meslekler* konusunda 2lkemizin yedi b2lgesinden birer şehir olan İstanbul, Aydın, Antalya, Ankara, Batman, Rize, Erzurum şehirleri 2rnek alınarak, şehir hakkında kısaca ekonomik bilgi vermiştir. İstanbul hakkındaki ifade şu şekildedir:

“İstanbul; 2lkemizde sanayinin en gelişmiş olduğu şehirdir. Bu y2zden sanayi sekt2r2ne y2nelik teknisyenlik, m2hendislik, fabrika işçiliği gibi meslekler bu şehirde gelişmiştir. şehir, gelişen sanayiye bağlı olarak dışarıdan g2 almıştır. Bu nedenle eğitim, ulaşım, turizm, sağlık gibi hizmet sekt2rlerinde çalışan meslek gruplarına duyulan ihtiyaç bu şehirde fazladır. Ankara, İzmir, Kayseri gibi şehirlerimizde de aynı durum s2z konusudur” (Harut, 2019,20).

İstanbul’un hizmet sekt2r2nde gelişmişliğini kısa ve 2z olarak ele alınmıştır. İstanbul’da doğalgaz ile çalışan enerji santralleri de bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler 6 ders kitabının Yenilenemeyen Kaynaklar b2l2m2nde *Ambarlı (İstanbul) ve Ovaaka (Bursa)* santralleri doğalgazla çalışan santrallere 2rnek g2sterilmiştir (şahin, 2020,174).

Ekonomi alanında genel olarak b2y2k sanayi tesislerin varlığı ele alınmıştır. İstanbul’un T2rkiye’de her alanda ekonomisi gelişmiş bir şehir olduğu 2zerinde durulmuştur. Kara, deniz, hava, demir yollarının varlığı ile coğrafi konumundan dolayı İstanbul’un T2rkiye açısından 2nemli bir ekonomi kenti olduğu 2zerinde durulmuştur. İstanbul’un ithalat ve ihracat alanında T2rkiye ekonomisindeki b2y2k paydan bahsedilmektedir. Limanların b2y2kl2đ2 ticaretinin de b2y2kl2đ2n2 ortaya koymaktadır.

2.8.Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki İstanbul'a İlişkin Görseller

Ders kitaplarında kullanılan birçok görselde Türkiye'nin kalkınma hamlelerinin İstanbul üzerinden anlatıldığı görülür. Ülkenin geleceğinin havacılık alanındaki gelişmelerle yakından ilişkili olduğuna dikkat çeken Atatürk'ün ünlü sözü "*İstikbal göklerde*" sözünün bir İstanbul fotoğrafı üzerinden işlenmesi bu duruma iyi bir örnektir (Şenünver, 1999a, 22). Ayrıca bu durum, bilhassa erken cumhuriyet döneminin Ankara'yı öne çıkarmaya yönelik yaklaşımı ile çelişmektedir. Bu durum İstanbul'un öneminin Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir döneminde yadsınmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca ders kitaplarında erken cumhuriyet döneminden günümüze kadar ülkenin kalkınması ekonominin gelişmişliği üzerinde temellendirilmiştir. Bu kimi zaman tarım ve hayvancılıkla kimi zaman da sanayileşme hamleleriyle ortaya konulmuştur. . Bu durumun özellikle, İstanbul görselleri üzerinden işlenmesi dikkat çekicidir.

İstanbul'a ilişkin kullanılan görsellerin büyük bir bölümünde tarihi eğitim kurumlarına ait fotoğraflar kullanılmıştır (Şenünver, 2001,148). İstanbul'un coğrafi konumundan kaynaklı ulaşım açısından önemi ders kitaplarında kullanılan görsellerde öne çıkarılmıştır (Ergintürk,1985,30; Şenünver, 2001,22).

Ders kitaplarında İstanbul'un tarihine yönelik görsellerde özellikle İstanbul'un fethiyle ilgili görseller dikkat çekmektedir (Şenünver, 1999a, 159). Ayrıca ders kitaplarında en fazla gösterilen tarihi eserler şunlardır: Topkapı Sarayı, Ayasofya camisi, Sultan Ahmet Camisi, Dolmabahçe Sarayı, , Kapalı Çarşı, Rumeli Hisarı, Beylerbeyi Sarayı ve Küçüksu Kasrı.

Ders kitaplarında en fazla kullanılan görsel; Boğaziçi Köprüsü'dür ve Boğaziçi Köprüsü ders kitaplarına göre İstanbul'un en önemli sembolüdür. . Ders kitaplarında tarihi yapıların doğal çekicilik alanları ile birlikte resmedildiği dikkat çeker. Bu doğal çekicilik alanlarının başında da İstanbul Boğazı gelir. Dolayısıyla, İstanbul'a ait görsellere baktığımızda İstanbul manzarasının hep ilgi çekici ve güzel olarak yansıtılmaya çalışıldığını anlamak mümkündür.

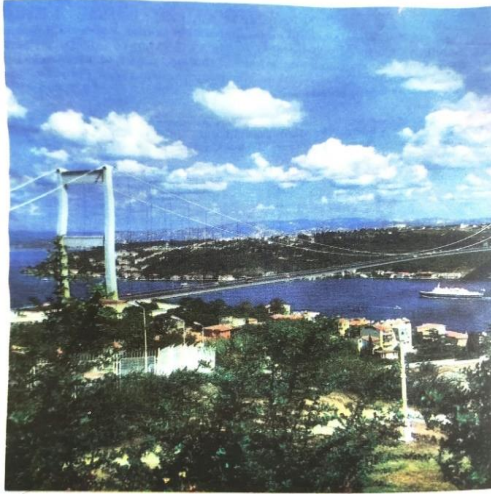
Şekil 3: Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan İstanbul'la ilgili örnek görseller

İstanbul Boğazı'ndan görünüm, (Ünal, Karaoğuz,1985,30).

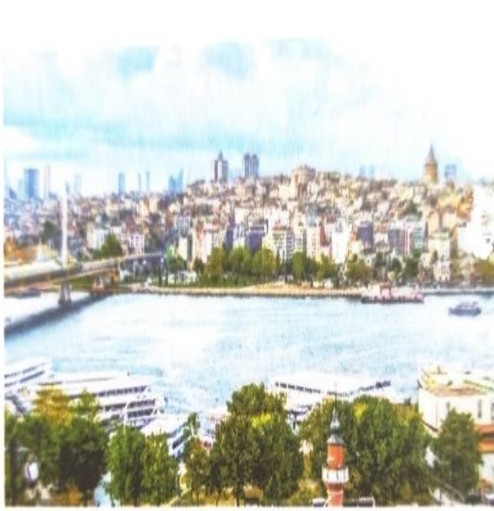
İstanbul Boğazı'ndan bir görünüm, (Ünal, Karaoğuz,1985,30).

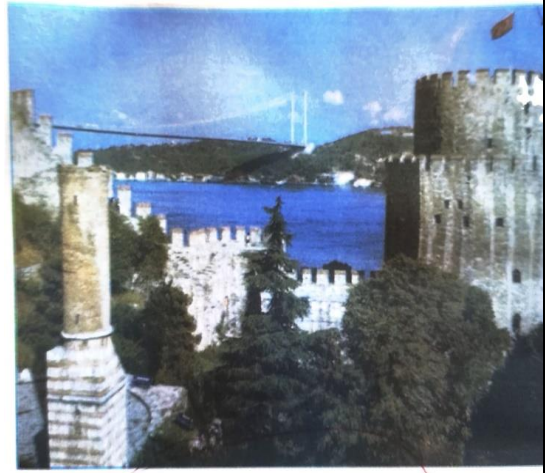
Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nden bir görünüm, (Şenünver,2001,22).

İnsanlar, ticaret ve ulaşım için deniz kıyılarına limanlar yaparlar (İstanbul Limanı), (Şahin,2020,77).

İstanbul, Haliç'ten bir görünüm,
(Şahin,2020,75).

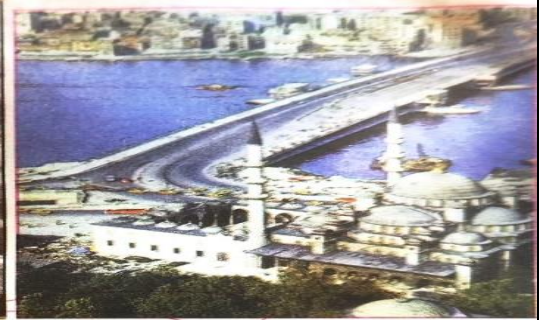
Rumeli Hisarı (Boğazkesen Hisarı)
görseli, (Şenünver,1999a,57).

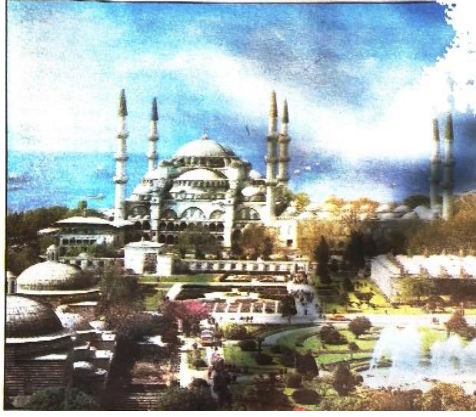
İstanbul'dan bir görünüm,
(Şenünver,1999b,59).

Bağdat Köşkü (Topkapı Sarayı),
(Şenünver,2001,60).

Dünden bugüne Haliç, (Şenünver, 2001,93).

Sultan Ahmet Camii, (Şenünver, 2001,97).

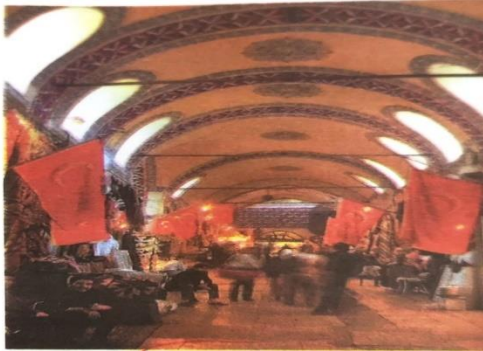
III. Ahmet Çeşmesi, (Şenünver,2001,105).

İstanbul ülkemizin en kalabalık şehridir (Taksim Caddesi), (Şahin,2020,46).

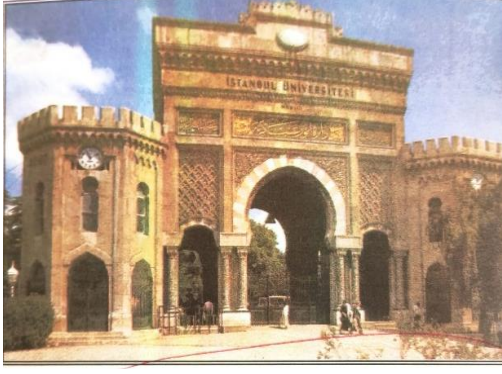
Balıkçılık yurdumuzda halkın geçim kaynaklarındandır; İstanbul balıkçılarından bir görünüm, (Şenünver,1999b,112).

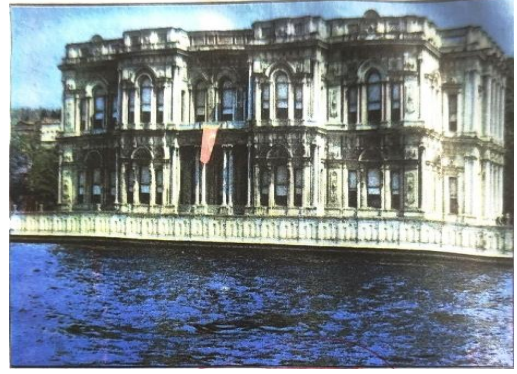
İstanbul; Kapalıçarşı'dan bir görünüm, (Şenünver,2001,145).

İstanbul Kuleli Askeri Lisesi, (Şenünver,2001,148).

İstanbul Üniversitesi (Şenünver, 1999b, 142).

Beylerbeyi Sarayı (Şenünver,2001,150).

İstanbul Boğazı'ndan bir görüntü, (Azer,2019,96).

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

1935 ile 2020 yılları arasında incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarından içerik analizi yöntemi sonucunda elde edilen bulgular 7 başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar şunlardır: Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Coğrafi Konumu, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Nüfusu, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Eğitim ve Kültür, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'da Kentleşme Mimari, Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ulaşım ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İstanbul'un Ekonomik Yapısı. Buna benzer bir çalışma olan *Türkiye'de Güncel Coğrafya Ders Kitaplarında İstanbul Temasının Eleştirel Analizi*'nde Sağdıç ve İnce de şu temalara ulaşmıştır: Nüfus ve Yerleşmenin Yoğun Olduğu İstanbul, Ulaşım Merkezi İstanbul, Kültür ve Turizm Merkezi İstanbul, Sanayi ve Ticaret Merkezi İstanbul, Doğal Özellikler Açısından İstanbul ve Çevre Sorunları Açısından İstanbul (Sağdıç, İnce,2019).

Bu çalışmada Cumhuriyetin ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul şehri incelenmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitapları incelendiğinde İstanbul şehrinin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında da farklı dönemlerde farklı ağırlıkta yer aldığı gözlemlenmiştir. Cumhuriyetin ilk zamanlarında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında daha çok İzmir, Ankara, Adana gibi şehirlere bahsedilmekle beraber İstanbul'dan bu şehirlere oranla daha az bahsedildiği gözlenmiştir. 1500 yıldan fazla farklı medeniyete başkentlik yapmış ve bulunduğu coğrafyanın en kalabalık nüfusa sahip olma özelliği taşımış olan İstanbul şehri cumhuriyet döneminde başkent olma özelliğini kaybetmiş olması Sosyal Bilgiler dersinde bu yönde geri planda kalmıştır (Akşin, 2007,183). Ankara'nın yeni başkent olmasından dolayı ve Osmanlı'dan sonra kurulan yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil ettiği düşünülen Ankara ders kitaplarında daha çok ön plana alınmıştır. İstanbul, daha çok Osmanlı devletini temsil ettiği algısından dolayı ders kitaplarında İstanbul'un biraz daha geri planda kaldığı düşüncesi öne çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde İstanbul konusunun biraz daha fazla yer aldığını

gözlemlemiş oluyoruz. Cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde İstanbul'a verilmek istenen önem artmakla beraber ders kitaplarında daha çok İstanbul konusunun ağırlık kazandığı gözlemlenmiştir. İstanbul görselleri konu başlıklarını örneklendirmede kullanılmıştır. İstanbul, bazı Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ana kapak sayfasında görsel olarak da kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon,2017) ders kitabının ana kapağında Türkiye'nin birçok yerinden örnek görseller kullanılmakla beraber bu görseller arasında İstanbul'dan da görsele yer verilmiştir. Milli Coğrafya Ortaokul II (Ergintürk, Esatoğlu,1985) ders kitabının ana kapağında Boğaziçi Köprüsünden görsel kullanılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının kapak sayfalarında İstanbul görseline yer verilmesi İstanbul'un var olan doğal öneminin erken cumhuriyet döneminden sonra tekrar artmaya başlamış olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Nüfus ve yerleşme konularında İstanbul'un Türkiye'nin en kalabalık şehri ve en fazla nüfusa sahip ili olduğundan devamlı söz edilmektedir. Ders kitaplarının bir kısmında Balkanların en büyük şehri olduğundan söz edilmiştir (Bahar, Dinçer,2019,2). Genel olarak İstanbul'un bulunduğu bölgede en fazla nüfusa sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Diğer yandan İstanbul'un eşsiz coğrafi konumu yoğun olarak göç almasında etkili olmuştur. İstanbul ulaşımının gelişmiş olması, sanayi faaliyetlerinin fazla olması dolayısıyla buna bağlı olarak iş olanaklarının da fazla olması göç almada etkili olmuştur. Ayrıca İstanbul Boğazı'na sahip olması da İstanbul'un göç almasında etkili olmuş önemli faktörlerdir. İstanbul Türkiye'nin en çok göç alan ve en çok nüfusa sahip ilidir. Ders kitaplarında İstanbul nüfusunun, Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar geçen sürede devamlı olarak arttığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde İstanbul nüfusu 1927 sayımında 700.000 civarındayken 2020 TÜİK verilerine göre ise İstanbul nüfusu 15 milyonu aşmış bulunmaktadır. 1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13. 6 milyon (BİGM,1935,4) iken 2020 yılında Türkiye'nin nüfusu 83 milyondan (TÜİK,2021) fazla olmuştur. 1927'den bugüne Türkiye'nin nüfusu 6 kat daha fazla artmıştır. İstanbul Nüfusu ise cumhuriyetin ilk döneminden günümüze kadar geçen sürede 15 kattan fazla artmıştır. İstanbul nüfusu Türkiye nüfusundan daha hızlı artmış olduğu ortadadır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Cumhuriyet'in ilk zamanlarında İstanbul nüfusunun hep ülkenin en kalabalık şehri olması ele alınmıştır. 1950'li yıllardan itibaren de İstanbul'a olan göçlerin arttığı vurgulanmıştır. 1970 ve sonraki yıllarda İstanbul'a olan göçlerin daha da arttığı ve hatta Türkiye'nin her yerinden İstanbul'a göç yaşandığı vurgusu ele alınmıştır. 1980'li yıllardan sonraki ders kitaplarında İstanbul'a olan göçlerden dolayı birçok sorunun meydana geldiği dile

getirilmiştir. Alt ve üst yapının yetersiz kalması, sanayinin şehrin içinde kalması ve dolayısıyla buna bağlı olarak çarpık kentleşmenin meydana geldiği dile getirilmiştir. İstanbul'un nüfus konusu Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cumhuriyetin ilk dönemlerinde fazlaca ele alınmamıştır. Günümüze yakın ders kitaplarında daha çok İstanbul nüfusu işlenmiştir. Bazı Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'un nüfusu konusunda nüfus tablosuna yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'da yerleşme konusuna az yer verilmiştir. Ders kitaplarında İstanbul'un yerleşmesi konusunda Boğaz ve çevresi hep konu edinilmiştir. İstanbul'da ilk yerleşmelerin suriçinde olduğu daha sonra nüfusun artmasıyla sur dışına yayıldığı ele alınmıştır. Yerleşme konusunun ele alındığı bazı Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul Boğazı ile İstanbul Limanı önemine de vurgu yapılmıştır (Şenünver, 2001,21; Sanır, Asal, Akşit,1975,70; Şenünver, 1999b,135). İstanbul'un konumundan ders kitaplarında yer almış, fakat konu olarak kısa tutulmuştur. Millî Coğrafya II (Ergintürk, Esatoğlu,1985) ders kitabı coğrafya konu ağırlıklı olduğu için İstanbul konumu konusuna yeterince yer verilmiştir. Boğazın ülkemiz ve dünya açısından stratejik önemine yer verilmiştir. İstanbul Boğazı'nın Karadeniz İle Akdeniz arasında köprü görevi gördüğü konusuna yer vermiştir. Millî Coğrafya II (Ünal, Karaoğuz, 1985) ders kitabı daha genel konu ağırlıklı olduğu için İstanbul konusu Millî Coğrafya II ders kitabına göre az yer verilmiştir. Coğrafi terim olan İstanbul Boğazı'na yer verildiği de olmuştur. Sosyal Bilgiler 5 (Şenünver, 1999a), Sosyal Bilgiler 6 (Şenünver,1999b), Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon,2015), Sosyal Bilgiler 5 (Harut,2019) kitapları da genel olarak İstanbul'un Türkiye üzerindeki konumu ile İstanbul Boğazı'na olan hâkimiyetini ele alınmıştır. İstanbul'un Türkiye için konum olarak önemi vurgulanmıştır.

İstanbul nüfusunun ve yerleşmesinin konu olarak geçtiği inceleme konusu Sosyal Bilgiler ders kitapları şunlardır: Millî Coğrafya I (Ünal, Karaoğuz,1985), Millî Coğrafya II (Ergintürk, Esatoğlu,1985), Millî Tarih I (Akşit,1996), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon,2015), Sosyal Bilgiler 7 (Azer,2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin,2020).

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'un tarihsel konularında diğer konulara oranla daha çok yer verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi konusunda ders kitaplarında İstanbul'a daha çok yer verilmiştir. İstanbul'un fethinden Ankara'nın başkent oluşuna kadar geçen zamanda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'a

farklı ağırlıkta yer verilmiştir (Çalapala, 1970b), (Akşit, Sanır, Asal,1979), (Akşit,1996), (Şenünver,2001; Azer,2019). Sosyal Bilgiler ders müfredatına uygun olarak yer verilmiştir. İstanbul konusuna 5. Sınıf ders kitaplarında çokça yer verilmemişken 7. Sınıf ile 8. Sınıf ders kitaplarında tarihsel konulara daha çok ağırlık verildiğinden dolayı bu konularda İstanbul kavramına da çok yer verilmiştir. Bu ders kitaplarında Osmanlı tarihi ile Millî Mücadele döneminde yaşanan tarihsel İstanbul'un durumu ele alınmıştır. Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979) ders kitabında da Osmanlı Devletinde kuruluş, İstanbul'un fethi ve sonrası ağırlık olarak İstanbul'a yer verilmiştir. İncelemeye konu olan Sosyal Bilgiler ders kitapları içinde 21 kaynağın dokuzunda ağırlık olarak İstanbul ile ilgili tarihe yer verildiği saptanmıştır. Millî Tarih I (Akşit,1996) ders kitabı da tarih ağırlıklı bir kitap olup Osmanlı tarihini ağırlıklı olarak konu edinmiştir. İstanbul'un fethi ve sonrasını ele almıştır. Sosyal Bilgiler 4 (Şenünver, 1999a) ders kitabı İstanbul'un Osmanlı dönemindeki durumunu ele almıştır. Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001) kaynağında Selçuklu döneminden Osmanlı dönemi ve sonrasında yaşanan tarihsel konularda İstanbul'u ele almıştır. Sosyal Bilgiler 7 (Azer,2019) ders kitabında Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti dönemlerinde İstanbul'un Bizans Devletinden alınması için yaşanan durumlar ele alınmıştır. Sosyal Bilgiler 6 (Şahin,2020) ders kitabı coğrafya ve diğer sosyal bilimler ağırlıklı olduğu için önceden saymış olduğumuz ders kitaplarına oranla tarih konularına daha az yer verilmiştir. İnceleme konusu olan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genel olarak İstanbul tarihi konusuna diğer konulardan daha çok ağırlık verildiği anlaşılmıştır. Bu ders kitapları şunlardır: Orta Mektep İçin Tarih III (Komisyon,1938), Tarih Orta I (İnal, Ormancı, 1962), Sosyal Bilgiler 4 (Çalapala,1970), Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979), Millî Tarih I (Akşit,1996), Sosyal Bilgiler 4 (Şenünver, 1999b), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver, 2001), Sosyal Bilgiler 7 (Azer, 2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin, 2020).

Ekonomi konusunda İstanbul konusuna tarihsel olarak meydana gelen ekonomik gelişmelere yer verilmiştir. Ders kitaplarında, Osmanlı döneminde İstanbul'un fethedilip ve başkent yapılması ile Osmanlı Devletinde yapılan ekonomik yatırımlar ve ekonomik yenilikler ağırlık olarak İstanbul'da yapıldığı vurgusu ortaya çıkmaktadır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Osmanlı'da ekonomik yatırımların olarak ilk İstanbul'da yapıldığı vurgusu yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde ekonomi konusunda İstanbul'da balıkçılık, turizm, sanayi, ticaret, tekstil, ormancılık gibi

konulara yer verilmiştir. Türkiye'nin tekstil, otomotiv, hizmet sektörü, sanayi, liman ticaretinde ders kitaplarında İstanbul'un önemli olduğu ve diğer şehirlere göre daha çok geliştiği vurgusu yapılmıştır. İstanbul sanayi alanında Türkiye'nin merkezi konumundadır. Bu nedenle nerdeyse bütün sanayi kollarından olan fabrikalar İstanbul'da yer almaktadır. İstanbul'un doğal konumunun ekonomisine olan katkısı ders kitaplarında özellikle vurgu yapılmıştır. İstanbul Boğazı'na hakim olması İstanbul'u ekonomik olarak dünyanın da önemli şehirleri arasında olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca İstanbul'un ulaşım yollarının tümüne ait olması ders kitaplarında ekonomiye katkıda önemli bir faktör olarak gösterilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul Limanı için ülkenin en büyük ticaret limanı olduğu vurgusu yapılmıştır (Şenünver, 2001,21; Sanır, Asal, Akşit,1975,70; Şenünver, 1999b,135). İstanbul ulusal ve uluslararası gelişmiş ulaşım ağına sahip bir şehirdir. İstanbul Boğazı'nın ekonomiye olan büyük katkısı fazlaca ortaya konulmuştur. Ekonomik faaliyetler içerisinde en az üstünde durulan konular arasında ormancılık, tarım ve hayvancılık konularıdır. Kentleşmenin fazla olması sebebiyle tarım alanlarının azaldığı bilgisine yer verilmemiştir. Boğaz'da yapılan balıkçılık konusuna çok az değinilmiştir. İstanbul çevresinde yapılan modern hayvancılık faaliyetlerine de yer verilmemiştir. İnceleme konusu olan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul ekonomisi konusunda genel olarak sanayi faaliyetlerine ağırlık verilmiştir.

İnceleme konusu olan kitaplarda İstanbul'un ekonomisi konusunun ağırlıkla yer aldığı kitaplar aşağıdaki gibidir: Orta Mektep İçin Tarih III (Komisyon,1938), Sosyal Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979), Millî Coğrafya II (Ergintürk, Esatoğlu,1985), Sosyal Bilgiler 6 (Şenünver, 1999b), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon,2017), Sosyal Bilgiler 5 (Harut,2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin,2020).

Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genellikle Osmanlı Devletinden kalan eğitim kurumlarından söz edilmiştir. Genellikle ders kitaplarında İstanbul'da eğitim alanında yapılan değişiklikler konusu Lale Devri yenilikleri arasında yer alan eğitim kurumları ve eğitimsel çalışmalarına yer verilmiştir. Bu konularda da askeri ve sivil eğitim alanında yapılan değişiklikler vurgulanmıştır. İstanbul ülkemizin eğitim alanında en çok gelişmiş şehridir. Gelişmiş eğitim kurumlarının merkezi İstanbul'da yer almaktadır. Anadolu'dan ve yurt dışından

öğrencilerin Türkiye’de okumak için en çok geldiği şehir İstanbul’dur. Fakat Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul’da eğitim konusuna fazlaca yer verilmediği gözlenmiştir. İstanbul’da eğitim konusunun yer aldığı ders kitapları günümüze yakın kitaplardan oluşmaktadır. Erken cumhuriyet döneminde İstanbul’daki eğitim konusu ders kitaplarında ağırlık olarak eksik kalmıştır. İstanbul’daki eğitim kurumlarının konusunun geçtiği ders kitapları aşağıdaki gibidir: Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 6 (Komisyon,2015), Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon,2017), Sosyal Bilgiler 7 (Azer, 2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin,2020).

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genel olarak Türkiye’de ulaşım alanında İstanbul’un en fazla gelişen şehir olduğu vurgusu yapılmıştır. Kara, hava, demir, deniz ulaşımının bütün alternatiflerine sahip olduğu ve bu yollarda en çok gelişmiş olan şehir olduğundan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çokça söz edilmiştir. Özellikle ulaşım konusunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul Boğazı’na ve stratejik önemine çokça yer verilmiştir. Boğaz’a cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde yapılan Boğaziçi Köprüsü (1973) ile Fatih Sultan Mehmet Köprüsüne (1988) ders kitaplarında yeterince söz edildiği saptanmıştır. Hatta bu köprülerin İstanbul için bir doğal sembol haline geldiği de vurgulanmıştır. Ders kitaplarında İstanbul’da paylaşılan görsellerin genelinde Boğaz’da yer alan köprü görüntüleri kullanılmıştır. İnceleme konusu ders kitaplarının bir kısmında İstanbul’da yapılan deniz ulaşımı çalışmalarının Osmanlı döneminden başladığı bilgisine yer verilmiştir. *Şirketi Hayriye* ile başlayan deniz ulaşımının *Şehir Hatları* ile günümüzde devam ettiği vurgusu yapılmıştır. Ülkemizde havayolu taşımacılığında İstanbul’un en önemli şehir olduğu vurgusu yapılmıştır. İstanbul’a ilk havalimanı olan Yeşilköy Havalimanının yapıldığı ve buradan aktarmalı uçuşlarda diğer şehirlerimize uçuş yapıldığı bilgisine yer verilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul’un kara ve demir yolu ulaşımında Asya ile Avrupa kıtaları arasında önemli kavşak noktasında yer aldığı özellikle vurgulanmıştır. İstanbul’un doğal coğrafi konumu sayesinde Asya ile Avrupa kıtaları arasında ulaşım alanında doğal köprü olduğu vurgusu çokça yapılmıştır. İstanbul Boğazı’nın Karadeniz çevresindeki ülkeler için önemi vurgulanmıştır. İstanbul’da son zamanlarda meydana gelen ulaşım alanındaki değişimler günümüz ders kitaplarında yeteri kadar söz edilmediği saptanmıştır. İstanbul ve Türkiye için büyük bir proje olan Kanal İstanbul projesi ile Marmaray, Avrasya Tüneli, Yavuz Sultan Selim Köprüsü ve İstanbul Havalimanı gibi önemli ulaşım çalışmalarına günümüz Sosyal Bilgiler ders

kitaplarında bahsedilmemiştir. Bu da günümüz ders kitapları açısından bir eksikliği ortaya çıkarmaktadır. İnceleme konusu Sosyal Bilgiler ders kitaplarının 21 tanesi içinden sadece 5 tanesinde ulaşım konusuna rastlamak mümkün. İstanbul'un ulaşım konusunu ele alan ders kitapları aşağıdaki gibidir: Sosyal Bilgiler 4 (Akşit, Sanır, Asal,1975), Millî Coğrafya II (Ergintürk, Esatoğlu,1985), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 5 (Harut,2019), Sosyal Bilgiler 7 (Azer,2019).

İstanbul, ülkemizin turizm çeşitliliği bakımından en zengin şehridir. Kültür, gastronomi, inanç, kongre, sağlık, alışveriş, kruvaziyer, eko turizm, yat, spor, eğitim, şehir turizmi gibi çeşitliliğe sahiptir (İstanbul KTB,2022). Turizm açısından İstanbul, ders kitaplarında yeterince anlatılmıştır. İstanbul'un doğal güzelliği olan Boğazdan çokça bahsedilmekle beraber Boğaz manzaralı resimler de çok kullanılmıştır. Bunun yanında Boğaz üzerinde inşa edilen köprülerin Boğazın güzelliğine güzellik kattığı ve İstanbul'u görmek açısından daha da ilgi çekici kıldığı vurgulanmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'daki tarihi eserlerin turizm açısından çok büyük paya sahip olduğu vurgulanmıştır. Ülkemizde turizm açısından gelişen şehirlerimizin başında geldiği ve turizm açısından çeşitli seçeneklere sahip olduğu kitaplarda vurgulanmıştır. Ders kitaplarında turizm konusunda İstanbul'da özellikle tarih turizmi vurgulanmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Sultanahmet Camisi, Beyazıt Camisi, Ayasofya Camisi, Süleymaniye Camisi, Topkapı Sarayı, gibi tarihi yapılar çokça kullanılmıştır. Turistlerin buraları çok ziyaret ettiği vurgusu yapılmıştır. İstanbul Boğazı ve çevresi turizm açısından önemi özellikle ders kitaplarında çokça vurgulanmıştır. Kongre turizmi az da olsa ele alınmıştır. Yat, spor turizmleri ders kitaplarında yeterince ele alınmamıştır. İstanbul'daki turizm konusunun ağırlıklı olarak geçtiği inceleme konusu ders kitapları aşağıdaki gibidir: ilkökul Yurt Bilgisi (Ermat, Ermat, 1942), Yurttaşlık Bilgisi (Erdem, Konuk,1960), Sosyal Bilgiler 2 (Akşit,1979), Sosyal Bilgiler 6 (Şenünver,1999b), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 7 (Komisyon,2017), Sosyal Bilgiler 7 (Azer,2019), Sosyal Bilgiler 6 (Şahin,2020).

Mimari konuda da İstanbul zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Yüzyıllar boyunca farklı devletlere başkentlik yapmış olması nedeniyle İstanbul çeşitli kültürel yapılara sahip bir şehir olmuştur. İnceleme konusu olana Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genel olarak mimari alanda İstanbul'un tarih eserleri Bizans ve Osmanlı'dan kalan yapılar konu edinilmiştir. Bizans dönemi dini yapıları olan kiliseler, savunma yerleri olan

surlar örnek verilmiştir. Osmanlı döneminde ise mimari yapıda bir değişiklik meydana geldiği vurgusu yapılmıştır. Hıristiyan mimari eserlerin yanına İslam mimarisi eserleri oluşturulduğu konu edinilmiştir. Askeri, eğitim, barınma, ibadet, ticaret konularında da mimaride konu olarak geçmektedir. Kapalıçarşı mimarisine örnek çok kullanılmıştır. Topkapı Sarayı da mimari alanda çokça söz edilen yerler arasında yer almıştır. Aynı zamanda bazı ders kitaplarında Kâğıthane ve Boğaz çevresine süslü saraylar ile çeşmelerin yapıldığı vurgusu da yapılmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul mimarisine konu olarak fazla yer verilmediği saptanmıştır. İstanbul'daki ahşap evler gibi sivil mimariye yeterince değinilmemiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'daki mimari eserler konusu çok kısa tutulmuştur. Bazı kaynaklarda İstanbul'daki mimari eserlerden hiç söz edilmemişken (Ermat, Ermat,1942; Onoğur,1960; İnal; Ormancı1962), bazı kaynaklarda ise kısaca söz edilmiştir (Azer,2019; Şahin,2020; Akşit, Sanır, Asal, 1979). İstanbul'daki mimari eserler konusunda çokça görsel kullanılmıştır.

İstanbul'un mimari eserlerinin genel olarak yer aldığı Sosyal Bilgiler ders kitapları şunlardır: Yurt Bilgisi (Ermat, Ermat,1942), Yurttaşlık Bilgisi II (Onoğur,1961), Tarih Orta I (İnal, Ormancı,1962), Sosyal Bilgiler 4 (Çalapala,1970a), Bilgiler 2 (Akşit, Sanır, Asal,1979), Sosyal Bilgiler 7 (Şenünver,2001), Sosyal Bilgiler 5 (Harut,2019).

İstanbul, Türkiye'nin en kalabalık şehridir. Türkiye iş gücü payında en çok orana sahip, ithalat ve ihracat alanında önemli paya sahip olup ülkenin temel taşı konumunda bir şehirdir. Geçmişte önemli konumda olduğu gibi, günümüzde de değeri artarak önemli konumda olan ve gelecekte de bu önemi koruyacak kapasiteye sahip bir şehirdir. İstanbul Sosyal Bilgiler kitapları çerçevesinde tez çalışmasında yer alan dönemlerde ele alınmamıştır. Bu çalışma bu anlamda literatüre katkı sağlamaktadır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bu çalışmaya benzer bazı farklı çalışmalar yapıldığı saptanmıştır. Bu örnek çalışmalar şunlardır: Türkiye'de Güncel Coğrafya Ders Kitaplarında İstanbul Temasının Eleştirel Analizi (Sağdıç, İnce, 2019), Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Kazanımlarına Ait Görsellerin İncelenmesi (Aydın, 2016), Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Gazete ve İnternet Haberlerinin İncelenmesi (Çar, 2018), Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Tarihi Şahsiyetlerin Araştırılması (Topçuoğlu, 2019), Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (Fidan, 2019), Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocuk Haklarının Analizi

(Sucu, 2020), Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları (Aşçı, 2020).

4. ÖNERİLER

Türkiye için her açıdan önemli olan İstanbul'a Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biraz daha tanıtıcı özelliklerde yer verilmesi ulusal uluslararası çalışmalarla İstanbul şehrinin daha çok tanıtılması gerektiği önerilmektedir. Hayvancılık konusunda tavukçuluk kalabalık şehirlerde gelişmişken İstanbul için bu konuda ders kitaplarında yeterince söz edilmemiştir. İstanbul'da Boğaz balıkçılığı fazla olmasına rağmen balıkçılık konusuna ders kitaplarında yeterince yer verilmemiştir. Eksik kalan bu kısımlara daha çok yer verilebilir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında İstanbul'daki (üniversiteler ve liseler) eğitim konusunda çok az bahsedilmekle beraber bu konuda ders kitaplarında çok az örneğe de yer verilmiştir. İstanbul'daki eğitim olanaklarına daha çok yer verilebilir.

İstanbul Türkiye'de sosyal ve kültürel hayatın en çok ön planda olan şehri olmasına rağmen İstanbul'un sosyal, kültürel hayatına da yeterince yer verilmemiştir. Bu konuda ders kitapları açısından bir eksikliği daha ortaya koymaktadır.

Günümüz 2020'li yıllara yakın ders kitaplarında İstanbul'a ait ulaşım konusu fazla güncel tutulmamıştır. Marmaray, Avrasya Tüneli, Yavuz Sultan Selim Köprüsü, Metrobüs, İstanbul Havalimanı gibi ulaşım yatırımları İstanbul için ulaşım alanındaki çok önemli yatırımlardır. Bu yatırımlardan söz edilmemiştir. Bu konuda ders kitaplarının İstanbul ulaşımında meydana gelen gelişmeleri güncelleyip daha çok ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Bunun yanında İstanbul'un doğal güzelliklerinden olan İstanbul Boğazı'ndan çokça söz edilmiştir. İstanbul Boğazı'nın doğal olarak güzelliği ilgili görseller de kullanılmıştır. Boğazın ekonomiye olan katkısından ulaşım açısından değerlendirilmesi güncelleyip daha çok ağırlık verilebilir.

Ders kitaplarında İstanbul'a yer vermekle beraber, İstanbul hakkındaki bilgileri güncelleyip biraz daha fazla yer verilmesi önerilmektedir.

Bu alışmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarını, İstanbul açısından Cumhuriyet'in ilk dönemleri olan 1935'li yıllar ile günümüz 2020'li yıllar arasını ele aldım. Gelecekteki alışmalar araştırmaya değer farklı şehirler ele alınabilir. Mesela alışma Ankara üzerinden ele alınabilir ya da ülkemiz ve dünya açısından önemli olan başka şehirlerimiz de aynı şekilde ele alınıp incelenebilir. Bu çalışmada 1935 ile 2020 dönem aralığında ele alındı. Gelecekteki alışmalar 2000'li yıllar ve sonrası yıllar arasında ya da farklı dönemleri kapsayacak şekilde ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Yaşar, **Türkiye Cumhuriyeti Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara,2004.
- Akçakayalıoğlu, Cihat, **Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 9, sayı 25, ss 37-66, Ankara, Kasım 1992.
- Akşit, Niyazi, **Ortaokullar İçin Millî Tarih 1**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996.
- Akşit, Niyazi, Sanır, Ferruh, Asal, Tarık, **Ortaokullar İçin Sosyal Bilgiler 2**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi,1979.
- Akşit, Niyazi, Sanır, Ferruh, Asal, Tarık, **İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 4**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi,1975.
- Aksel, Malik, **İstanbul'un Ortası**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.
- Akgün, Seçil, **Ankara'nın Başkent Oluşu**, IX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye. Sunulan Bildiriler, III. c. s. 2067-2079. Ankara İl Yıllığı, Ankara, 1989.
- Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Akşin, Sina, **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Altunel, Arif, Oğuz, Ay, Erbay, Şıpka T. Karakaş N. **Boğaz Aşan Köprüler: Boğaziçi Köprüsü'nden Üçüncüsüne, Köprü Güzergâhlarının İstanbul Ormanlarına Etkileri**, III. Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu, Gebze – Kocaeli, 11 – 13 Ekim 2010.
- Apak, Âdem, **Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi**, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 18, sayı 2, s. 95-122, Bursa, 2009.
- Aşçı, Feyza, **Cumhuriyetten Günümüze Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.
- Aydın, Erhan, **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Ait Görsellerin İncelenmesi**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla, 2016.

- Azer, Hikmet, **Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7**, Ekoyay Yayıncılık, Ankara, 2019.
- Axelle, Kaya, Kızıldere, Menekşe, **İstanbul'daki İçme ve Kullanma Suyu Havzalarında Arazi Kullanımı**, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, İstanbul, 2013.
- Bahar, Emre, Dinçer, Füsün İstanbullu, **Ziyaretçi Sayılarının Analizi İle İstanbul'un Turizm Pazarlarının Değerlendirilmesi**, Turizm ve Araştırma Dergisi, cilt 8, sayı 1, İstanbul, 2019.
- Bakırcı, Muzaffer, **Ulaşım Coğrafyası Açısından Türkiye'de Havayolu Ulaşımının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Yapısı**, Marmara Coğrafya Dergisi, s. 25: 340 – 377, İstanbul, 2012.
- Baltacı, Ali, **Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?** Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388, Kırşehir, 2019.
- Bayartan, Hatice, **Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus**, Coğrafya Dergisi, sayı 11. s. 5-20, İstanbul, 2003.
- BİGM, 1935, Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, **1935 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilâyet, Kaza, Şehir Ve Köyler İtibariyle Muvakkat Rakamlar**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.
- Bozkurt, İ. Murat, **İstanbul Kentiçi Toplu Ulaşım Tarihi Literatürü**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, cilt 8, sayı 16, 355-366, İstanbul, 2010.
- Çalapala, Rakım, 1970a. **Sosyal Bilgiler İlkokul 4**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1970.
- Çalapala, Rakım. 1970b. **Sosyal Bilgiler İlkokul 5**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1970.
- Çan, Özlem, **Selim İleri'de İstanbul**. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009.
- Çapan, Fatma, Güvenç, Baran, **Kavimler Göçü Ve Batı Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (18), 629-640, 2017.
- Çar, Ahmet, **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Gazete ve İnternet Haberlerinin İncelenmesi**, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray, 2018.
- Çelik, Zeynep, Deringil, Selim (çev.), **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Danış, Didem, Ebru Kayaalp, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Kurtuluş, Hatice (ed.), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2016.

- Darkot, Besim, Tuncel, Metin, **Marmara Bölgesi Coğrafyası**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981.
- DHMI, 2021, **İstanbul Havalimanı'na 2020 Yılında Hiçbir Garanti Ödemesi Yapılmamıştır**, (<https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Haber/istanbul-havalimanina-2020-yilinda-hicbir-garanti-odemesi-yapilmamistir.aspx>).
- Dikçınar, Berna Sel, **İstanbul Kıyılarında Farklı Yapılar ve Kıyı İlişkileri**, Megaron Dergisi, c 13. s 3, 442-450, 2018.
- Doğan, Mesut, **Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi**, Marmara Coğrafya Dergisi, s 27:511-550, 2013.
- Dursun, Haluk, **İstanbul'da Yaşama Sanatı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021.
- Emecan, Feridun M. **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016.
- Engin, Vahdettin, **Osmanlı'da Ulaşım Kara- Deniz- Demiryolu**, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2012.
- Erdem, Selman, Konuk, İsmet, **Yurttaşlık Bilgisi Ortaokul III**. İstanbul, Atlas Yayınevi, 1960.
- Erdelyi, İstvan, **Avarlar**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XIII/2, s.337-346, 2013.
- Ergintürk, M. Ayçin, İhsan Esatoğlu, **Ortaokullar İçin Millî Coğrafya 2**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Erhan, Melike, **Osmanlı ve Timurlu Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı**, International Social Sciences Studies Journal, c 5, s 35:2527-2536, 2019.
- Ermat, Bedia, Kemal Ermat 1942, **İlkokul Yurt Bilgisi**, Millî Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğü, İstanbul, 1942.
- Fidan, Sinem, **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Google Earth, <https://earth.google.com/web/@40.77328954,29.18638722,-13.34956986a,55448.0742968d,35y,0h,0t,0r>
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk, Fatih Güldal, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, cilt 1-2, İstanbul, Fatih Belediyesi, 2013.
- Gregory, Timothy E. , Ermert, Esra (çev.), **Bizans Tarihi**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Güngördü, Mutlu, **Marmara Bölgesinin Bitki Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1999.

- Gürel, Ali, Gündüz, Arif Emre, **İstanbul'un Ekolojik Yapısı Üzerine Bir Araştırma**. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, s 1:1-12, 2011.
- Harut, Seçil Buket, **Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5**, Ata Yayıncılık, Ankara, 2019.
- İBB, 2021, **Ana Rapor**. http://www.ibb.gov.tr/trTR/kurumsal/Birimler/ulasimPlanlama/Documents/%C4%B0UAP_Ana_Raporu.pdf.
- İBB, 2011, **İstanbul Metropolitan Alanı Kentsel Ulaşım Ana Planı (İuap)**, İstanbul.
- İBB, 2021a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, [11.04.2021a], **Türkiye'nin Ticaret, İş, Yatırım, Finans ve Turizm Başkenti İstanbul**, (http://www.istanbul.gov.tr/turkiyenin-ticaret-is-yatirim-finans-ve-turizm-baskenti-istanbul#_ftnref4).
- İBB,2021b, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, [11.04.2021b]. **Kente Bakış: İş ve Ekonomik Büyüklük**. (<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/KenteBakis/IsVeEkonomi/EkonomikBuyukluk/>).
- İETT, 2021, **Osmanlı'dan Miras (1871) Cumhuriyet'ten Armağan (1939)**, <https://www.iett.istanbul/tr/main/pages/kronolojik-tarihce/32>.
- İstanbul KTB,2022, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, İstanbul'da Turizm Çeşitleri, <https://istanbul.ktb.gov.tr>.
- İnal, Ekrem, Nurettin Ormancı, **Tarih Orta 1**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1962.
- İnan, Kenan, **"Fatih Sultan Mehmed-İstanbul'un Fethi ve Etkileri"**, Türkler, Cilt: 9, s 279-311, Ankara 2002.
- İnalçık, Halil, Ruşen Sezer (çev.), **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mayıs, 2003.
- İnce, Ziya, Sağdıç, Mustafa, **Osmanlı'dan Günümüze Öğretmen Okullarında Coğrafya Öğretmen Eğitimi: İstanbul Darülmüallimîn'i (Çapa Öğretmen Okulu Örneği)**, Elektronik Türkiye Çalışmaları, 15(1), 263-282, 2020.
- İKA, 2013, **Türkiye ve İstanbul Bölgesinde Turizm**, (www.istka.org.tr/media/1074/turkiye-ve-istanbul-bolgesi-nde-turizm.pdf).
- İl Turizm Müdürlüğü, 2021, **İstanbul Turizm İstatistikleri Raporu**, İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Strateji Geliştirme Şube Müdürlüğü, Aralık, 2021. (<https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/92718,aralik-2021-turizm-istatistikleripdf.pdf?0>)
- Kahraman, Seyit Ali, Dağlı, Yücel, **Günümüz Türkçesiyle Evliye Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul**, Yapı Kredi Yayınları, 1. Kitap, 1. Cilt, İstanbul, 2017.

- Kaleli, Emrullah, **Haçlı Seferleri ve İslam Dünyası**, Özkan Selim Hilmi (Ed.) **Orta Çağ Tarihi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul,2019.
- Kan, Çiğdem, **ABD ve Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi**, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 30, Sayı 2, 2010, 663-672.
- Karakoç, Ercan, **Boğaziçi Köprüsü, Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, cilt 6 (<https://istanbultarihi.ist/226-cumhuriyet-doneminde-istanbulda-ulasim>).
- Karataş, Zeki, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Ocak 2015.
- Kartal, Cemile Burcu, **Değişen İktidar İlişkileri İçinde İki Kentin Dönüşümü: İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Payitaht İstanbul’dan Makarr-ı Hükümet Ankara’ya (Dönem Basınına Yansıyan Tartışmalarla: 1920-1940)**, (Doktora tezi) İstanbul, 2012.
- Karakuyu, Mehmet, Tezer, Saadet Tuğçe, Balık, Hatice, **İstanbul’un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 8, Sayı 16, 2010, 33-60.
- Kaşka, Mehmet Sena, **Yap İşlet Devret Modeli İle Yapılan Köprü Ve Tüneller** (Yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Kaya, Abdullah, **Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu (330-1453)**, Özkan, Selim Hilmi (Ed.); **Orta Çağ Tarihi**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Keyder, Çağlar, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, Metis Yayınları, Ankara, 2018.
- Kılıç, Doğan, Turğut, Muhammed, **Kentsel Lojistik Açısından İstanbul Havalimanı Ve Atatürk Havalimanı’nın Değerlendirilmesi**, KocatepeİİB Dergisi, c 21, s 2, ss 148-157, Afyonkarahisar, Aralık 2019.
- Kocaman, Tuncer, **Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, 2008.
- Koday, Zeki, Koday, Saliha, Kaymaz, Çağlar Kıvanç, **Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(3): 879-910, Eylül 2017.
- Koldemir, Birsen, Kahraman, Cengiz, **Ulaşım Ve Ticaret Coğrafyası Açısından İstanbul Limanları**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 19, sayı 76: 1931-1949, 2020.
- Komisyon 1938, **Orta Mektep İçin Tarih 3**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.
- Komisyon 1947, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı**, Özgün Matbaacılık, Ankara, 2015.

- Komisyon 2017, **İlköğretim Sosyal Bilgiler 7**, Millî Eğitim Yayınları, Ankara, 2017.
- Kuban, Doğan, **Bir Kent Tarihi**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.
- Malkoç, Emine, **Türkiye'nin İlk Minyatür Parkı: Miniatürk**, ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 8(1):1-8, 2011.
- Mantran, Robert, **İstanbul Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.
- Onoğur, Cemal, **Ortaokullar İçin Yurttaşlık Bilgisi 2**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1961.
- Ortaylı, İlber, **İstanbul'dan Sayfalar**, Kronik Kitap, İstanbul, 2021.
- Rogan, Eugene, **Osmanlı'nın Çöküşü Orta Doğu'da Büyük Savaş (1914-1920)**, İletişim yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2017.
- Sağdıç, Mustafa, **Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitiminde Disiplinlerarası Öğretim Yaklaşımının Tarihsel Gelişimi**, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 8(2), 390-403. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i2.2121, 2019.
- Sağdıç, Mustafa, Ziya İnce, **Türkiye'de Güncel Coğrafya Ders Kitaplarında İstanbul Temasının Eleştirel Analizi**, Ulak Bilge, c 45:133-144, 2020.
- Sak, Ramazan, Sak, İkbâl Tuba Şahin, Şendil, Çağla Öneren, Nas, Eşref, **Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi**, Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, E-ISSN: 2636-8846, Cilt 4, Sayı 1 Sayfa: 227-250, 2021.
- Sancaktar, Caner, Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası, **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 2, s. 2:27-47, 2011.
- Sayılr, Şeyda Büyükcan, **Türklerin Ağaç İle Mitolojik Ve Tarihî Bağları Üzerine Bir Değerlendirme**, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt 3, sayı 6, 2021.
- Sucu, Esra, **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocuk Haklarının Analizi**, Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sinop, 2020.
- Şahin, Erhan, **Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6**, Anadol Yayıncılık, Ankara, 2020.
- Şahin, Seda, Bekci, Muhammed, **Turistlerin Türkiye, İstanbul, Turizm ve Turist Rehberi İle İlgili Metaforik Alguları**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi cilt:23, sayı:43, 2020.
- Şahingöz, Mehmet, **Lozan Türk Yurdu**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, cilt 13, sayı 37, 1997.
- Şensoy, Fatma, **Şirket-İ Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşımacılık Şirketi**, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, 2018.

- Şenünver, Güler, Ezdihar Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay, 1999a. **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 5**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.
- Şenünver, Güler, Ezdihar Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay, 1999b. **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999.
- Şenünver, Güler, Ezdihar Karabulut, H. Samim Kesim, Rifat Turgut, Nesime Ercan, Mustafa Küçükbaycan, Hasan Uslu, Aliye Akay, **İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 7**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 2001.
- Tanör, Bülent, **Kurtuluş Kuruluş**, Yazın Basın Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2017.
- Tchihatchef, Pierre de, Ali Berktaş (çev.), **İstanbul ve Boğaziçi**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- TDV, Emecan, Feridun, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, **Süleyman I, Osmanlı Padişahı (1520-1566)**, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman-i#1>).
- Teker, Suat, Özer, Bilal, **Sermaye Piyasaları Yapısal Karşılaştırması: Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye**, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2012.
- Tokgöz, Erdiç, **19. Yüzyıldaki Osmanlı Ekonomisi**, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 18, sayı 2, s. 375-376, 2000.
- Topçuoğlu, Zeliha, **Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Tarihi Şahsiyetlerin Araştırılması**, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Topdemir, Hüseyin Gazi, **Coğrafi Keşifler**, Bilim ve Teknik, 2013.
- Torun, Ayla, **Sinema-Kent İlişkisinde İstanbul: İlk Yıllarından Bugüne Türk Sineması'nda İstanbul'un Görünümü**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, s. I, 147-166, 2017.
- TÜİK. [11.04.2021]. **İstanbul Nüfus İstatistikleri**, <https://www.tuik.gov.tr>.
- TÜİK. [09.12.2021]. **İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla, 2020**, <https://www.tuik.gov.tr>.
- Tümertekin, Erol, **İstanbul İnsan ve Mekân**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Türkün, Asuman, Kurtuluş, Hatice, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- TTKB, 2021a, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, **Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Ve Eğitim Araçları Yönetmeliği**, 2021.

TTKB, 2021b, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, **Taslak Ders Kitabı Ev Eğitim Araçları İle Bunlara Ait Elektronik İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler Ve Açıklamaları**, Sayı: 31628, 2021.

Unat, Faik Reşit, **Ortaokul İçin Tarih 1**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1947.

UNESCO, **UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi, İstanbul'un Tarihi Alanları**, (<http://whc.unesco.org/en/list/356>).

Ülgen, Hayri, Altuntaş, Gültekin, **İstanbul Deniz Otobüsleri (İDO) A. Ş.** İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi 21 / 66, 119-148, İstanbul, Ekim 2010.

Ültay, Eser, Akyurt, Hakan, Ültay, Neslihan, **Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi**, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 188- 201, (2021).

Ünal, Oğuz, Karaoğuz, Cafer Tayyar, **Ortaokullar İçin Millî Coğrafya Ana Ders Kitabı 1**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.

Yeşilyurt, Etem, **Eğitimin Analizi, Eğitim, Sosyal ve Beşerî Bilimlerine Multidisipliner Bir Bakış**. ss.10-48, Güven Plus Grup Yayınları, İstanbul, 2020.

Yılmaz, Coşkun, **Düşten Fethe İstanbul**, Üsküdar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Yılmaz, Murat, **Bizans Kaynaklarına Göre Ankara Savaşı**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.11. s.6: 460-481, 2018.

Yıldırım, Ali, Hasan Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011

YÖK, 2022, Üniversiteler, Üniversitelerimiz
<https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>

Zengin, Mustafa, Aça, Mustafa, **Marmara Denizi'ndeki Balıkçıların Tarihsel Kökenleri Üzerine Bir Çalışma**, Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Çanakkale Bildiriler Kitabı, 2018.

Zeytinoğlu, Filiz Çakır, **İstanbul'daki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir Araştırma: Kümeleme Analizi**, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, cilt 5, sayı 1, 111-128, ss. 2147-5237, Mart 2016.